

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

ZDENĚK NEJEDLÝ A LITOMYŠL 1918 - 1938

Zdeněk Nejedlý and Litomyšl 1918 - 1938

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.

Autor diplomové práce: Václav Nájemník

Želivského 695

570 01 Litomyšl

Obor a typ studia: Dějepis – Základy společenských věd, prezenční

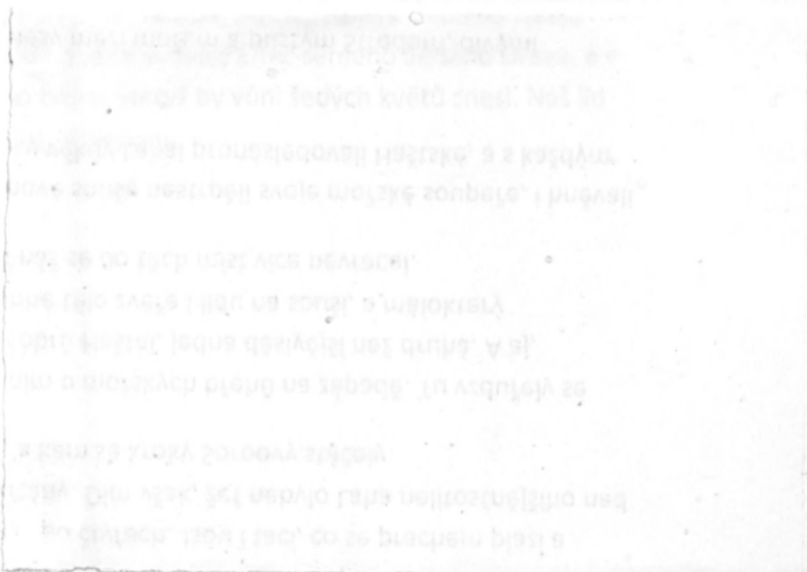
Dokončení diplomové práce: červen 2009

Obsah

1. Úvod	2
2. Historie a současnost české literatury	4
3. Literární směry a období	10
4. Literární směry 19. století: romantismus a realismus	16
5. Literární směry 20. století: modernismus a postmodernismus	35
6. Literární směry 21. století	43
7. Závěr	52
8. Seznam literatury	52
9. Seznam obrázků	74
10. Přílohy	97
11. Závěrečné shrnutí	103
12. Bibliografie	106
13. Přílohy	110

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury. Rád bych na tomto místě poděkoval prof. Petru Čornejovi za vedení práce, cenné připomínky a osobní přístup.

Praha 30. 6. 2009

OBSAH

Úvod	2
Rozbor pramenů a literatury	4
1 Historik města	10
1.1 Litomyšl v české historiografii a Zdeněk Nejedlý	10
1.2 Spolupráce s Antonínem Tomíčkem a širší okolnosti vzniku prvních dějin Litomyše.....	17
1.3 Dějiny města Litomyše a okolí	35
1.4 Nejedlého „tisícileté město“	43
2 Společenské styky	52
2.1 Litomyšl v období I. republiky a Zdeněk Nejedlý. Politické styky	52
2.2 Kulturní život meziválečné Litomyše a Zdeněk Nejedlý	74
Závěr	97
Seznam pramenů a literatury	101
Přílohy	106
Seznam příloh	119

ÚVOD

Zdeněk Nejedlý je jednou z nejrozporuplnějších postav českých dějin první poloviny dvacátého století. Rozpornost, která je typická pro jeho roli v dějinách i pro jeho názory a soudy je patrná i v jeho vztahu k rodnému městu Litomyšli. Zdeněk Nejedlý zde býval nekriticky obdivován, ale také výrazně odsuzován. Faktů, na nichž bychom mohli své příznivé posouzení či naopak odsudek postavit, je ale zatím zmapováno málo a mnohá z hodnocení jsou v zajetí tendenčních mýtů a omylů. Cílem této práce je poodhalit některé souvislosti zejména z období, které obecně u Nejedlého není příliš známé a přitom zahrnuje období jeho života nejplodnější a nejaktivnější, totiž etapu první republiky.

Město Litomyšl představuje již od devatenáctého století centrum kulturního života pomezí Čech a Moravy. K této tradici se dodnes úspěšně hlásí. Má-li však posuzovat jednoho ze svých nejznámějších rodáků, jímž Zdeněk Nejedlý byl, dostává se do těžko řešitelného rozporu, na nějž narazíme v této otázce velmi často. Na jedné straně se Nejedlý ukazuje jako kulturní činitel a autor několika knih o Litomyšli a na druhé straně jako exponent komunistického režimu, který nenávratně poškozoval její jméno. Záměrem následujícího zpracování je zodpovědět především otázku zmapování stopy, již Zdeněk Nejedlý zanechal v kulturním a politickém obraze města do roku 1938. Tím bych chtěl především přispět k co možná nejobjektivnějšímu poznání problému založeném spíše na vědeckém odstupu než na emocionálním vyrovnáváním se s vlastní minulostí.

Tato práce by měla zodpovědět i to, jak byl Nejedlý vnímán svými současníky a jak vnímal on je. Důležitým východiskem zde bude vysledovat, s kým vlastně v Litomyšli pracoval, koho ve zdejším prostředí obdivoval a s kým se konfrontoval. Dále se budu snažit odpovědět na otázku, čeho chtěl Zdeněk Nejedlý konkrétně ve svém vztahu k Litomyšli dosáhnout a jak se mu to podařilo, či lépe, na co všechno měl v Litomyšli vliv a kde všude můžeme odhalit jeho podíl. Toto vše budeme sledovat především ve dvou oblastech, jež byly pro Nejedlého nejtypičtější, totiž historie a společensko-kulturní sféra. Zdeněk Nejedlý totiž po celý svůj život zůstal především historikem, který chce své poznání předat prostřednictvím kulturní a politické činnosti. V této souvislosti občas narazíme na Nejedlého idealismus a přísné maximy, které uplatňoval ve svých hodnoceních i v osobním životě. Filozofickým východiskem mého pohledu pak budou zejména některé závěry Karla Raimunda Poppera a také české odezvy pragmatického relativismu anglosaského původu, jak je u nás představoval zejména Karel Čapek.

První část mé diplomové práce má ukázat a popsat Zdeňka Nejedlého jako historika Litomyšle především v souvislosti se vznikem dvou monografií o dějinách Litomyšle z let 1903 a 1934. Okolnosti vzniku první knihy mají blízký vztah k vzniku druhé práce a navíc skýtají možnost vzájemně je porovnávat. Nesmíme též zapomenout, že Nejedlý byl historikem svého města i díky pořádání městského archivu a publikování některých článků o historii města. I tato fakta budu do svého hodnocení zahrnovat.

Druhá část diplomové práce se zabývá společenskými a politickými styky Zdeňka Nejedlého a má za cíl zhodnotit jeho kulturní aktivity v Litomyšli. Zde pak jsou základem pro analýzu tři velké výstavy z let 1931, 1932 a 1934, přičemž jsou zmíněny i další kulturní aktivity Nejedlého a jeho spolupracovníků. V neposlední řadě se tato práce snaží osvětlit problematiku neudělení zejména druhého častného občanství Zdeňku Nejedlému v roce 1936 a širší okolnosti této skutečnosti. Odhalení této problematiky zapadne do politických styků, jež Nejedlý udržoval ve městě.

Základním východiskem mi v této práci bude korespondence Zdeňka Nejedlého, kterou vedl s mnoha osobnostmi meziválečné Litomyšle. Korespondence je občas dosti neformálního rázu a umožňuje sondu nejen do nitra osobnosti Zdeňka Nejedlého, ale i lidí, s nimiž ji udržoval. Zde půjde hlavně o Antonína Tomíčka, Václava Drbohlava, Františka Laška a další. Jelikož bylo město Nejedlému jedním z nejdůležitějších zdrojů inspirace v celém jeho díle, je poznání vzájemných vazeb důležité i pro celkovou analýzu osobnosti a díla Zdeňka Nejedlého, kterou snad v dostatečné míře přinese budoucnost a která v mnohém osvětlí i kulturně-politickou realitu českého prostředí první poloviny dvacátého století.

ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

Téma vztahu Zdeňka Nejedlého a jeho rodného města Litomyšle nebylo dosud zpracováno jako samostatná monografie, ačkoli je tento vztah v mnohém klíčový pro analýzu Nejedlého tvorby i pro poznání kulturněpolitického a společenského ovzduší Litomyšle minimálně první poloviny 20. století. Tím ale určitě nelze říci, že by literatura a prameny k tomuto tématu chyběly. Autorům, kteří o Nejedlém psali, bylo totiž vždy více či méně zřejmé, že ve volbě velké části svých vědeckých témat vycházel Nejedlý z bohaté kulturní tradice rodného kraje, i když byl jeho vztah k Litomyšli, jak bude ukázáno dále, mnohdy negativní. Jedná se zde o problematiku dějin českých bratří na začátku univerzitní dráhy, literárně historické studium Aloise Jirásky, Boženy Němcové a Terézy Novákové prostupující zejména dobu meziválečnou a celoživotní lásku k hudbě Bedřicha Smetany. Samostatnou složkou Nejedlého činnosti je historické bádání vztahující se k rodišti. Výsledkem této práce jsou především knihy *Dějiny města Litomyšle a okresu* z roku 1900,¹ *Dějiny města Litomyšle a okolí* z roku 1903² a *Litomyšl. Tisíc let života českého města* z roku 1934.³ Patří sem ale i další publikační činnost. Na příklad sem spadá článek z Českého časopisu historického *František Jelínek a Antonín Boček*⁴ zajímavě osvětlující problematiku vzniku prvních česky psaných dějin Litomyšle z Jelínkova pera a dosvědčující četná falza, kterých se dopustil. Článek Nejedlému v mnohém připravil půdu pro práci na prvních menších dějinách z roku 1900, avšak zejména byla práce významná jako analýza pramenů k *Dějinám města Litomyšle a okolí*.

Literatura k osobnosti a dílu Zdeňka Nejedlého je pro šíři jeho zájmů i pro mnohovrstevnatost jeho společenské činnosti značně rozsáhlá a je nutné ji vnitřně diferencovat. Dá se tak učinit z několika možných úhlů. Jedním z nich je úhel ideologický. Zdeněk Nejedlý jako jeden z nejvýznamějších exponentů komunistické totality a vlastně i komunistického hnutí u nás jako celku, vystupuje často jako vůdčí ideolog a je nasnadě, že se proto k jeho osobě bude hlásit poměrně početná skupina jeho žáků a obdivovatelů hlásících se rovněž ke komunismu. Jde o Josefa Teichmana, Miloslava Matouška, Václava Pekárka, Jaroslava Kubáta, Bedřicha Bělohávků aj. Tuto literaturu, v níž převažují spíše edice a sborníky, je nutno vždy brát s ohledem na ideologickou funkci, kterou měla plnit mnohem spíše než funkci vědeckou. Autoři rekrutující se z komunistických a marxistických kruhů se

¹ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny města Litomyšle a okresu*, příloha k *Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu litomyšlského* č. 12, Litomyšl 1900, 79 s.

² NEJEDLÝ, Z., *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1. (do roku 1421)*, Litomyšl 1903, 378 s.

³ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934.

⁴ NEJEDLÝ, Z., *Antonín Boček a František Jelínek*, ČČH VI. 1900, seš.2, s.132-135.

vztahem Nejedlý-Litomyšl zabývali poměrně okrajově. Z marxistických historiografů se k němu trochu dostali jen Jaroslav Charvát⁵ a Václav Husa.⁶ Poněkud jiné předpoklady pro analýzu Nejedlého historické práce o Litomyšli nám mohou přeneseně dodat dvě recenze Nejedlého o málo starších kolegů, s nimiž se dobře osobně znal a kteří hodnotili Nejedlého první větší dílo o litomyšlských dějinách. Jedná se o Josefa Pekaře, který svou recenzi uveřejnil v Českém časopise historickém,⁷ a o Zikmunda Wintra, který ji uveřejnil v beletristickém a literárním týdeníku Zvon.⁸

Doposud jediným autorem monografie o Zdeňku Nejedlém je František Červinka.⁹ Tato práce psaná spíše esejistickým stylem mapuje celý Nejedlého tvůrčí život, přičemž vykládá zejména metodologická i osobní východiska, z nichž Nejedlý ve své práci čerpal. Litomyšl je zde zmíněna zejména v kapitole první jako výchozí bod Nejedlého tvorby a pak i v souvislosti s osobními vztahy a s uměním (zde především s Bedřichem Smetanou). Pro Červinku znamenala osobnost Zdeňka Nejedlého nejvýznamější téma. Psal též o Zdeňkově otci Romanovi Nejedlém ve vztahu k Litomyšli¹⁰ a k problematice se vyjadřuje i v menších statích časopiseckých jako např. *Zdeněk Nejedlý o demokracii a o myšlení Karla Čapka v letech dvacátých*.¹¹ Tento článek představuje přípravnou studii k monografii o Zdeňku Nejedlém a osvětluje zejména kritické a filozofické myšlení Zdeňka Nejedlého ve vztahu k jednomu z nejvýznamějších představitelů české meziválečné kultury.

K tématu Nejedlý-Litomyšl, ale vlastně vůbec k poznání osobnosti a díla Zdeňka Nejedlého je nesmírně významná činnost Kabinetu Zdeňka Nejedlého při Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV v Praze, který vznikl v 70. letech. Činnost kabinetu a archivu při něm zřízeného se soustředila kromě sběru archiválií k činnosti Z. Nejedlého zejména na vydávání edic a sborníků. Z edic důležitých pro tuto práci jmenujme zejména korespondenci Zdeňka Nejedlého s Antonínem Tomíčkem,¹² dvě edice korespondence Zdeňka Nejedlého s českými

⁵ CHARVÁT, J., *Zdeněk Nejedlý a historická vlastivěda*, Časopis společnosti přátel starožitností 66, 1958, s. 1-6.; CHARVÁT, J., *Kořeny historické práce Zdeňka Nejedlého (předmluva) Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky: Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zibrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter*, ed. Josef Hanzal a Blanka Svadbová, Praha Academia 1978.

⁶ HUSA, V., *Zdeněk Nejedlý a pokrokové tradice našeho dějepisectví*, In Zdeňku Nejedlému ČSAV, Praha 1953, s. 247.

⁷ PEKAŘ, J.: /Ref./ Nejedlý, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Litomyšl 1903. *Český časopis historický* 10, 1904, s. 223-224.

⁸ WINTER, Z.: /Ref./ Nejedlý Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. I. díl*, Zvon 4, 1904, s. 42-43.

⁹ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý, Studie s dokumentárními přílohami*, Praha, Melantrich, 1969, 406 s.

¹⁰ ČERVINKA, F., *Roman Nejedlý a Litomyšl*, Pardubice, 1958.

¹¹ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý o demokracii a o myšlení Karla Čapka v letech dvacátých Zdeněk Nejedlý o demokracii a o myšlení Karla Čapka v letech dvacátých* In Zprávy z muzeí od Trstenické stezky č. 4, 1968, Vlastivědné muzeum v Litomyšli a Okresní muzeum Al. V. Šembery ve Vysokém Mýtě, s. 3-12.

¹² *Zdeněk Nejedlý-Antonín Tomíček. Korespondence.*, připravila, doslovem a ediční pozn. opatřila Blanka Sadbová, Hradec Králové Kruh 1976.

historiky¹³ a vydání autobiografie *Moje práce* z roku 1903.¹⁴ Pro osvětlení některých hudebních souvislostí je důležitá korespondence Zdeňka Nejedlého s Otakarem Ostrčilem.¹⁵ Velmi cenné nejen vzhledem k vztahu Z. Nejedlého k Litomyšli jsou články a statě pracovníků tohoto archivu, kteří se podíleli i na edicích. Jedná se konkrétně o Josefa Hanzala, Blanku Svadbovou a Petra Čorneje o vztahu Nejedlého k rodišti, o jeho pojmání regionální historiografie, ale také o jeho raném mládí. Byly zde využívány i dosud nikým nezpracované prameny osobní povahy jako Nejedlého deník z let 1898-1901 nebo strojopis jednoho z jeho nejbližších přátel Karla Popelky *Vzpomínky na Zdeňka Nejedlého z dob společných studií gymnazijních a univerzitních. Léta 1891-1898.*¹⁶

Z litomyšlských historiků napsal nejzávažnější studie k Nejedlého vztahu k Litomyšli Milan Staňek. Jedná se zde zejména o jeho dizertaci, která je dnes uložena ve Státním okresním archivu v Litomyšli. Tato práce pak byla Staňkovi podkladem pro článek do sborníku *Litomyšl 981-1981*, kde najdeme jeho článek pod názvem *Kulturně osvětová a politická činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938.*¹⁷ Cennými příspěvky k poznání problematiky vztahu Zdeňka Nejedlého a Litomyšle jsou i články z pera dlouholetého vedoucího okresního archivu v Litomyšli Jindřicha Růžičky, který psal na příklad o vztahu Zdeňka Nejedlého a K. Popelky¹⁸ a také o kulturních úkolech, jež si Nejedlý vytyčil.¹⁹ Doplňující informace k tématu a konkrétně k Nejedlého práci na pořádání litomyšlských archivních sbírek dodal jeho *Průvodce po archivních fondech*²⁰ a kniha *Okresní archiv Litomyšl.*²¹ Archivní problematiku a Nejedlého účast na ní kriticky posuzovala ještě před tím ve 30. letech Věra Kosinová.²² Pro osvětlení celkové situace v meziválečné Litomyšli i

¹³ *Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky. Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zibrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter.*, K vydání připravili J. Hanzal a B. Svadbová, předml. J. Charvát, Praha Academia 1978, 176s.

¹⁴ NEJEDLÝ, Z., *Moje práce*, Praha 1973.

¹⁵ *Zdeněk Nejedlý – Otakar Ostrčil. Korespondence.*, k vydání připravila, pozn., dosl., ed. poznámka a bibliografie Zd. Nejedlého o Otakarovi Ostrčilovi, text. Úprava Stanislava Zachařová, Praha Academia 1982, 240 s.

¹⁶ POPELKA, K., *Vzpomínky na Zdeňka Nejedlého z dob společných studií gymnazijních a univerzitních. Léta 1891-1898*, strojopis uložen v archivu Zdeňka Nejedlého v archivu Akademie věd v Praze.

¹⁷ STAŇEK, M., *Kulturně osvětová a politická činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938.* In: *Litomyšl 981-1981. Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1000. výročí první zmínky.*, TEPS Praha pro MNV v Litomyšli 1981, s. 61 – 76.

¹⁸ RŮŽIČKA, J., *Poličský přítel Zdeňka Nejedlého. K 110. výročí narození prof. Karla Popelky.* In *Poličský zpravodaj*, říjen 1986, s. 11-13.

¹⁹ RŮŽIČKA, J., *Zd. Nejedlý a naše kulturní úkoly.* In *Vlastivědný sborník Pardubický kraj III.*, Krajský dům osvěty v Pardubicích 1958, s. 51-52.

²⁰ RŮŽIČKA, J. a kol., *Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Pro ONV ve Svitavách nakl. Kruh v Hradci Králové 1973, 496 s.

²¹ RŮŽIČKA, J., *Okresní archiv v Litomyšli*, OA v Litomyšli 1960, 14 s.

²² KOSINOVÁ, V., *Archiv města Litomyšle. Časopis archivní školy*, roč. IX-X, 1931/1932, Praha 1933, s. 380-382.

s mnohými odkazy na politickou a kulturní činnost Zdeňka Nejedlého je zcela nepominutelná diplomová práce Daniely Kejíkové *Litomyšl v období I. republiky*.²³

Zajímavou skupinou literatury k poznání našeho tématu jsou články a příspěvky pocházející od Nejedlého současníků a spolupracovníků, které měly buď úkoly propagační nebo se v retrospektivě vracely k nějakému bodu společné činnosti. Do první skupiny patří četné články nejbližšího Nejedlého spolupracovníka a přítele z období dvacátých a třicátých let Václava Drbohlava, ale také příspěvky z pera bratří Josefa a Františka Pátových, kteří byli hlavními postavami *Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze*. Tato společnost vydávala svůj věstník, do nějž přispíval na příklad i Arne Novák.²⁴ Udržovala spojení mezi Litomyšlí a kulturními autoritami spojenými s litomyšlským regionem vyskytujícími se mimo svoje rodiště a zejména v Praze. Víceméně oslavnou funkci má stát dlouholetého sbormistra litomyšlského pěveckého spolku Vlastimil Jaromíra Metyše *Literární dílo Zdeňka Nejedlého ve vztahu k Litomyšli* věnovaná Nejedlému k sedmdesátinám.²⁵ Autor, který dlouhou dobu představoval duši všech hudebních podniků v Litomyšli, si zde kromě známých dějin nebo katalogů k výstavám, které Nejedlý v Litomyšli organizoval, pochopitelně všimá článků vztahujících se k místnímu hudebnímu životu a hlavně k Bedřichu Smetanovi. Zejména k organizování velkých litomyšlských výstav v první polovině 30. let se vracejí příspěvky představující druhý zmiňovaný okruh literatury k vztahu Nejedlý-Litomyšl z pera Nejedlého současníků. Jde o stát litomyšlského knihkupce a kulturního pracovníka Karla Veselíka *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v Litomyšli v letech 1931-1934*,²⁶ na nějž s doplňky reagovala vdova po Václavu Drbohlavovi Marie.²⁷

V současné době se osobností Zdeňka Nejedlého seriózně zabývá jen pracovník Státního ústředního archivu v Praze PhDr. Jiří Křesťan, který ale sleduje zejména souvislosti politické a ideologické. Namátkou uvedme publikaci *Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého*²⁸ nebo článek *Zdeněk Nejedlý a Komunistická strana Československa v letech 1921-1925*.²⁹

²³ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období I. republiky*, dipl. práce, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě 1998, strojopis uložen v SOA Svitavy se sídlem v Litomyšli.

²⁴ *Věstník Klubu přátel a rodáků Litomyšle z Prahy*, vycházel od 1927, uložen v Literárním archivu.

²⁵ METYŠ, J., *Literární dílo Zdeňka Nejedlého ve vztahu k Litomyšli* In *Vlastivědný sborník Od Trstenické stezky*, roč. 22 (1947-48), č. 7, s. 97-98.

²⁶ VESELÍK, K., *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v Litomyšli v letech 1931-1934* In *Zprávy z muzeí Od Trstenické stezky*, r. 1968, č. 4, s. 45-48.

²⁷ DRBOHLAVOVÁ, M., *Doplňk k článku Karla Veselíka Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v Litomyšli v letech 1931-1934*, SOA Svitavy se sídlem v Litomyšli, rkp. 1967.

²⁸ KŘEŠŤAN, J., *Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého*, Státní ústřední archiv Praha 1996, 143 s.

²⁹ KŘEŠŤAN, J., *Zdeněk Nejedlý a Komunistická strana Československa v letech 1921-1925*. In: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček a kol., *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. 1*. Praha 2003

Jako hlavní prameny k poznání vztahu Zdeňka Nejedlého k Litomyšli je v této práci využita bohatá korespondence uložená v osobním fondu Zdeňka Nejedlého v archivu Akademie věd ČR. Ve své většině ještě nikdy nebyla badatelsky využita. Konkrétně jde o následující autority: Václava Drbohlava (248 dopisů), Marie Drbohlavovou (178 dopisů), Karla Popelku, Quido Hoduru, Jaromíra Metyše, Josefa Theurera, Marii Veselíkovou, Karla Veselíka, Otto Poplera, Františka Laška, Františka Pátu, Josefa Pátu a další. Nejdůležitější korespondenci pro období Nejedlého činnosti v Litomyšli před I. světovou válkou je korespondence s Antonínem Tomíčkem vydaná i edičně. Stejně tak pro meziválečné období je to styk s Václavem Drbohlavem. Tato korespondence je vůbec nejbohatší z celé Nejedlého přijaté korespondence a pokrývá období let 1926-1938. Osvětluje pozadí kulturního dění v Litomyšli, které Nejedlý dosti silně ovlivňoval, ale může nám dopomoci i v charakteristice společenského a politického ovzduší v tehdejší Litomyšli. V neposlední řadě z ní můžeme vycházet při popisu Nejedlého osobnosti. V této souvislosti je velkou ztrátou neexistence Nejedlého odeslané korespondence Václavu Drbohlavovi. Snad je ale ještě v majetku rodiny. Z dalších osobností, s nimiž měl Nejedlý široké písemné styky je Josef Theurer. Korespondence s tímto amatérským smetanovským vědcem a rektorem Vysoké školy báňské v Příbrami je velmi důležitá pro hudební styky nejen ve vztahu k Litomyšli (Theurer byl také zdejší rodákem), ale vůbec pro analýzu hudebního života české společnosti zejména před první světovou válkou. Přímé hudební styky Nejedlého s Litomyšlí nám osvětluje korespondence s Jaromírem Metyšem a Ottou Poplerem, kteří spolu stáli v čele nejvýznamějšího hudebního sdružení na litomyšlském okrese. Jednalo se o pěvecký sbor Vlastimil, který zejména ve třicátých letech a zejména za protektorátu realizoval v Litomyšli poměrně smělé hudební projekty společně s Ferdinandem Pujmanem a Operou Národního divadla v Praze. Korespondence s těmito dvěma muži a pak také s M. Veselíkovou, M. Drbohlavovou a dalšími pomáhá rozkrýt Nejedlého společenské styky s Litomyšlí. Tyto vztahy budou jasnější ještě v souvislosti s rozбором písemného styku Nejedlého s jeho litomyšlskými vrstevníky a kolegy (Popelka, Hodura, Zdeněk Wirth).

Na závěr rozboru ještě uvedme, že k poznání na příklad „druhého života“ Zdeňka Nejedlého je cenné sledovat diskusi v místním tisku na Litomyšlsku na počátku 90. let 20. století. Jejím obsahem bylo, zda se má či nemá odstranit pomník Zdeňka Nejedlého stojící před zdejší I. základní školou a samozřejmě mnohé místní politické a historické okolnosti. Do diskuse, která se periodicky vracela v letech 1991-1993, z odborných kruhů zasáhli i Josef Hanzal³⁰ a Petr Čornej,³¹ jehož přednáška ve městě vzbudila značný rozruch. Na určité úrovni se

³⁰ HANZAL, J., *Zdeněk Nejedlý bez legend*, In: *Lilie*, roč. III., č. 3., 1.2. 1993, s. 5-7.

³¹ Přednáška na půdě Gymnázia A. Jiráka v Litomyšli dne 8. února 1993.

vzniklou diskusi snažil držet Milan Skřivánek.³² Jen jmenujme, že do živé rozpravy zasahovali i potomci Jaromíra Metyše (syn Jaroslav,³³ který byl uvězněn v litomyšlském komunistickém veřejném procesu „Stříteský a spol.“ a vnuk Jaromír³⁴), zdejší hudební historik Jan Kapusta,³⁵ politický vězeň Miloslav Kohout (a taktéž postižený z výše zmíněného monstrprocesu),³⁶ ředitelka litomyšlského muzea Helena Zemanová³⁷ a další. Diskuse se vedla nejen na stránkách čtrnáctidenníku *Lilie*, ale též v *Týdeníku 93*. Její zhodnocení bude cenným příspěvkem k poznání soudobého vyrovnávání se s minulostí.

³² Úvodní slovo k výše zmíněnému článku J. Hanzala *Zdeněk Nejedlý bez legend*, In: *Lilie*, roč. III., č. 3, 1.2. 1993, s. 5.

³³ METYŠ, J., *O nesnesitelné lehkosti zapomnění, aneb Nejedlý (konečně) bez legend*, In: *Lilie*, roč. III., č. 3, 1.2. 1993, s. 7-10; Týž, *Jde o princip*, In: *Lilie*, roč. III., č. 8, 16.4. 1993, s. 5-6.

³⁴ METYŠ, J., *Causa „Náš slavný rodák“*, In: *Lilie*, roč. I., č. 15, 18.9. 1991, s. 1-2.

³⁵ KAPUSTA, J., *Diskuse trochu pokřivená*, In: *Lilie*, roč. III., č. 8, 16.4. 1993, s. 5.

³⁶ KOHOUT, M., *Protože jsem zaslal... (Bylo v poště s adresou „Lilie“)*, In: *Lilie*, roč. III., č. 8, 16.4. 1993, s. 6.

³⁷ ZEMANOVÁ, H., *První ohlas na „Slavného rodáka“*, In: *Lilie*, roč. I., č. 16, 1.10. 1991, s. 1-2.

1 HISTORIK MĚSTA

1.1 Litomyšl v české historiografii a Zdeněk Nejedlý

Dějiny města Litomyšle se v období do roku 1938 staly námětem vědeckého či alespoň publicistického zpracování mnohokrát. Úroveň i rozsah těchto prací poměrně kolísá. Také co do formy známe díla splňující ve své době nároky větší syntézy, kam lze zařadit právě některé knihy z pera Zdeňka Nejedlého, a práce zaměřující se spíše na menší, konkrétní témata či se zabývající Litomyšlí jen okrajově. Vedle toho lze také sledovat osoby konkrétních historiků píšících o Litomyšli. Jsou mezi nimi vedle autorů lokálního významu i ti, kteří svým dílem hranice regionalismu překročili a kteří jsou známi i svou úlohou v dobové české historiografii. Zdeněk Nejedlý jako historik a jeden z mladších reprezentantů Gollovy školy též pochopitelně udržoval s velkou částí historické obce písemný styk. Korespondence se v této souvislosti jistě stává významným pramenem nejen pro poznání historikovy práce a osobních vztahů, ale u některých osobností i pro poznání litomyšlského kulturněspolečenského ovzduší.

Město Litomyšl se zpracování svých vlastních dějin dočkalo poměrně brzo. Čtenář, který by na příklad v době bachovského neoabsolutismu chtěl hledat útěchu v četbě dějin malebného a nyní čerstvě okresního města, by dostal informaci poměrně solidní. Patrně by začal u Františka Palackého, který Litomyšl zmiňuje především v souvislosti s duchovními dějinami země. V jeho monumentálním díle najdeme odkazy jak na zdejší premonstrátský klášter a třetí české biskupství, tak na „husitské“ a „českobratrské“ dějiny města. Tato období pak příznačně a podrobně rozpracuje Zdeněk Nejedlý. Vždyť *Dějiny národu českého* mladý Nejedlý podrobně prostudoval už v době svého pobytu na litomyšlském gymnáziu³⁸ a zdá se, že jejich koncepce na něm zanechala mnohem hlubší stopu než mnohé mladší, s nimiž se setkával později na univerzitě.

Chronologicky nejstarším zpracováním minulosti města je kronika Litomyšle z počátku 18. století od piaristy Viktorina od sv. Kříže.³⁹ Nejstaršími syntézami místních dějin jsou ovšem díla litomyšlských měšťanů Jana Prezidenta a Františka Jelínka. *Památky litomyšlské*

³⁸ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 35.

³⁹ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934, s. 94; VIKTORIN A S. CRUCE, *Kronika Litomyšle*, rkp., Archiv regionálního muzea v Litomyšli, nevidováno.

*mnohé od nejstarších časův až do roku 1790*⁴⁰ jsou dílem piaristickými školami vzdělaného Jana Prezidenta a pocházejí už z roku 1790. Jan Prezident, jak si povšiml např. Milan Skřivánek,⁴¹ dobře znal soudobé kritické dějepisectví a své dílo, které sledovalo především cíle jazykové a národní, opatřil i seznamem použitých pramenů a literatury. Druhým nejstarším zpracováním litomyšlských dějin je česky psaná *Historie města Litomyšle*⁴² z pera Františka Jelínka. Jelínek byl litomyšlský radní a řeznický mistr a jeho práce vyšla postupně ve třech dílech mezi léty 1838 až 1845, přičemž třetí díl je víceméně doplňkem prvních dvou a zabývá se církevními dějinami města. Práce je vedena v katolickém duchu a je věnována místnímu děkanovi Františku Xaveru Paulovi. Při jejím psaní pomohlo podle autora několik lidí, mezi k nimiž se objevuje např. dlouholetý rektor zdejší piaristické koleje Florus Stašek. Právě existence zdejšího piaristického učiliště a filozofického ústavu byla pro intelektuální klima předbřeznové Litomyšle i blízkého okolí velmi významná. Jen namátkou uvedme, že zde už v období předbřeznovém vedle Jana Prezidenta či Flora Staška studovali i J. E. Purkyně, František Augustin Brauner nebo bratři Hermenegild a Josef Jirečkové.⁴³ Pro Františka Jelínka byla ale nejdůležitější známost s jiným absolventem litomyšlských škol – Antonínem Bočkem. Tento moravský zemský archivář poskytoval Jelínkovi materiály z moravských archivů. V českém dějepisectví je ovšem Boček znám také svými falzy, ať už jde o tzv. Fragmenta Monseana nebo o kroniku tak zvaného Hildegarda, což věrohodnost některých údajů Jelínkovy knihy poněkud podkopává. V obou zmíněných Bočkových dílech jsou též četné zmínky o Litomyšli. Mladý Zdeněk Nejedlý upozornil na Bočkovu falzifikátorství už v roce 1900 a ve svém článku, který v mnohém odkazuje na dobovou pozitivistickou kritičnost, z něj obvinil i Jelínka.⁴⁴ Nejedlý dovozuje, že falzum je např. listina z roku 1416 týkající se slavení svátku sv. Cyrila a Metoděje na paměť jejich návštěvy Litomyšle. Spolupráci obou falzátorů popisuje tak, že si Jelínek u Bočka potřebné listiny prostě objednal a uvádí i další příklady jako „*obdarování kláštera litomyšlského Domaslavem z roku 1108*“ či dramatické přepadení olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka a jeho zachránění v Litomyšli.⁴⁵ Tím ovšem Nejedlý nekončí: „*Jelínek byl horlivý sběratel listin, avšak také ničitel. Z horlivosti katolické zničil v Litomyšli zprávy o Bratřích, takže tu není mimo pamětní knihu takořka zmínky o nich. Pokládati Jelínka za spolufalzátora Bočkova zdá*

⁴⁰ ...Z rozličných dobrých autorův a hodnověrných rukopisův vytaženo a dle pořádku let na způsob historie spolu srovnané skrze Jana Prezidenta, vlastence a měšťana Litomyšlského. Dopsáno 20. ledna 1790, Archiv regionálního muzea v Litomyšli, sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. 1/1

⁴¹ SKŘIVÁNEK, M., *Litomyšl, starobylé město*, Paseka Praha Litomyšl 1994, s. 64.

⁴² JELÍNEK, F., *Historie města Litomyšle*, Díl I.-III, Litomyšl 1838-1845, s. 304, s. 374, s. 372.

⁴³ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let...* s. 87.

⁴⁴ NEJEDLÝ, Z., *Antonín Boček a František Jelínek*, ČČH VI. 1900, seš. 2, s. 132-135.

⁴⁵ Tamtéž, s. 133-134.

se mi býti nezbytno.“⁴⁶ Vysvětlující zmínka o katolictví v negativním slova smyslu je pro Nejedlého v mnohém příznačná stejně jako tvrzení, že Jelínek falšoval z dobrého „vlasteneckého“ úmyslu.⁴⁷ Na Jelínkovu zakázku prý Boček vyhotovil celkem sedm falz. Jelínek osobně tak nečinil zejména proto, že to neuměl nebo neznal dobře latinsky.⁴⁸ I přes tato závažná obvinění ale Nejedlý považuje Jelínka za „otce dějepisu města Litomyšle“ a jeho dílo za „nejlepší...u nás od dob Pelcla po vydání 1. dílu Palackého dějin roku 1848.“⁴⁹ Významnou roli v tomto hodnocení hraje určitě i to, že Jelínkovy dějiny jsou prvním česky psaným historickým dílem u nás.⁵⁰ Nejedlý, a s ním i pozdější historikové, navíc oceňují, že Jelínkova práce je kompletně založena na pramenném základě, což bylo naprosto nezvyklé a oceňované i samotným Palackým, který si s Jelínkem dopisoval a dokonce ho v Litomyšli v roce 1835 navštívil, aby si prohlédl některé listiny.⁵¹ Na samém konci období neoabsolutismu vychází ještě jedna práce zasvěcená litomyšlským dějinám – *Geschichte der Stadt Leitomyšl*⁵² z pera místního děkana Antonína Šanty. Tento osvícený duchovní představoval ve druhé polovině 19. století jednu z nejvýraznějších postav litomyšlského kulturního života a byl zde uznávanou autoritou. Dobře ho znala i rodina Nejedlých. Nakonec byl to on, kdo 10. února 1878 pokřtil malého Zdeňka.⁵³ Šanta, další absolvent litomyšlského gymnázia i filozofických škol, se po roce 1848 stal podle Nejedlého vůdčí osobností národního hnutí na Litomyšlsku.⁵⁴ Jistě k tomu přispěla i děkanova historická práce. Šanta pořídil výše zmíněný německý výtah z Jelínkovy Historie, „...aby...“, slovy Zdeňka Nejedlého, „... i cizí to nyní panstvo si uvědomilo, co Litomyšl byla a jest.“⁵⁵ Vedle toho považuje Nejedlý za největší Šantův přínos v historickém poznání Litomyšle to, že píše „...o husitech po husitsku, o Bratřích českých po bratrsku...“⁵⁶ Toto hodnocení, které Nejedlý použil ve svých *Dějínách města Litomyšle a okolí* z roku 1903, má ukázat toleranci a nadstranickost katolického kněze. Ostatně psát o slavné národní minulosti je v polovině 19. století předním úkolem. Nejedlý v roce 1903 neváhá Šantovo dílo považovat za dosud

⁴⁶ Tamtéž, s.135.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1. (do roku 1421)*, Litomyšl 1903, s. 2.

⁵⁰ Zdeněk Nejedlý-Antonín Tomíček. Korespondence., připravila, doslovem a ediční pozn. opatřila Blanka Svadbová, Hradec Králové, Kruh 1976, s. 31.

⁵¹ NEJEDLÝ, Z., *Ant. Boček a F. Jelínek*,s.132; Nejedlý, Z., *Tisíc let...*, s. 95.

⁵² ŠANTA, A., *Geschichte der Stadt Leitomyšl* (výtah z díla Jelínkova), Litomyšl 1856.

⁵³ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 20.

⁵⁴ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 3.

⁵⁵ NEJEDLÝ, Z., *Tisíc let...*, s. 129.

⁵⁶ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*,s. 3.

nejlepší.⁵⁷ V jednom z prvních příkladů zde vidíme nejen časté používání superlativů, tak typických pro Nejedlého estetický soud, ale ukazuje se i důraz na vyšší poslání díla. Šanta je zde viděn jako někdo, kdo píše v době útlaku o husitech a českých bratřích a plní tak národní ideologicko-politický program. Kritické zhodnocení zpracování chybí, ačkoli by ho byl Nejedlý v roce 1905 i pod vlivem Gollových seminářů schopen. Úcta k rodinnému známému a „vyšší cíl“, jež si podle Nejedlého pojímání Šanta zvolil, je zde ale určující. Zdeněk Nejedlý dobu husitskou a také národní obrození celý život obdivoval a už jako pětadvacetiletý v podstatě kladl ideu nad kritické hodnocení a tento způsob uvažování brzo aplikoval i na hudební estetiku, v čemž byl věrným žákem Otokara Hostinského. Je tak v určitém rozporu s tím, co proklamoval jeho vysokoškolský učitel Jaroslav Goll. Ačkoli je toto upuštění od pozitivistického či vůbec vědeckého kriticismu u Nejedlého nejkřiklavější až od druhé poloviny 30. let,⁵⁸ dá se říci, že určité náznaky tohoto směřování jsou mnohem starší a spočívají v jeho psychickém ustrojení. Jako další příklad lze uvést Nejedlého vztah k dílu Aloise Jiráska, kterého považuje ještě před první světovou válkou za „nejúspěšnějšího dějepisce“⁵⁹ Litomyšle a jehož „historické spisy“ i „dějinná filozofie vzata jest z přítomnosti.“⁶⁰ V úvodu svých *Dějin města Litomyšle* pak Nejedlý píše: „Alois Jirásek neuvádí se ve vědecké literatuře české, při dějinách Litomyšle nelze ho však opominout. Jirásek je nejoblíbenější historik Litomyšle... Pro rok 1848 v Litomyšli je Jirásek přímo vědeckým historikem, třeba ve formě novellistické. Autor „Filozofské historie“ stojí v čele historiků Litomyšlska.“⁶¹ Historiografie mu u Jiráska zcela splývá s uměleckou fabulací a je pojímána jako program pro současnost. Zdeněk Nejedlý ctí vlastně křesťanskou ideu vyššího směřování dějin, což ho nejprve přivádí k Masarykovi, s nímž se shoduje v potřebnosti filozofie dějin. O něco později ve dvacátých letech ho toto uvažování přivede k myšlence komunistické. Zatímco Masaryka přivedla vyšší idea humanitní cestou laicizace a politizace v myšlenku moderní humanitní demokracie (jak si všiml např. Jaroslav Werstadt⁶²) pro Nejedlého je v průběhu let stále důležitější samotná „vyšší idea“, humanita se vytrácí. Na její povážlivou absenci u komunismu upozornil na příklad Karel Čapek ve svém slavném článku už v roce 1924.⁶³ Zatímco Čapek chtěl „zlehčiti dogmata a změkčiti pravdy, abychom pocítili

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ BOUČEK, J., *Jan Slavík o zániku ČČH a Nejedlého Dějinách národu českého* In *Soudobé dějiny* 2007/1, s. 190-226; nebo recenze J. Slavíka *Ruská revoluce a Lenin* Z. Nejedlého In *Slovanský přehled*, roč. 1(1938), s. 1-18.

⁵⁹ NEJEDLÝ, Z., *Alois Jirásek a jeho Litomyšl*, Litomyšl 1911, s. 4.

⁶⁰ Tamtéž, s. 8.

⁶¹ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 3-4.

⁶² *Spor o smysl českých dějin*, usp. M. Havelka, Praha Torst 1995, s. 24.

⁶³ ČAPEK, K., *Proč nejsem komunistou*, In *Přítomnost* r.1, č.47, 4.12. 1924.

blahovůli k člověku“, Nejedlý odmítal tento „*nejasný relativismus*“ a chtěl jasné a jednoduché odpovědi, „*aby každý mohl rozumět*.“⁶⁴ Nemusí se připomínat, že jasné a jednoduché odpovědi dala usilovně hledajícímu a tápajícímu Nejedlému komunistická totalita a její jednoduchý výklad světa, v němž jsou obsaženy jednoduché odpovědi na vše. Nechuť k rozervaným romantikům máchovského typu, „*nejasným humanistickým relativistům*“ typu Karla Čapka či vůbec k jakékoli obtížnější hlubokomyslnosti, je pro Nejedlého typická a můžeme se zde shodnout s Jaroslavem Dvořákem⁶⁵ a Petrem Čornejem, že Nejedlý je do jisté míry člověkem na průsečíku tradičních a moderních proudů.⁶⁶

Na počátku dvacátého století je ale Nejedlého cesta ke komunismu zatím v nedohlednu, zabývá se jinými zejména historickými a hudebními tématy. A i v historické práci je stále dominantní metoda vědecké kritičnosti. Nejedlého práce je také patřičně kladně hodnocena tehdejší historickou obcí, a to jak ze „strany muzejní“ Čeněk Zíbrtem,⁶⁷ Václavem Schulzem⁶⁸ či Zikmundem Wintrem,⁶⁹ tak i ze „strany gollovské“ Josefem Pekařem.⁷⁰ Ostatně Gollovým žákem byl Nejedlý především.⁷¹ Ještě v létě 1914 ho více zajímá osobní spor se smetanologem J. Theurerem v hudebním klubu než počínající válka.⁷²

Ve výčtu litomyšlských historiografů, který byl vsunut do úvodní části prvních městských dějin, uvedl Nejedlý vedle Aloise Jiráka ještě několik autorů spadajících do jemu časově bližšího období. První z nich je na Šantu navazující kněz Jan Karel Rojek, který se věnoval opět především dějinám biskupství. Publikoval hlavně v Památkách archeologických, Časopise katolického duchovenstva a v Blahověstu. Samostatně pak vydal knihu *Biskupství Litomyšlské*⁷³ v roce 1873. Podle Nejedlého je to autor „*známý svou pilností při sběru materiálu, jež ovšem nedovedl zpracovat*.“⁷⁴ Prostor Nejedlý ve svých prvních litomyšlských dějinách věnuje i profesoru zdejšího gymnázia Josefu Štěpánkovi, který srovnal a sepsal

⁶⁴ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý o demokracii a o myšlení Karla Čapka v letech dvacátých*, In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky* č. 4, 1968, Vlastivědné muzeum v Litomyšli a Okresní muzeum Al.V. Sembery ve Vysokém Mýtě, s. 6-8.

⁶⁵ DVOŘÁK, J., *Zdeněk Nejedlý a nová česká literatura*, Praha 1978.

⁶⁶ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, In *Acta universitatis Carolinae*, r. 1983, Tomus XXIII, fasc. 2, UK Praha, s. 41-42.

⁶⁷ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, s. 30.

⁶⁸ Tamtéž, s. 37-38.

⁶⁹ WINTER, Z.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. I. díl*, Zvon 4, 1904, s. 42-43.; *Korespondence Nejedlý – Tomíček*, s. 147-149.

⁷⁰ PEKAŘ, J.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Litomyšl 1903. *Český časopis historický* 10, 1904, s. 223-224.

⁷¹ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...*, s. 21.

⁷² Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, Korespondence osobní přijatá, Josef Theurer, dopis z 11.7. 1914.

⁷³ ROJEK, J.K. *Biskupství litomyšlské*, Litomyšl 1873.

⁷⁴ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 3.

městský archiv. Tuto práci však Nejedlý nepovažoval zdaleka za dostačující⁷⁵ a jak bude vidět dále, sám se jí později vcelku úspěšně ujal. Jinak také odkazuje na Štěpánkovy litomyšlské pokusy s archeologickým bádáním, jež je ovšem podle něj také nutné revidovat. Je zmíněna i Štěpánkova práce o dějinách litomyšlského gymnázia.⁷⁶ Mnohem více pozornosti ale zasluhují zbylí dva historikové – starší August Sedláček a Antonín Tomíček, jehož spolupráce s Nejedlým byla široká a bude jí věnován samostatný oddíl. Nejedlý musí ocenit Sedláčkovo dodnes nepřekonané dílo o hradech a zámcích⁷⁷ a připomíná, že „...jistě ne bez příčiny začal toto obrovské dílo právě Litomyšlí.“⁷⁸ Sedláčkův rod totiž pocházel ze staré bratrské rodiny „z krajiny Litomyšlské“⁷⁹ a sám historik zde dva roky učil na gymnáziu. Přišel sem v roce 1867 a, jak píše ve svých pamětech, nebyla to služba příliš obtížná.⁸⁰ Vedle zmínek o každodenním životě svém i gymnaziálním a také třeba o krásně zpívajícím Josefu Kaizlovi (1854-1901), liberálním ekonomovi a politikovi, který v Litomyšli také studoval, zde Sedláček uvádí i odkaz na topografii města Litomyše, již zde sestavil.⁸¹ Toto jistě zajímavé dílo dodnes zůstalo jen v rukopise a na místo svého vzniku se vrátilo až několik let po Sedláčkově smrti péčí Nejedlého a litomyšlského kulturního pracovníka Václava Drbohlava. Topografie byla původně uložena v pozůstalosti, z níž se dostala do Historického ústavu v Praze. Vdova po Augustu Sedláčkovi Tereza Sedláčková pak informovala Nejedlého, který ji získal pro Litomyšl.⁸² Nejedlého hodnocení Sedláčkovy práce v *Dějínách Litomyše* z roku 1903 je nespravedlivě strohé. Zajímá ho prý jen místopis a hrad, z čehož vzešla jen stať v Hradech a zámcích.⁸³ Poměrně rozsáhlá topografie města Litomyše byla Nejedlému tehdy ještě patrně neznámá. Dílo, napsané možná spíše mimochodem a pro Sedláčkovu vlastní potřebu, je ale překvapivě podrobné. Kopie uložená v litomyšlském archivu má 129 listů, z nichž nejvíce pozornosti je věnováno hradu, hornímu městu a náměstí. Je zde i pět plánek centra Litomyše z různých období. Ve svých druhých dějinách Litomyše z roku 1934 už Nejedlý rukopis pominout nemohl a připomíná i další Sedláčkovy články související s Litomyšlí v Památkách archeologických o hradišti Hrutov či o Martinu Kabátníkovi.⁸⁴

⁷⁵ Tamtéž, s. 4.

⁷⁶ ŠTĚPÁNEK, J.: *Dějiny c.k. vyššího gymnázia v Litomyšli. Na oslavu 250letého trvání.* Litomyšl 1894, 327 s.

⁷⁷ SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl I. Chrudimsko, Praha Argo 1993, 259 s.

⁷⁸ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 3.

⁷⁹ SEDLÁČEK, A., *Paměti z mého života,* Praga Argo 1997, s. 9.

⁸⁰ Tamtéž, s. 49.

⁸¹ SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, kopie rukopisu SEDLÁČEK, A.,

Topografie Litomyše, Litomyšl 1868, uložení L563a, nepaginováno, 129 listů.

⁸² Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence přijatá - Václav Drbohlav, dopis z podzimu 1926;

Nejedlý, Z., *Litomyšl. Tisíc let...*, s. 145.

⁸³ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 3.

⁸⁴ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let...*, s. 145-146.

Sedláček měl už v roce 1868 pochybnosti o Jelínkově díle a v úvodu svého rukopisu doslova píše: „...*spis tento chová v sobě mnoho zastaralých nové vědě se přičících věcí...*“ Předpovídá tak zde to, co potvrdil pozdější Nejedlého výzkum a dovozuje i jiné Jelínkovy zejména místopisné chyby. Na jiném místě ale patrně ještě využívá Jelínkova falza, když mluví o založení litomyšlského kostela sv. Klimenta Cyrilem a Metodějem. Dílko ale i přesto může dodnes posloužit jako základ archeologie středověku a topografie města. Mimo jiné totiž ještě poodhaluje majetkové poměry středověké a především raně novověké Litomyšle a mluví i o historii jednotlivých domů, což měl Sedláček patrně v úmyslu ještě doplnit vlastnoručními náčrtky. Polozapomenutá práce Augusta Sedláčka určitě stojí za pozornost a je Nejedlého nespornou zásluhou, že přispěl k její záchraně.

Druhým historikem, který spadá do okruhu Nejedlého současníků a kterému je Litomyšlsko nevyčerpatelným tématem, je Antonín Tomíček. Ve svých prvních dějinách Litomyšle jej Nejedlý uvádí na čestném místě, což je zcela pochopitelné. Je totiž velmi pravděpodobné, že bez Tomíčka by Dějiny města Litomyšle z roku 1903 vůbec nevyšly.

1.2 Spolupráce s Antonínem Tomíčkem a širší okolnosti vzniku prvních dějin Litomyšle

Historikem města Litomyšle můžeme Zdeňka Nejedlého nazývat díky dvojímu zpracování místních dějin a také kvůli uspořádání litomyšlského archivu, které Nejedlý realizoval ve druhé polovině dvacátých let. Pomineme-li menší přípravnou práci o dějinách města Litomyšle a okresu z roku 1900, je první Nejedlého knihou o historii města publikace *Dějiny města Litomyšle a okolí*, která pětadvaceti letému Nejedlému vychází na podzim roku 1903. Stejně tak jako při zpracování svých druhých dějin z roku 1934 byla už tehdy pro Nejedlého velmi významná spolupráce s osobou, která by přímo v Litomyšli prostředkovala kontakt s místem a místními orgány. V případě prvních dějin Litomyšle je pro Nejedlého nejdůležitější kontakt se zdejším amatérským historikem a vlastivědným pracovníkem Antonínem Tomíčkem. Postupem času se tento vztah vyvine v těsnou spolupráci korunovanou dosti kladně přijatým dílem, které v mnohém převyšovalo tehdejší běžnou produkci regionalistických děl. Z hlediska osobního pak má jejich vztah ještě další významy a přesahy. Nejedlý se od Tomíčka, mimo záležitosti bezprostředně se týkající knihy, dovídal četné informace o životě rodiště, což občas využil i vědecky,⁸⁵ a zdejší politicko-kulturní situaci, k níž se sice oba vyjadřovali často kriticky, ale rozhodně to neznamena, že by Nejedlý na svoje město zapomínal a viděl ho jen jako objekt momentálního vědeckého zájmu, jak se snažil občas v jiných souvislostech naznačovat. Tomíčkovi zase Nejedlý alespoň na dálku prostředkoval blízký kontakt s nejvyššími autoritami tehdejší historické obce i s živými vědeckými diskusemi, jež v ní probíhaly.

Antonínu Tomíčkovi nebylo z finančních důvodů nikdy dopřáno historii vystudovat. Pocházel z rodiny kameníka a chalupníka ze Slavníče na Humpolecku a od roku 1892 až do svého penzionování v roce 1922 pracoval jako úředník litomyšlské pošty.⁸⁶ Mimo svou početnou a milovanou rodinu věnoval veškerý svůj volný čas historické práci, v níž zůstal věren svému původu a zabýval se zejména hospodářskými dějinami venkova 16. a 17. věku na Humpolecku a hlavně Litomyšlsku. Ačkoli byl historikem amatérským, jeho stěžejní práce byly založeny na pečlivém pramenném výzkumu a byly v mnohém objevné. Kvůli

⁸⁵ Tomíček Nejedlému pomáhal objasnit příbuzenské vztahy mezi Bočkem a Jelínkem pro připravovanou studii. Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence přijatá Antonín Tomíček, dopis z 20. 1. 1900; *Zdeněk Nejedlý-Antonín Tomíček. Korespondence*, přípr., pozn, doslov B. Svadbová, předmluva J. Hanzal, Hradec Králové Kruh 1976, s. 31 a 33.

⁸⁶ K Tomíčkovi více: PÁTA, J., *Antonín Tomíček. Stručný náskres života a díla s bohatou bibliografií*, Litomyšl 1928; NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934 s. 223-224; nověji pak doslov B. Svadbové v doslovu edice korespondence *Zdeněk Nejedlý Antonín Tomíček*, Hradec Králové Kruh 1976, s. 240-245; SKŘIVÁNEK, M., *Antonín Tomíček – historik Litomyšlska a Humpolecka*, SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sign. R-353.

existenčním starostem a snad i z nedostatku soustředěnosti⁸⁷ mu na vědeckou práci nezbývalo mnoho času a vysněnou syntézu nikdy nedokončil. Od 90. let 19. století spočíval základ jeho publikační činnosti hlavně v člancích pro regionální časopisy jako byl *Věstník samosprávný a národohospodářský okresu litomyšlského* (red. K. Harmach), kam přispíval zejména do vzdělávací přílohy. Vedle něho pak publikoval v časopisu *Zálesí, Českém východě* a po roce 1921 též v regionálním periodiku *Od Trstenické stezky*. Psal ale také pro časopisy pražské jako byly *Zíbrtův Český lid, Časopis Muzea Království českého* a *Časopis Společnosti přátel starožitností*. K větším pracím se dostal až ve dvacátých letech. V roce 1921 vydává publikaci *Růžový, čili Červený palouček u Litomyšle a české dějiny*⁸⁸, kde poprvé uchopil bájné téma Růžového paloučku kriticky a vědecky a, jak píše později Nejedlý, „...dospěl, v souvislosti s agrárním vývojem u nás, k výsledku zcela jinému...“ totiž dokázal, že jde o míru určenou k ověření výměry pole, z čehož pramenila „...nedotknutelnost tohoto pole i všechny ty báje, co stihne toho, kdo by kus uoral...“⁸⁹ V oslavných slovech Nejedlý pokračuje a píše, jak se tématu „...chytli i nejpřednější naši historikové, i Aug. Sedláček a Jos. Pekař, a rozváděli je dále...“ Aby dodal Tomíčkovu významu přece jen nadregionální přesah, poukazuje na to, že je podobným způsobem možné vysvětlit i další významné pole našich národních bájí – pole stadické. Ve druhé polovině dvacátých let pak Tomíčkoví vycházejí zbylé tři větší práce: *Stezka Trstenická* (Litomyšl 1926), *Víra v duchy na Litomyšlsku* (Litomyšl 1926) a práce věnovaná selskému povstání Lukáše Pakosty z roku 1680 *Nás sedláky každý šidí* (Litomyšl 1927). Tyto práce mají stejně jako některé Tomíčkovy články závažný význam i pro celonárodní historiografii a autor v nich přinesl mnoho objevných poznatků. Za všechny jmenujme téma vzniku obecních a dominikálních chalupníků, které jako první český historik Tomíček objasnil.⁹⁰ Poměrně velký význam měla pro Tomíčkovu vědeckou úroveň spolupráce s Josefem Kalouskem, s nímž ho spojoval podobný vědecký zájem a s nímž udržoval bohatou korespondenci. Blanka Svadbová soudí, že mu Kalousek svými radami, instrukcemi a podněty dokonce suploval univerzitní školení.⁹¹ I Tomíček sám to takto podobně pojímal, o čemž svědčí i mnohé věty z dopisů Zdeňku Nejedlému⁹², s nímž si o Kalouskovi vyměňují dojmy. Nejedlý totiž navštěvoval dvě Kalouskovy přednášky v zimním semestru 1899-1900 a doslova Tomíčkoví píše: „Co se týče Kalouskova dobráctví a přítom

⁸⁷ SVADBOVÁ, doslov cit. edice, s. 242.

⁸⁸ TOMÍČEK, A., *Růžový, čili Červený palouček u Litomyšle a české dějiny*, Litomyšl 1921.

⁸⁹ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let...*, s. 224.

⁹⁰ SVADBOVÁ, B., doslov cit. edice, s. 244.

⁹¹ Tamtéž, s. 243.

⁹² v dopise z 12.1.1900 Tomíček píše: *Působením páně Kalouskova dopisu ovšem i ta Působnost práva selského dostane strážlivější formu...*“ dále v cit. edici korespondence spolupráce objasňována podrobněji na s. 28-29.

veliké kritičnosti, to je i moje mínění. Mám s ním nyní také co dělat a to je opravdu radost.“⁹³ Podobné věty pak najdeme i v dalších částech jejich korespondence, ostatně Nejedlý měl s Kalouskovým přátelským mentorováním v dopisech zkušenosti také - ještě v roce 1904 mu Kalousek radí, jak má správně dělat korektury.⁹⁴ Tomička s Nejedlým nepojila zdaleka jen osobnost Josefa Kalouska. Významné místo v badatelském životě obou dvou patřilo také Čeňku Zíbrtovi. Pro Nejedlého byl Zíbrt v počátcích vědecké činnosti osobou patrně vůbec nejdůležitější. Půjčoval mu knihy, obstarával materiál, zajišťoval mu část výdělku a především mu umožnil vydávat první studie.⁹⁵ O vztahu Zíbrta a Nejedlého může svědčit i korespondence, která nás nutí trochu poopravit některá tvrzení Františka Červinky, který popisuje jejich poměr jako dosti nerovný. Podle Červinky Zíbrt mladého Nejedlého využíval, přisvojoval si jeho práci a „pod rouškou hezkých slov zastíral své zanedbávání alespoň minimální zasloužené odměny svému mladému spoluautorovi.“⁹⁶ Přinejmenším ve skutečnosti, že by Zíbrt zůstal Nejedlému dlužen byť jen minimální odměnu, se Červinka mylí. V korespondenci jsou uchovány četné ústřížky účtů svědčících o finančních darech, platbách a honorářích zejména za rejstříky, které Zíbrt posílal Nejedlému buď prostřednictvím otce Romana, nebo přímo na jeho adresu. Navíc se Zíbrt v době Nejedlého pobytu v Rusku v létě roku 1900 staral o vydávání Nejedlého prvních větších vědeckých prací, např. o české misii Jana Kapistrána⁹⁷ i o záležitosti kolem doktorátu, který za tuto práci Nejedlý dostal. V jednom dopise z roku 1902 také Zíbrt upozorňuje, že kdosi vydává v Květech „intimní vzpomínky na domácí život a poslední chvíle Zdeňka Fibicha.“⁹⁸ Samozřejmě se zde jedná o Fibichovu múzu Anežku Schulzovou, která byla pro mistra inspirací k dílu „Nálady, dojmy a upomínky“, jež pak v roce 1925 Zdeněk Nejedlý vydává pod názvem *Zdeňka Fibicha milostný deník. Nálady, dojmy a upomínky*⁹⁹ v obsáhlé edici. To, že se v korespondenci snad jen s výjimkou Tomička jediný Zíbrt stará i o Nejedlého zdraví a nabádá ho, aby se nepřepínal a dopřál si i oddechu a zábavy, mohou být opravdu jen „hezká slova“, pokud se ale vedle toho zmiňuje i o vlastních zdravotních potížích, svědčí to o jistém stupni důvěry, který mezi oběma historiky panoval. Se stejnou důvěrností také Zíbrt upomíná Nejedlého, aby více z ruské cesty psal svému představenému v muzeu Václavu Schulzovi, který podle Zíbrta „nelibě nese“

⁹³ Nejedlý Tomičkovi dopis z 15.1.1900.

⁹⁴ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý - korespondence přijatá, Josef Kalousek, dopis z 26.8.1904.

⁹⁵ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...* s. 19-20 a archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý - korespondence přijatá, Čeněk Zíbrt, dopisy z léta 1900.

⁹⁶ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 36.

⁹⁷ Zíbrt Nejedlému, dopis z 18.7.1900.

⁹⁸ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý - korespondence přijatá, Čeněk Zíbrt, dopis z 20.6.1902.

⁹⁹ NEJEDLÝ, Z., *Zdeňka Fibicha milostný deník. Nálady, dojmy a upomínky*, Praha Hudební matice UB 1925, 264 s.

Nejedlého mlčení a „...silně bručí, není s ním žádná řeč.“¹⁰⁰ Jako poslední tezi svědčící o poměrně vřelém vztahu Čenka Zíbrta a Zdeňka Nejedlého na počátku století uvádím fakt, že Zíbrt byl osloven, aby se stal svědkem na svatbě nyní již docenta Nejedlého s Marií Brichtovou v létě roku 1905. Zíbrt tehdy píše: „*Výslovně a důrazně si přejete, abych Vám byl svědkem na svatbě, při tak významném obřadu u oltáře.....abych Vás, můj drahý a zlatý Zdeněčku, se slzami v očích i Vaší vyvolenou Mařkou k budoucímu blahu a štěstí doprovodil...*“¹⁰¹ Zíbrt nakonec musí odmítnout, ale své role v počátcích Nejedlého vědecké dráhy si oba vědomi byli. V blahopřání k padesátce Nejedlému píše: *Vzpomínky letí k době, kdy Váš starostlivý tatínek s doporučením Al. Jiráskova přivedl Vás do muzea...Dále vzpomínám snad oba dva, v tichu, já bez nároků na uznání, že jsem Vaším prvním vůdcem a učitelem...vy jediný z tolika desítek...žáků a chráněnců...jste na mě nezapomněl.*¹⁰² I když se Nejedlý se Zíbrtem nakonec vědecky rozešli, protože Nejedlý nesouhlasil se Zíbrtovou celkovou koncepcí jejich společného díla bibliografie české historie¹⁰³ (což bylo motivováno Gollovou kritikou tohoto díla), jejich poměr zdaleka nebyl tak jednoznačně negativní a nerovný.

Pro Tomíčka byl Zíbrt důležitý hlavně jako šéfredaktor Českého lidu, do kterého mohl přispívat, přičemž mu prostředníka často dělal Nejedlý. Svědčí o tom už první Tomíčkův zachovaný dopis z listopadu roku 1897, kde Nejedlého prosí, aby Zíbrtovi ukázal dva Tomíčkovy články, zda by se mu nehodily,¹⁰⁴ a i v dalších dopisech mu nechává různé vzkazy či jen informuje, co mu u Zíbrta vyjde. Zíbrt totiž Tomíčkovu často zapomněl napsat, a tak se styk odehrával přes Nejedlého.¹⁰⁵ Přesto si ale Tomíček občas stěžuje, že „*Zíbrt netiskne,*“¹⁰⁶ i když by mu on „*článečky sypal.*“¹⁰⁷ Jinak ale Tomíčka jak se Zíbrtem, tak i s Kalouskem pojil poměrně přátelský kolegiální vztah. Když měl cestu do Prahy, kam na příklad každoročně jezdil studovat archiv litomyšlského panství do Národního muzea,¹⁰⁸ často se s oběma pány setkával.¹⁰⁹ Pro úplnost ještě dodejme, že se Tomíček snažil udržovat styky i s druhou a v mnohém rivalizující skupinou českých historiků, k nimž ostatně patřil i Nejedlý, totiž s Gollovou školou. Samotnému Gollovi zasílal pravidelně svou Přílohu.¹¹⁰ A stejně jako

¹⁰⁰ Zíbrt Nejedlému, dopis z 21.7.1901.

¹⁰¹ Zíbrt Nejedlému, dopis z 10.7.1905.

¹⁰² Zíbrt Nejedlému, dopis z 14.2.1928.

¹⁰³ Zíbrt, Č., *Bibliografie české historie*, Praha 1897-1906.

¹⁰⁴ Tomíček Nejedlému, dopis z 29.11.1897.

¹⁰⁵ Tomíček Nejedlému, „...*písemná porada je skoro nemožná, ústně s Vámi snad přece se rozhovoří.*“ dopis z 3.2. 1903.

¹⁰⁶ Tomíček Nejedlému, dopis z 19.4.1902.

¹⁰⁷ Tomíček Nejedlému, dopis z 18.12.1902.

¹⁰⁸ Nejedlý, Z., *Litomyšl. Tisíc let...* str.223.

¹⁰⁹ Tomíček Nejedlému, např. dopis z 5.5.1903.

¹¹⁰ Tomíček Nejedlému, dopis z 17.1.1899.

Josefu Pekařovi byl i Jaroslavu Gollovi dodán jeden exemplář Dějin města Litomyšle.¹¹¹ I v dopisech Nejedlého a Tomička lze nalézt ozvěny sporů, které na počátku 20. století probíhaly zejména mezi stranou „muzejní“ a „Gollovou.“ Patří sem na příklad známý spor o datování Kristiánovy legendy, což je jedna z nejdůležitějších otázek novodobé české historiografie vůbec a její ozvuky jsou patrné dodnes.¹¹² Tomiček přirozeně tíhnul ke straně „muzejní“ a v souvislosti s odmítavou reakcí Pekařovy datace z pera Josefa Kalouska v časopise Osvěta¹¹³ Nejedlému píše: „*Osvětu jsem nečetl a skoro to Pekařovi přeji, toť byl buben.*“¹¹⁴ Pekař je ale pro Nejedlého a Tomička důležitou figurou zejména proto, že byl vedle Z. Winttra recenzentem jejich společného díla na stránkách Českého časopisu historického.¹¹⁵ Oproti Wintrovi je Pekař více kritický, přesto ale dílo oceňuje a dokonce ho jeho četba přiměje Litomyšl navštívit. Nejedlý na recenzi čekal a Tomičkovi píše: „*Z mladších šlo mi zase o Pekaře, jenž se v těchto věcech vyzná jako u nás málokdo*“ a připojuje, že od Pekaře dostal „*zvláštní odpověď*“, totiž „*...lístek z Litomyšle, že prý po mé knize se tam rozjel...byl tam jistě v pondělí...*“ a zároveň dodává, že Dějiny Litomyšle mohou mít pro město i dobrý propagační výnam: „*Takový výsledek bude mít kniha častěji. Vím tu o několika lidech, kteří se tam chystají. To myslím je pro město samo nejlepší výsledek.*“¹¹⁶ V odpovědi pak Tomiček líčí, jak Pekařova návštěva probíhala. Velkého historika zde vidíme jako člověka aktivního, vášnivě se zajímajícího o nová historická fakta, která si přímo v terénu ověřuje tak, jak je pro jeho pojmání dějin charakteristické: „*Dr. Pekař zde byl dva dny. Prvý den jsem ničeho nevěděl. Teprve druhý den před polednem, když podával do Olomouce telegramy stran svých zavazadel, byl jsem naň upozorněn a mluvil jsem s ním, též přes poledne až k vlaku jsem s ním byl, seděli jsme u Hvězdy (hotel s restaurací na východní straně náměstí-pozn.aut.). Zatím tu oběhal kdeco. Byl na Hrutově (viz dále), vypátral dle mapy taky druhé hradiště v zemanových stráních, které jsem letos také prohlížel, a pěšky prošel okolí, byl ve Sloupnici atd. Studoval na místě Vaše údaje a stezku trstenickou, asi ku kritice.*“¹¹⁷ Pekař Tomičkovi, ačkoli se viděli poprvé, slibuje zaslání dvou prací s hospodářskohistorickou tematikou,¹¹⁸ které Tomiček již delší dobu sháněl.¹¹⁹ K návštěvě se pak ještě v jednom dopise

¹¹¹ Nejedlý Tomičkovi, dopisy z 26.6.1903 a 13.8.1903.

¹¹² Shrnutí sporu např. TŘEŠTÍK, D., *Počátky Přemyslovců*, Praha Lidové noviny 1997, s.117-137.

¹¹³ KALOUSEK, J., *Nejstarší kronika česká? Nový přetřes o Kristiánově životě sv. Lidmily a sv. Václava*. Osvěta 33, 1903, s. 108-127.

¹¹⁴ Tomiček Nejedlému, dopis z 5.2.1902.

¹¹⁵ PEKAŘ, J.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. Litomyšl 1903*, Český časopis historický 10, 1904, s. 223-224.

¹¹⁶ Nejedlý Tomičkovi, dopis z 23.9.1903.

¹¹⁷ Tomiček Nejedlému, dopis z 29.9.1903.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tomiček Nejedlému, dopis z 20.8.1903.

vrací a oceňuje, že Pekař dodržel, co slíbil, a k tématům hradiště Hrutova v Benátkách u Litomyšle a i k *dalším* otázkám zdejšího historického místopisu se vyjádřil, což Tomíček dává do souvislosti se starším bádáním: „S Pekařem jsem o díle Vašem již v Litomyšli mluvil. Již tehdy mínil, že Trstenická stezka je Černá stezka, a tudíž Hrutov Řetová. Něco by na tom mohlo být, ale diví mne, kde by se vzaly dvě brodiště u Litomyšle, nad Benátky a v zemanově stráni u Litrbach v poloze u staré silnice! Řekl, že o tom bude psáti, čekal jsem se zvědavostí, ale opět odkládá. Ovšem je to tvrdý oříšek. Ale líbí se mi Pekař proto, že jak mluvil, tak napsal, a to se vždycky u pánů kritiků nestává. Palacký, navázav na osadu Lec, Lece, vzal za dovázané, že je to Ledeč a stvořil župu Vřetovskou či Červenořečickou; Pekař myslí, že Vřetovne atd. není Vřetov, ale zase Hrutov, a není tu řeč o Ledečsku, ale o Litomyšlsku.“¹²⁰

Druhým recenzentem, a nutno říci, že podstatně méně kritickým, byl Zikmund Winter. Jeho recenze je také mnohem stručnější. Trochu sebevědomá slova Nejedlého v úvodu Dějin Winter označuje za „svatou pravdu.“¹²¹ Pečlivě popisuje jednotlivé části a témata díla a stejně tak jako Pekař oceňuje sepětí lokálních dějin s celonárodními. Ve velmi pochvalných slovech líčí Nejedlého knihu, která „...vyniká nade všechny monografie městské, ve kterých máme několik velmi dobrých; jest nejlepší, nejcennější a veskrze vědecká založená na moderních základech historického bádání a metody.“ Svou kritiku pak končí prostě: „Kniha je výborná a gratulujeme autorovi i Litomyšlským.“ Je jasné, že taková kritika se musela Nejedlému líbit. Jistě se mu zamlouvalo použití několika superlativů, které tak rád sám při kritice používal a Tomíčkoví mohl napsat: „...jeho (Wintrův), pozn. aut.) úsudek byl takový, že lepší být nemohl, že se to až ostýchám psát... Winter vůbec nerad píše referáty, ale tuto „nejlepší monografii“, jak řekl, nemůže prý jen tak přejít.“¹²²

Ačkoli Nejedlý často sledoval litomyšlskou elitu s despektem, Tomíčka si velmi vážil a nikdy nezpochybnil jeho významnou roli při vydání svých prvních litomyšlských dějin. Dějiny města Litomyšle z roku 1903 jsou totiž torzem edičního plánu „Litomyšlsko“, který Tomíček formuloval ve druhé polovině roku 1899¹²³ a do něhož brzo přijal i mladé litomyšlské studenty Zdeňka Nejedlého a Quida Hoduru. Nejedlý na tento plán brzo zareagoval a Tomíčkoví nabídnul, že by vypracoval nejstarší dějiny, přičemž původně přemýšlel o jejich koncepci do roku 1620.¹²⁴ Nakonec svůj plán ještě rozšířil a spolu s Tomíčkem plánovali

¹²⁰ Tomíček Nejedlému, dopis z 4.5. 1904.

¹²¹ WINTER, Z.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. I. díl*, Zvon 4, 1904, s.42.

¹²² Nejedlý Tomíčkoví, dopis z 23.9. 1903.

¹²³ TOMÍČEK, A.: (Poznámka) Vzdělávací příloha k Věstníku I, 1899, s. 23.

¹²⁴ Nejedlý Tomíčkoví, dopis z 10.11.1899.

dějiny dovést dohromady ve třech svazcích až do roku 1860.¹²⁵ Nejedlý měl již v té době zpracovanou část materiálu, který pak zanedlouho publikoval ve Vzdělávací příloze k Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu litomyšlského pod názvem Dějiny města Litomyšle a okresu.¹²⁶ Jde o drobnou práci obsahující dějiny města a okolí do roku 1259, kdy byla Litomyšl povýšena na město. Na stejném místě publikoval svou práci o litomyšlském nářečí i začínající český jazykovědec a o rok mladší Nejedlého spolužák z litomyšlského gymnázia Quido Hodura,¹²⁷ s nímž Nejedlý udržoval přátelský vztah i na pražské univerzitě. Z celého programu „*Litomyšlsko*“ nakonec došly realizace právě jen práce obou začínajících vědců, kteří je pro ediční plán ještě bohatě rozšířili. Hodura ji ve školním roce 1904-1905 dokonce obhájil jako svou práci doktorskou. Nejedlý svůj koncept do konce nedotáhl, a tak Dějiny města Litomyšle představují první z řady jeho vědeckých projektů, které si široce rozvrhl, ale nedokončil. Ještě dodejme, že Nejedlý měl v plánu také zpracovat dějiny umění na Litomyšlsku, k čemuž hodlal přizvat dalšího svého vrstevníka Zdeňka Wirtha, pocházejícího též z východních Čech, přičemž sám by si vzal na starosti hudbu a literaturu.¹²⁸ Blízkost rodišť nebyla zdaleka jedinou skutečností, která by Nejedlého a Wirtha spojovala. Zdeněk Wirth studoval na Karlově univerzitě dějiny umění a měl tak pochopitelně ke kultuře, a k Nejedlému obzvlášť blízké hudbě vřelý vztah. Sám hrál na violu,¹²⁹ miloval hudbu Bedřicha Smetany a rád poslouchal Otakara Ostrčila, v jehož okruhu se v mládí pohyboval podobně jako Nejedlý.¹³⁰ Spojoval je i zájem pracovní; Nejedlý Wirthovi prostředkoval kontakt se Zibrtem,¹³¹ vyměňovali si různé odkazy, signatury a informace. Těsně po roce 1900 zavedla Wirtha jeho práce na Soupisu památek historických a uměleckých v Království českém do rodného kraje.¹³² V roce 1902 vydává soupis pro okres vysokomýtský, v roce 1906 pro okres poličský a v roce 1908 pro okres litomyšlský,¹³³ k čemuž všemu mu právě Nejedlý často přes Zibrta obstarával bibliografie, což mimo jiné

¹²⁵ Redakční záměr je uveden hned na začátku *Dějiny města Litomyšle a okolí* hned po portrétech Františka Jelínka a Antonína Šanty.

¹²⁶ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny města Litomyšle a okresu, Vzdělávací příloha k Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu litomyšlského*, Litomyšl 1900.

¹²⁷ HODURA, Q.: *Nářečí na Litomyšlsku. Vzdělávací příloha k Věstníku I*, 1899, s. 20-23, 28-32, 36-37.

¹²⁸ Nejedlý Tomíčkově, dopis z 1.2.1900, Nejedlý zde mylně uvádí, že Wirth je rodem z Vysokého Mýta. Pocházel ale z Libčan u Hradce Králové a ve Vysokém Mýtě chodil jen na gymnázium a 20.2.1900 – Nejedlý píše: *...on by si vzal výtvarné umění, já hudbu (jak jste mi ráčil dovolit) a poesii (myslím něco o poměru Litomyšle k Jiráskovi, Šmilovskému ap.*

¹²⁹ Wirth Nejedlému 17.1. 1901.

¹³⁰ Wirth Nejedlému 28.12.1935.

¹³¹ Vzájemná korespondence z r. 1901.

¹³² Později *Soupis památek uměleckých a historických v republice československé*, edice, kterou vydávala Archeologická komise při české akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897-1918 (archeologická komise při České akademii věd a umění) 1921-1937.

¹³³ Wirth spolu B. Matějkou dokončili práci Josefa Štěpánka-B Svadbová, cit. edice, Nejedlý Tomíček, s. 76.

„nechtěl zadarmo,“ a tak je tato spolupráce pro Nejedlého patrně i určitým ziskem finančním.¹³⁴ Přátelský i pracovní vztah mezi oběma osobnostmi trval i v následujících letech a byl živěn i výsadním postavením, které oba muži v české kulturněpolitické sféře zastávali. Wirth byl od roku 1918 po celou dobu první republiky úředníkem na ministerstvu školství a národní osvěty, kde pracoval jako přednosta oddělení památkové péče a později přednosta odboru osvěty. Tohoto kontaktu pak Nejedlý hojně využíval i v rámci své kulturní činnosti v Litomyšli 20. a 30. letech. Mimo jiné je to Zdeněk Wirth, kdo Nejedlému důvěrně sděluje,¹³⁵ že mu bude udělena státní cena za druhý díl monografie o Bedřichu Smetanovi. Nejedlý tak získal čas na přípravu křiklavé kritiky sociální situace v tehdejší ČSR formou gesta, kdy veřejně¹³⁶ peněžní dar v hodnotě 5000 korun odmítl. Jak bude vidět dále, nebylo to poprvé, kdy Nejedlý sáhl k určité osobní stylizaci. Po roce 1945 zase stoupla politická hvězda Nejedlého a jako jedna z vůdčích postav komunistické kulturní politiky na Wirtha nezapomněl a doporučil ho jako jednoho z prvních členů nově vytvořené ČSAV v roce 1952.¹³⁷ Spolupráce Nejedlého a Wirtha na dějinách výtvarného umění na Litomyšlsku nakonec realizace nedošla, stejně jako celý ediční plán „Litomyšlska“. Pro úplnost ale uveďme, že měl ještě obsahovat dvoudílné zpracování hospodářských dějin z pera Antonína Tomíčka, svazek číslo sedm měl přinést rozbor přírodních poměrů na Litomyšlsku a vše mělo být uzavřeno vylíčením současnosti města a okolí s důrazem na statistiku a místopis.

O Tomíčkově pozitivním vlivu na Zdeňka Nejedlého při vypracování jeho prvních litomyšlských dějin bylo napsáno již poměrně mnoho. Blanka Svadbová, která edičně připravila vydání korespondence obou historiků, popisuje hlavně trvale podněcující Tomíčkovu roli a shrnuje, které materiály konkrétně Tomíček Nejedlému obstarával.¹³⁸ Šlo zejména o publikace a archivní materiál z litomyšlského muzea a především pak o přípravný materiál k místopisu a agrárním dějinám, což byla záležitost Tomíčkovu nejvlastnější. Tuto podporu sice Svadbová označuje za nezištnou, ochotnou a samozřejmou, ale neopomene zdůraznit, že na metodickou a kompoziční stránku Tomíček pochopitelně vliv neměl.¹³⁹ Tomíček v podstatě musel jen vzbudit v mladém začínajícím vědci chuť do regionalistické

¹³⁴ Wirth Nejedlému, dopisy z června 1901.

¹³⁵ Wirth Nejedlému, dopis z 19.10. 1926.

¹³⁶ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 302.

¹³⁷ Wirth Nejedlému, dopis z 9.2.1953.; Wirth se snažil Nejedlého vlivu využít i po roce 48, kdy např. oroduje za bývalého hoteliéra Zdeňka Svobodu, který, jak píše: „byl za přestoupení policejní hodiny v restauraci zbaven MNV v Litomyšli nejen zaměstnání, ale i bytu a kterému nyní hrozí i zařazení do prac. tábora. On rezignoval na všechno, jenom by rád, aby mohl z Litomyšle volně odejít a hledat si zaměstnání jinde.“ (dopis z 17.12.1949) Wirth měl dojem, že se děje křivda, prý „i všem dalším“ a že je v tom osobní animozita. Nepodařilo se mi zjistit, jak případ dopadl, uvádím ho zde jen jako důkaz nadstandardních osobních vztahů.

¹³⁸ SVADBOVÁ, B., doslov cit. edice, s. 236.

¹³⁹ Tamtéž, s. 237.

práce, již Nejedlý z mnoha důvodů zprvu odmítal. Často se v této souvislosti objevuje text pocházející z Nejedlého autobiografického rukopisu *Moje práce*: „*Jsem z Litomyšle, ale neváže mne k ní zcela nic. Že jsem počal toto dílo, je více věc náhody a zvláště interese vědeckého, docela ne vliv lokálního patriotismu. Na gymnáziu nemaje nic lepšího po ruce, obíral jsem se už prameny v městském archivu. Už v kvintě napsal jsem malý přehled dějin Litomyšle.*“¹⁴⁰ Určitá averze k rodnému městu a vlastně i k psaní regionálních dějin měla více příčin a skýtá mnoho rovin. Nejedlý v tomto nezájmu především nijak nevybočoval z okruhu generace svých univerzitních spolužáků z Gollova semináře (K. Krofta, V. Kybal nebo L. K. Hofman), jež místní dějiny také nepsali na rozdíl od svých starších kolegů, kteří naopak z rodného kraje čerpali (J. Pekař, J. Šusta, J.V. Šimák).¹⁴¹ To by ale samo o sobě Nejedlého příliš neovlivnilo. Byl založením solitér a na ostatní se nikdy neohlížel a navíc *Dějiny města Litomyšle* vyšly z mimouniverzitní sféry.¹⁴² Nejedlý si také byl vědom poměrně nízké úrovně, kterou tehdejší regionalistické práce dosahovaly. Byla to většinou díla místních nadšenců, jimž šlo hlavně o „chvályhodnou vlasteneckou činnost“¹⁴³ a až později o přispění k většímu vědeckému poznání. Často také tyto práce představovaly neutříděný soubor marginálních faktů a sklouzávaly jen k popisu obce či kraje v minulosti. Sám Nejedlý v předmluvě ke svým *Dějínám* připomíná ještě obrozenské motivace k takovým pracím a naznačuje, co mohlo odrazovat i jeho samotného: „*V době historického diletantismu, charakterizujícího naše obrozenské hnutí zvláště v druhé jeho periodě, psaly se takové monografie v dvojím smyslu diletantsky, totiž co se účelu i metody týče. Účelem jich byla ne vědecká práce neb vypátrání nějaké vědecké pravdy, nýbrž oslava onoho místa; lokální patriotismus vedl pisatele při takové práci. Metodou byly to práce nekritické, kde pramenný záznam i poslední povíadačka lidová měly stejnou cenu, formou nevědecké (bez poznámkového aparátu), literárně nevkusné (nepřehlednost, otiskování listin v textu a p.). Takové práce pořizované často s největším nadšením historických ochotníků, mohly vyvolat jen nedůvěru k takové práci. Nelze bohužel říci, že se takové práce dnes již nepišou, ale vedle nich vznikají monografie, vyhovující všem předpisům, jež moderní historiografie vůbec ukládá. Nesmrtelné dílo Tomkovo, jež ukázalo, co lze z monografie důležitého města udělat, nemohlo nepůsobit.*“¹⁴⁴ Tomkovo dílo *Dějepis*

¹⁴⁰ NEJEDLÝ, Z., *Moje práce*, Praha 1973; Josef Hanzal uváděl chybně, že je to v úvodu k práci *Dějiny města Litomyšle a okolí z r. 1903*. HANZAL, J., *Zdeněk Nejedlý – historik Litomyšle. Na okraj korespondence Zdeňka Nejedlého*. In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, č.13-14, Okresní vlastivědné muzeum v Litomyšli 1973, s. 3-11.

¹⁴¹ ČORNEJ, P., *Geneze Nejedlého pojetí regionalistiky jako součásti kulturní historie*, In: *Muzeum a současnost* 1/78, Středočeské muzeum Rožtoky u Prahy 1979, s. 83.

¹⁴² SVADBOVÁ, B., cit edice, doslov, s. 235.

¹⁴³ ČORNEJ, P., *Geneze...* s. 79.

¹⁴⁴ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s.9.

města Prahy představuje pro Nejedlého tedy určitou následovníhodný vzor, byť o pár vět dál píše, že *neměl vzoru*.¹⁴⁵ K Palackého pokračovateli se ale přihlásil a patrně zde působily i další Tomkovy regionalistické práce.¹⁴⁶ Nízká úroveň regionálních historií naopak možná mohla mladého začínajícího vědce provokovat k napsání díla, které by všechna dosavadní překonalo. Touha po osobní prestiži byla u Nejedlého určitě silným hnacím motorem, a to nejen při psaní *Dějin města Litomyšle a okolí* z roku 1903. Sebevědomí mu nechybělo, jak je ostatně patrné i z pokračování výše uvedené předmluvy. Nejedlý zde po pár řádcích navazuje: *Svoje dějiny města Litomyšle mohu právem zařadit v tuto druhou skupinu kritických monografií...Jakožto rodák města Litomyšle přinesl jsem však k dílu tomuto i to, čeho mimo vědeckou práci jest k takovému dílu třeba: dokonalou znalost míst, na nichž dějiny ty se odehrávají, a s tím související interes pro předmět díla...Není dosud mnoho takových monografií, ba mohu říci, že dějiny takových rozměrů nemá dosud žádné české venkovské město.*¹⁴⁷ Zase tak prázdná ale tehdejší regionalistická produkce nebyla. Vedle spisů Tomkových nesmíme zapomenout, že od roku 1881 vycházejí Sedláčkovy mimořádné *Hrady, zámky a tvrze české*. V době vydání Nejedlého litomyšlských dějin pak ještě vznikla jedna hodnotná regionální práce, a to Šimákovy *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. Nejedlého práci ale nutno přiznat, že v mnoha směrech zůstává v tehdejší historiografii výjimkou a že tudíž autorovo sebevědomí bylo na místě.

Zůstávalo ale ještě mnoho negativ, která mohla Nejedlého od psaní dějin Litomyšle odrazovat. Vedle nenáviděného lokálního patriotismu jsou to záležitosti osobního charakteru, které rozhodně nelze podceňovat. Patrně se můžeme jen dohadovat o rodinné atmosféře, kdy především vztahy s otcem vyvolávají řadu otázek. Roman Nejedlý, který ve městě působil jako učitel a vedoucí místního zpěváckého spolku Vlastimil, trpěl blíže neurčenou nervovou chorobou a navíc musel pro mladého Zdeňka vědomě či nevědomě představovat starý duch maloměst'ácké Litomyšle, který považoval za omezený. František Červinka v této souvislosti připomíná příhodu z posledního roku pobytu Zdeňka Nejedlého v Litomyšli před odchodem na pražskou univerzitu, kdy se jistě ne poprvé střetává „maloměst'ská otcovská tradice“ s „moderním revolučním mládím.“¹⁴⁸ Mladého Nejedlého čekajícího na maturitu se tehdy velmi dotkla „opatrovnická“ pochvala hudební produkce, kterou se svými spolužáky secvičil a provedl na „výletu studujících c.k. vyššího gymnasia v Litomyšli.“ Článek byl navíc veřejněn

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 10.

¹⁴⁶ CORNEJ, P., *Geneze...*, s.80.

¹⁴⁷ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 9-10.

¹⁴⁸ CERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 16.

v klerikálním Českém východu.¹⁴⁹ Blahosklonnost a shovívavost referátu vyprovokovala Nejedlého k velmi smělé reakci, v níž odmítl „*tatínkovský dobrý úmysl pochválit studentka*,“ a obvinil referenta z hudební neznalosti, zastaralosti a nekompetentnosti, již si neváží. Můžeme říci, že zde Zdeněk Nejedlý poprvé sáhl k formě odmítavého gesta, které přesně zapadá do obrazu, do něhož se v době svého mládí stylizoval. Tato póza je dobře patrná právě na vztahu, jaký se snažil zaujmout ke svému rodnému městu. V nastalé aféře, v níž si list samozřejmě nenechal „*holobrádkovu*“ kritiku líbit, vyšlo najevo, že autorem pochvalného referátu byl Zdeněkův otec Roman.¹⁵⁰ V rodině se o případu prý nemluvilo,¹⁵¹ ale jistě nějaké stopy zanechala. Po příchodu na univerzitu se navíc Nejedlý dostává do zcela jiných sfér a Litomyšl a její prostředí se mu zcela vzdaluje. Šok pro něj znamená zejména návštěva Paříže v březnu 1897.¹⁵² Také na univerzitě se logicky zprvu věnuje jiným tématům, zejména Husovým předchůdcům a husitské i katolické teologické literatuře. K tématům souvisejícím s Litomyšlí se dostává až oklikou v souvislosti s navázáním bližších vztahů s Antonínem Tomíčkem a také se svou prací v Muzeu Království českého. Zde se na příklad při výzkumu v saském Herrnhutu-Ochranově dostává k mnohým materiálům souvisejícím s dějinami jednoty bratrské a v mnohém též s Litomyšlí, která byla v 16. století významným bratrským centrem.

Co se ještě týká osobní roviny, představovala Litomyšl přelomu 19. a 20. století pro Nejedlého i místo prvních milostných zklamání, což ho k negativnímu vztahu k rodišti patrně také ovlivilo. Jedná se zde zejména o problematický vztah k první lásce Marii Seidlové. Už Petr Čornej upozornil na to, že se nechuť k rodišti objevuje v jeho deníčku z let 1898-1901 téměř vždy v souvislosti se Seidlovou.¹⁵³ Averse si všímá i František Červinka¹⁵⁴ a oba ji kladou do souvislosti s celkovým poměrem Nejedlého k ženám kolem roku 1900. Nejedlý zcela otevřeně říká, že tento vztah byl odmítavý a sám sebe nazývá misogynem. Dokonce mluví o tom, že když potká pána s dámou jemu neznámou, vždy se dá do řeči s ním než s ní a že se celkově dámské společnosti raději vyhne.¹⁵⁵ Ani ona litomyšlská dívka ho nemohla z „*klidu a povýšenosti vyrušit*“ i proto, že byla „*nechápavá*.“¹⁵⁶ Nejedlý sám sebe hodnotí takto: „*Patrně je k ,lásce' potřeba nějakého zvláštního nervu neb čeho, což mi však naprosto schází. Pánbůh stvořil různé lidi: jednoho slepého, druhého hluchého, a mne zase velmi*

¹⁴⁹ Český východ čís. 24 z 13.6.1896.

¹⁵⁰ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 23-25.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...*, s. 25-27.

¹⁵³ Tamtéž, s. 31.

¹⁵⁴ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 218-233.

¹⁵⁵ NEJEDLÝ, Z., *Moje práce*, Praha 1973.

¹⁵⁶ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 220.

„nelaskavého“. *Bud' mu za to čest a chvála.*¹⁵⁷ Na stejném místě Nejedlý ve svých pětadvaceti letech píše, jak ho odpuzuje bavit se nehodnotným uměním, jak mu lehčí žánry umění a zábavy působí doslova *fyzickou bolest*. Odpuzovala ho osudová romantická láska. Iniciativa ve vztahu s litomyšlskou dívkou Marií Seidlovou vycházela patrně z její strany, avšak představy obou se dosti rozcházel a rozchod byl bolestný.¹⁵⁸ Červinka vidí v Nejedlého pojmání lehčí zábavy a zejména lásky oddanost obrozeným ideálům, umělecké tvorbě a dílu, jimž se podřizuje umělcova láska i radost a tragika celého života.¹⁵⁹ Petr Čornej naopak nevidí v odmítání zábavy i lehčích žánrů vyšší smysl a považuje je za Nejedlého stylizaci do pózy romantického hrdiny.¹⁶⁰ Nejedlý hledá ženu, která by splňovala jeho vysoké nároky související s jeho vypjatým individualismem a snahou o původnost, což je jeden z dominantních rysů jeho povahy, který se promítá i do jeho historické práce a veřejné činnosti. Z čeho tento rys mohl pramenit? Ve vzpomínkách Nejedlého přítele Q. Hodury můžeme číst o hlučné a početné rodině Nejedlých,¹⁶¹ kde bylo jistě obtížné se prosadit. Vedle nejstaršího bratra Romana, veselého amatérského herce a kabaretiéra, nebo starší sestry Milady, která také zpívala a hrála na místní úrovni,¹⁶² byla stylizace do role vážného vědce, který se zabývá jen „hodnotným“ uměním, docela pravděpodobná. Tato stylizace dobře koresponduje také se skutečností, že city celkově nehrály v životě Nejedlého moc výraznou úlohu. Odmítá rozervaný romantismus máchovského či byronovského typu¹⁶³ a i hudbu vnímá prvoplánově přes její program, pocit je druhotný. Kdyby byl pocit na prvním místě, nemohl by odmítat hudbu Antonína Dvořáka nebo Josefa Suka. V době svých studií byl celkově pokládán za samotáře a individualistu. Dokonce nevyhledával ani svého nejbližšího přítele Karla Popelku, který, jak svědčí jeho korespondence se Zdeňkem Nejedlým,¹⁶⁴ občas potřeboval podporu a jeho osobnost tíhla ke skepsi a pesimismu. Popelka možná trochu trpce píše: *Žil pro svůj pevně stanovený úkol, nevšimavý ke všemu, co se ho netýkalo, ani s jedním z posluchačů historie se neseznámil, jakoby byl na fakultě sám.*¹⁶⁵ To jsou ovšem přece jen slova citově zabarvenější a v něčem ne zcela pravdivá. Víme o jeho dobrých vztazích

¹⁵⁷ NEJEDLÝ, Z., *Moje práce*, Praha 1973.

¹⁵⁸ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...* s. 28-29; ČERVINKA, F., *Zdeňk Nejedlý*, Praha 1969, s. 220.

¹⁵⁹ ČERVINKA, F., *Zdeňk Nejedlý*, Praha 1969, s. 223.

¹⁶⁰ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...* s. 29-30.

¹⁶¹ HODURA, Q., *O mládí Zdeňka Nejedlého*, In: *Padesát let Zdeňka Nejedlého*, red. Bedřich Bělohávek, Praha 1928, nepaginováno.

¹⁶² ČERVINKA, F., *Zdeňk Nejedlý*, Praha 1969, s. 20.; hercem byl i bratr Viktor. Městské muzeum Litomyšl, fond Zdeňk Nejedlý, karton 12/A.

¹⁶³ Na příklad ČERVINKA, F., *Zdeňk Nejedlý*, Praha 1969, s. 32, 34 a jin.

¹⁶⁴ Korespondence je uložena v archivu AVČR – fond Zdeňk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, Karel Popelka.

¹⁶⁵ POPELKA, K., *Vzpomínky na Zdeňka Nejedlého z dob společných studií gymnazijních a univerzitních. Léta 1891-1898*, rkp. Archiv AVČR, fond Zdeňk Nejedlý, s. 37.

s Ladislavem K. Hofmanem, jehož předčasná smrt ho dosti zasáhla,¹⁶⁶ nebo s Vlastimilem Kybalem, s nímž si rozsáhle dopisoval a za nějž se přimlouval u Jaroslava Golla. Jinak má ale Popelkovo hodnocení základ reálný především pokud jej pojímáme s autobiografií a s deníčky z konce 19. století¹⁶⁷ i s korespondencí.

Výše uvedený soud jistě souvisí s tím, že v době, kdy Popelku postihla těžká osobní krize, byl Nejedlý na archivním výzkumu v Ochranově a na svého přítele čas neměl.¹⁶⁸ Co se ale časovým zaneprázdněním omluvit nedá, je náhlé vztahové ochladnutí Nejedlého ke svému nejbližšímu spolupracovníkovi Václavu Drbohlavovi na konci 30. let, které je v kontextu tehdejších událostí, kdy Drbohlav v podstatě kvůli Nejedlému opouští Litomyšl, dosti nepochopitelné a o to tragičtější, že Drbohlav brzo poté umírá na tuberkulózu.¹⁶⁹ Životním cílem totiž Nejedlému byla „činnost vedoucí k zvýšení kulturní úrovně českého národa“.¹⁷⁰ V tomto smyslu o tom také píše ve své autobiografii *Moje práce* z roku 1903. Ze své nelaskavosti si pak v podstatě udělal přednost a svou určitou citovou plochost považoval za charakteristiku plně odpovídající ukázněnému, pilnému a chladnému vědci, kterým chtěl být a který neúnavně sleduje svůj vyšší ideál. Svému sebeobrazu pak Nejedlý zůstává věrný minimálně do konce 30. let. V neposlední řadě uvedme, že vlastní hodnocení, které Nejedlý formuluje v roce 1903, pochází z autobiografie, která je věnována budoucí manželce Marii Brichtové. Sebehodnocení v ní uvedené, a možná obzvlášť statě věnované bývalé Nejedlého lásce M. Seidlové, mají zřejmě především rozptýlit možné obavy budoucí životní partnerky a zároveň autora popsat ve světle, které ona nejvíce ocení.

Celkově lze dodat, že těsně po roce 1900 řeší Nejedlý vztah k ženám nejen jako problém osobní, ale i jako možné téma pro svou vědeckou práci. Poprvé, konkrétně na podzim roku 1901, se totiž setkává s životní partnerkou a inspirátorkou Zdeňka Fibicha Anežkou Schulzovou¹⁷¹ a poprvé tak uvažuje o roli ženy v životě umělce, což mohlo přispět k vlastnímu názorovému přehodnocení. Toto přehodnocení pak najdeme formulované v Nejedlého proslulé stati *Umělec a žena* v knize *Zdeňka Fibicha milostný deník*.¹⁷² I zde sice

¹⁶⁶ Nejedlý píše: „Vážná a smutná věc byla smrt Hofmanova v Brně. To byla velká ztráta. to co on by byl dovedl, nedovede u nás nikdo, zvláště 18. a 19. století.“ Nejedlý Tomíčkově, dopis z 11.12. 1903. K Hofmanovi se zmínkami o Nejedlém a jeho nekrologu např. BLMLOVA, D., *Teskný historik Ladislav Hofman*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2005, 251 s.

¹⁶⁷ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...* s. 22-23.

¹⁶⁸ RŮŽIČKA, J., *Poličský přítel Zdeňka Nejedlého*. K 110. výročí narození prof. Karla Popelky, In. *Poličský zpravodaj*, říjen 1986, s. 11-12.; viz také korespondence Karel Popelka.

¹⁶⁹ Blíže bude pojednáno později, čerpám z korespondence Nejedlý-V. Drbohlav.

¹⁷⁰ ČORNEJ, P., *Zdeňka Nejedlého léta učňovská...*, s. 25-26.

¹⁷¹ NEJEDLÝ, Z., *Zdeňka Fibicha milostný deník. Nálady, dojmy a upomínky*, Praha Hudební matice UB 1925, s. 12

¹⁷² Tamtéž, s. 26-39.

přetrvává odpor k romantickému pohledu na lásku a ženu jako božskou inspirátorku, neboť ten je podle Nejedlého nerealistický a zbavuje ženu lidství. V romantikovi vidí Nejedlý neodpovědného slabocha, který čeká na inspiraci a když ji od ženy nedostane, haní ji. Pravou lásku pak nevidí v objektu touhy, ale v subjektivní potřebě milovat – „...milující muž nebo milující žena jsou tvůrci lásky“.¹⁷³ Láska tedy vychází z duše člověka a právě takto mu dodává sílu. A stejně tak „...umělec vytváří si jistě i svou lásku v souhlase s potřebami svého umění...“¹⁷⁴ Vůdčí má být „*idea umělecká*“ a nic jiného. Tato hodnocení jsou již produktem vyzrálého muže, přesto by ho patrně překvapilo, jak přízemní občas byl jím odmítaný romantik Mácha.¹⁷⁵ A jistě může být otázkou, zda je známkou dobrého a ne „*polovičního*“¹⁷⁶ umělce skutečně umění pojímané jen takto fatálně a zda se tím Nejedlému ona „*idea umělecká*“ nestává úplně stejným romantickým ideálem, který tak odsuzuje. Nejedlý, jak je pro něj typické, se zde opět dostává do rozporu. Na jedné straně kritizuje na příklad Čapkův pragmatismus a relativismus a přitom je pro to, aby byla žena co nejlidštější. Odmítá romantismus jako idealismus, přičemž horuje pro idealismus jiný. I v těchto názorech jsou patrná Nejedlého estetická kritéria: idea je hlavní cíl a všechno (jen dobré) nebo nic (jen špatné).

Počáteční averze k Litomyšli a k sepisování jejích dějin byla u Nejedlého motivována ještě jednou skutečností. Byla to zkušenost s vůbec prvním vážným historiografickým pokusem Zdeňka Nejedlého týkajícím se jeho rodiště. Konkrétně šlo o čtenářský nezáměr o práci Dějiny města Litomyšle a okresu z roku 1900. Také ale šlo o počáteční laxnost litomyšlské radnice v otázce poskytnutí subvencí na „Litomyšlsko“.¹⁷⁷ Tento nezáměr se velmi dotýkal Nejedlého i Tomíčka. Nejedlý v určité fázi prostřednictvím svého otce i Tomíčka distribuoval v Litomyšli čísla *Hlasu národa*, kde redaktor P. Stránský psal o historii města Litomyšle a zmínil se (bez jakékoli ironie, jak píše Nejedlý), že Nejedlého dějiny vydává město, což je určitě šlechtí.¹⁷⁸ Tato zjevná nepravda měla radnici uvést do rozpaků a také ji aktivizovat. Nedostatek zájmu patrně charakterizoval i litomyšlskou čtenářskou obec. V souvislosti s prodejem výše zmíněných prvních menších dějin Antonín Tomíček píše: „...zavedený volný prodej jednotlivých čísel u Veselíka (známý litomyšlský knihkupec-pozn.aut.) neprodal v Litomyšli ani jediný exemplář a stálých předplatitelů že v Litomyšli ubylo, ač jich mnoho nebylo, asi prý k čtyřiceti: takový je zájem na dějinách rodného města. Toho jsem se ani já

¹⁷³ Tamtéž, s. 35

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 36-37

¹⁷⁵ VAŠÁK, P., Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy, Praha Akropolis 2007, 141 s.

¹⁷⁶ NEJEDLÝ, Z., *Zdeňka Fibicha milostný deník...*, s.37.

¹⁷⁷ Tomíček Nejedlému 7.2.1900.

¹⁷⁸ Nejedlý Tomíčkově 5.2.1900.

nenadál, ač znám tak trochu ty „naši bodří venkované a měšťané“, jak jim říká kancelista pan Popler. Takového něco pěkně chladí, lepší než led.“¹⁷⁹ Osobně se Nejedlého jistě dotýkala i jistá nedůvěra některých litomyšlských kruhů k jeho nízkému věku. Tomíček mu píše: „Dnes, mezi námi řečeno, namítlo se mi, že prý jste na ten úkol ještě mlád a jak prý máme zajištěno ostatní atd.“¹⁸⁰ Patrně podobným nedůvěřivcům a „bodrým venkovanům a měšťanům“ budou věnována Nejedlého již citovaná sebevědomá slova v předmluvě *Dějin města Litomyšle a okolí*. O atmosféře ve městě i o Nejedlého pohledu na něj vypovídají slova z dopisu Tomíčkově, kde se vyjadřuje k osobě redaktora „Litomyšlska“: „Podle mého zdání by bylo nejlépe, kdybyste oficiálním redaktorem na hlavním titulu (na levé straně) Litomyšlska tištěným byl Vy sám..., jelikož by se...zabránilo všemu škorpení maloměstskému, jež znám z Litomyšle/ až příliš dobře. Bojím se totiž, bude-li jeden učitel neb farář atd. postrčen do popředí, že sice on bude získán, ale ostatní ze žárlivosti tomu budou škodit. Při kněžích tomu by bylo ještě hůře. Je jisto, že se u nás evangelíci nemohou jen tak přejít...Co by tomu však rekli na děkanství?“¹⁸¹ Město se nakonec podařilo přesvědčit k aktivitě a spousta z čelných představitelů jeho kulturního života se nakonec na vydání *Dějin* nějak podílela, k čemuž dopomohly i volby na konci roku 1901.¹⁸² Finanční komise pro vydávání spisu „Litomyšlsko“ schválila všechny Nejedlého návrhy stran rozvržení i rozpočtu počátkem roku 1902. V této komisi byli kromě jednatele Tomíčka a starosty osady města Litomyšle Čeněk Toboláře i další osobnosti. Funkci zástupce a pokladníka vykonával purkmistr Jan Laub a referentem pro výbor osady byl místní rolník a obchodník krupař Mikuláš Horský.¹⁸³ Počáteční rezervovanost města k financování knihy byla v tehdejší společnosti asi častější a to, že se nakonec město Litomyšl na věci podílelo, ocenil i recenzent Josef Pekař. Na konci svého hodnocení v Českém časopise historickém doslova píše: „Že u našich samosprávných zastupitelstev a místních ústavů peněžních porozumění pro čestné povinnosti tohoto druhu přibývá, je jedním ze sympatických dokumentů našeho rozvoje a pokroku.“¹⁸⁴ Přesto u Nejedlého určitá pachuť zůstat mohla, protože o dva roky později nebyl, „ač jako historiograf *Litomyšle*“ na to „trochu práva“ měl, pozván k slavnostnímu otevření Smetanova domu - nové městské kulturní scény.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Tomíček Nejedlému 18.2.1900.

¹⁸⁰ Tomíček Nejedlému 7.2.1900.

¹⁸¹ Nejedlý Tomíčkově 26.1.1902.

¹⁸² SVADBOVÁ, B., cit. edice, s. 52; Tomíček Nejedlému září 1901.

¹⁸³ oficiální dopis, SVADBOVÁ, B., cit. edice, s. 61.

¹⁸⁴ PEKAŘ, J.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Litomyšl 1903. *Český časopis historický* 10, 1904, s. 224.

¹⁸⁵ Nejedlý Tomíčkově 18.5.1905.

K problémům, které komplikovaly Nejedlému a Tomíčkově práci, se dále dá připočítat i zánik Tomíčkovy Věstníku koncem roku 1900¹⁸⁶ a určitá nespolehlivost litomyšlského tiskaře Vladimíra Augusty, na něhož se v korespondenci Tomíčka s Nejedlým snáší kritika poměrně často. V jednom dopise Tomíček na příklad píše: „*Tak je s panem Augustou kříž: má malé zásoby a tiskne vždy v poslední chvíli, aby sazba neležela, a pak je zbytečný spěch a nesnáze.*“¹⁸⁷ Jinde zase můžeme číst Tomíčkovu výzvu: „...zašlete p/anu/ Augustovi rukopis, ale pak budu na něm sedět každé uhlídání, aspoň jednou denně, a co stačím, to na něj poštvu. Už by zase chtěl ty mapky atd. odkládati až někdy na samé velikonoce...“¹⁸⁸ Tomíčkově navíc ještě v určité fázi práci přerušila tehdy poměrně obvyklá rodinná tragédie, totiž úmrtí malé dcerky.¹⁸⁹ Nesmíme též zapomenout, že i do Nejedlého života v době psaní prvních dějin Litomyšle zasáhla smrt. Dne 15. října 1900 totiž náhle zemřel Zdeněk Fibich, což mělo pro jeho vědecký i osobní život, jak sám Nejedlý přiznával, dalekosáhlé důsledky.¹⁹⁰

Přesto se ale společná věc podařila. Nejedlého nechuť k regionálním dějinám byla do jisté míry stylizace související s jeho intimním životem. Jeho mírně hektické povaze také nevyhovovala určitá pomalost, s níž se spolupráce na vydávání chopily oficiální městské kruhy. Touha po prestiži i osobní a vědecký zájem o jeho region byly ale u Nejedlého rozhodující a bude tomu tak v jeho díle i nadále. O velké potřebě uznání může svědčit už jen to, že svá díla vždy rozesílal mnoha přátelům i známým, na což můžeme v Nejedlého korespondenci nalézt bohaté odkazy. Není bez zajímavosti, že obzvláště četnými adresáty jsou lidé pocházející z jeho rodiště.¹⁹¹ Přesto hrál při psaní *Dějin města Litomyšle* a okolí určitou roli i Tomíčkův entuziasmus, což pak Nejedlý při opouštění své odmítavé pózy zdůrazňoval. Ocenění Tomíčka je zde však na místě. Nejedlý doslova píše: „...*je to („Litomyšlsko“ - pozn. aut.) ovšem výhradně Vaše dílo, nejen myšlenka, nýbrž i provedení (já sám se přiznávám, že bez Vašeho povzbuzení byl bych asi své Dějiny Lit/omyšle/ nepsal)...Je to přece Váš po léta zamýšlený plán, ani titul „redaktora“ by nestačil na vystižení Vaší práce pro celek. Proto i já pokládal bych si za velkou neskromnost a nešetrnost, abych snad dal své jméno na místo, jež přísluší jen a jedině Vám.*“¹⁹²

¹⁸⁶ Tomíček Nejedlému 8.11.1900; Svadbová B., cit. edice, s. 49.

¹⁸⁷ Tomíček Nejedlému 27.2.1900.

¹⁸⁸ Tomíček Nejedlému 5.2.1902.

¹⁸⁹ Tomíček Nejedlému 10.9.1901.

¹⁹⁰ Sám píše: „...*nic snad o mém budoucím působení v české hudbě nerozhodlo tolik jako Fibichova smrt. Až dotud takřka všechno mé vědecké úsilí neslo se jen za cíly historickými.*“ Zdeňka Fibicha milostný deník.

Nálady, dojmy, upomínky, Praha Melantrich 1948, s. 11.

¹⁹¹ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá Václav Drbohlav, Marie Drbohlavová, František Lašek, Otto Popler, bratři Pátové a další.

¹⁹² Nejedlý Tomíčkově 26.1.1902.

K vlastnímu vztahu mezi Nejedlým a Tomíčkem na úplný závěr ještě dodejme to, co také po straně vyplývá z mnoha výše uvedených ukázek korespondence mezi oběma historiky. Jde o rovinu jejich osobních vztahů. Nedomnívám se totiž, že by Nejedlého vztah k Tomíčkovi byl „ryze pracovní“ a zejména, že by se v Tomíčkově stylu ukazovala „...podřízenost provinciálního historika mladému studentu a počínajícímu vědci...“, jak vyvozuje Blanka Svadbová.¹⁹³ Určitý menší citový chlad a strohost Nejedlého vyjádření pramení z celkové jeho povahy a i tak občas osobní záležitosti a své pocity zmiňuje zvláště v pozdějších dopisech. Také stále neudrhuje strohý a stručný styl i délka dopisů se značně zvětšuje. Namátkou uvedme Nejedlého slova o svém jmenování do Učené společnosti a souvislostech kolem vydání Dějin předhusitského zpěvu:¹⁹⁴ „Myslím, že jsem Vám ani nepoděkoval za přání k Novému roku a k volbě do Uč/ené/ sp/olečnosti/. Račte mi laskavě prominout! Volba mne samého překvapila, když mi Kalousek v listopadu oznámil, že se chystá. Přednáškou jsem je tuze „rozdělal“, zvláště pány pátery. Chudák Lehner přes třicet let zaváděl všude rorátní zpěvy a nyní se ukáže, že to je – husitské. To je ovšem nepříjemné.“¹⁹⁵ I z jeho dopisu, kde Tomíčka informuje o úmrtí Ladislava K. Hofmana, je patrné pohnutí¹⁹⁶ stejně tak, když zmiňuje své velké roztrpčení nad tím, že nebyl pozván na slavnostní otevření nové kulturní scény v Litomyšli – Smetanova domu.¹⁹⁷ Svadbová také píše, že se dopisy týkají výhradně jen vzniku *Dějin města Litomyšle a okolí*.¹⁹⁸ Ale Nejedlého komentáře k dění v historických kruzích často vůbec s Litomyšlí nesouvisí, jak bylo také vidět výše u debaty kolem Kristiánovy legendy. Nejlépe asi hovoří o vztahu Nejedlého k Tomíčkovi dopis z léta roku 1905, v němž Nejedlý zve svého staršího přítele na svatbu: „...dovoluji si k Vám přijíti se soukromou, ale velmi důtklivou prosbou. Abych totiž řekl krátce: budu se ženit a chci Vás míti rozhodně na své svatbě. Proto Vás tedy prosím, máte-li mne jen trochu rád a nechcete-li mi zkazit radost, abyste mi na ten den přijel do Prahy...Přítom hned podotýkám upřímně, že mi jde jen o Vaši přítomnost (podtrhl Z.N.) a že tím způsobíte nejlepší radost. V takové chvíli má každý rád kolem sebe své nejbližší a nejmilejší...Buďte ujištěn, že si toho budu velice vážit.“¹⁹⁹ Tomíček na svatbu z pracovních důvodů (podle vlastních slov, musel pracovat i

¹⁹³ SVADBOVÁ, B., doslov v cit. edici, s. 233-234.

¹⁹⁴ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*, Praha 1904.

¹⁹⁵ Nejedlý Tomíčkovi 26.4. 1904.

¹⁹⁶ Nejedlý Tomíčkovi 11.12. 1903. Že Hofmanova smrt Nejedlého zasáhla, lze dovodit i slovy, která napsal do dopisu Jaroslavu Gollovi když vysvětluje své pojetí historické práce: „Z mladých historiků rozuměl mi v této věci jediný, jenž byl mi již tím přítelem jako nikdo druhý – Hofman. Ten mi dobře porozuměl, co chci, a těšil se na výsledek.“ Nejedlý Gollovi, dopis ze 17.2. 1905

¹⁹⁷ Nejedlý Tomíčkovi 18.5. 1905.

¹⁹⁸ SVADBOVÁ, B., doslov v cit. edici, s. 233.

¹⁹⁹ Nejedlý Tomíčkovi 30.7.1905.

v noci) nemohl, za což se Nejedlému s trpkostí omlouval.²⁰⁰ Oba se k záležitosti ještě vraceli a oba je velmi mrzela. Je zvláštní shodou okolností, že na svatbu Nejedlému nemohli dorazit dva z jeho nejbližších známých a spolupracovníků, kteří byli pro jeho vědecký život na počátku století velmi důležití – Čeněk Zíbrt a Antonín Tomíček. Spolupráce s Tomíčkem se nakonec vyvinula v přátelství, které trvalo i nějaký čas po vydání *Dějin města Litomyšle*. Styk se omezoval jen kvůli mnoha pracovním povinnostem u Nejedlého a také v důsledku válečných událostí. Po válce už pak byl obnovován jen sporadicky. K vztahu Nejedlý – Tomíček ještě dodejme, že Nejedlý si svého staršího kolegy vážil i jako historika. I když si jsou oba vědomí rozdílů v univerzitním školení, Nejedlý neváhá napsat: „...*velice si vážím Vašeho popisu knih městských...*“²⁰¹ nebo na jiném místě v souvislosti s Tomíčkovým článkem o selském životě v 16. století: „*Vždyť je to přec dnes nejlepší a také největší práce tohoto druhu.*“²⁰² Všechny aspekty vzájemného poměru mezi Zdeňkem Nejedlým a Antonínem Tomíčkem jsou zajímavé i v porovnání se vztahem Nejedlého k jeho nejbližšímu spolupracovníkovi z meziválečného období Václavu Drbohlavovi.

²⁰⁰ Tomíček Nejedlému 11.8. 1905.

²⁰¹ Nejedlý Tomíčkovi 10.11. 1899.

²⁰² Tamtéž.

1.3 Dějiny města Litomyšle a okolí

Dějiny města Litomyšle a okolí z roku 1903 jsou společně s menšími Dějinami města Litomyšle a okresu z roku 1900 považovány za badatelsky významnější²⁰³ než esejistické, populární, avšak alespoň dokončené dějiny z roku 1934.²⁰⁴ Pokud bylo o nich pojednááno, tak především v následujících souvislostech: odmítavý vztah autora k tématu, tj. rodnému městu, vztah s Tomíčkem, jeho osobnost a jeho podíl na díle či místo *Dějin Litomyšle* v české regionální historiografii počátku 20. století.²⁰⁵ Také se rozebírají vědecké vlivy, které na Nejedlého při práci spolupůsobily. V rámci této otázky je analyzována především skutečnost, že Nejedlý pracoval v intencích obou tehdy nejvýznamějších historických škol – gollovské i muzejní.²⁰⁶ A opět může být v mnohém příznačné, že ačkoli tyto proudy stály v tehdejší historiografii na opačných pólech, Nejedlého dosti silně ovlivňovaly oba. Byl studentem Gollovým, ale jako pracovník Muzea Království českého byl v takřka denním kontaktu s Čeňkem Zíbrtem, Václavem Schulzem či Josefem Kalouskem. Ačkoli Nejedlý zůstával metodicky věrný gollovcům, zejména co se týká kritiky a rozboru pramenů, smysl pro často podružný detail měl jistě co dělat se vztahem k Muzeu, nehledě na to, že v Muzeu Království českého bylo tehdy institucí, jež byla na archiválii k dějinám Litomyšle nejbohatší.²⁰⁷ Důraz na marginální detail Nejedlého historických děl mu představitelé Gollovy školy neopomněli vytýkat jak v recenzi na *Dějiny města Litomyšle a okolí*, kterou psal Josef Pekař, tak i v takřka soudobé dizertační práci na téma misie Jana Kapistrana, kde tak učinil sám Jaroslav Goll.²⁰⁸ Nejedlý sice postupoval ve sledování malých faktů i v intencích svého vysokoškolského učitele,²⁰⁹ ale nebyl schopen z nich vyvodit syntézu a konečný závěr, v čemž spočívá jádro výtoku. Nejedlý ale už možná tehdy uchopil téma dějin Litomyšle od začátku až příliš široce a chtěl v rámci induktivní metody²¹⁰ dospět k hodnocení až po zpracování celého tématu ve zbývajících dvou dílech a nyní sledoval jen požadavek plastičnosti výrazu a poutavosti výkladu, k čemuž drobný detail dopomáhá. Vedle

²⁰³ SVADBOVÁ, B., *Pojetí regionálních dějin Zdeňka Nejedlého*. In: Zdeněk Nejedlý: doba - život - dílo: sborník prací, přípr. (kol.), předmluva Jaromír Dvořák, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1975, s.71.

²⁰⁴ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934.

²⁰⁵ SVADBOVÁ, B., *Pojetí...*; Čornej, P., *Geneze...*

²⁰⁶ ČORNEJ, P., *Geneze...*; HANZAL, J., *Zd. Nejedlý - historik kritického novoromantismu*, In: Zdeněk Nejedlý: doba - život - dílo: sborník prací, přípr. (kol.), předmluva Jaromír Dvořák, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1975, s. 47-50.; Čornej zde muzejní školu akcentuje poněkud více.

²⁰⁷ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...* s.94.

²⁰⁸ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 86.

²⁰⁹ SVADBOVÁ, B., *Pojetí...*, s.81.

²¹⁰ Tamtéž.

univerzitního a muzejního prostředí je nutné také brát v potaz třetí vliv, který na Nejedlého působil. Je jím samo prostředí Litomyšle a zejména pak její „*pozdně obrozenecká idyla*.“²¹¹ Z těchto charakteristik poněkud vybočuje hodnocení Jaroslava Charváta. V předmluvě k edici korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky uplatňuje svůj již dříve uveřejňovaný postoj, podle kterého přišel Nejedlý do Prahy „...*již s dosti jasně vytčeným studijním programem*.“²¹² Na stejném místě ještě píše, že „...*prvním a nesporně nejdokonalejším návodem k samostatné historické práci...*“ mu bylo Palackého dílo.²¹³ Charvát v poměrně apologetické a oslavné řeči líčí Nejedlého jako samouka, aby oslabil a co nejvíce umenšil vliv „buržoazního“ historika Golla a píše: „...*autodidaktství nejlépe umožňuje dosáhnout vědecké nebo umělecké osobitosti, nezvrhne-li se v samolibost a neuzavírá-li se před cizími vlivy*.“²¹⁴ Na jedné straně sice podle Charváta vychází Nejedlý z Palackého, ale na straně druhé už svým dílem překračuje pozitivisty. České pozitivistické dějepisectví je sice přínosné svou kritickoanalytickou metodou, ale zvrhává se v „*samoučelnou virtuozitu*“ a „*fetišizaci fakt*.“²¹⁵ Nejedlý oproti tomu přichází s intuitivním přístupem k vědecké práci,²¹⁶ aniž by však objasnil, co přesně ona intuice v historické práci je. Uvádí pouze jako příklad Palackého řešení otázky autorství *Chronicon Taboritarum*. Zakladatel českého dějepisectví tehdy prý sice nevěděl, že to tak je, ale cítil, „*že jest tomu tak*.“²¹⁷ Ačkoli je zde patrný odkaz na F. X. Šaldu,²¹⁸ Charvátovo podání by mohlo vést spíše k libovůli ve výběru témat, pramenů a především pak v jejich interpretaci. Pokud je zde ale zmíněn vztah k umění a jeho silnému místu ve výkladu lidských dějin, jejich zdůraznění ze strany Nejedlého je určitě na místě. Význam Nejedlého práce je určitě právě v akcentu na dějinnost umění jako pevné a neoddělitelné součásti širšího výkladu lidských dějin vedle dějin politických, hospodářských, sociálních atd. Právě sepětí umění a je pro Nejedlého hlavním záměrem. Jak píše J. Hanzal, nejvíce v tomto požadavku Nejedlému vyhovovala životopisná témata, „...*mohl v nich uplatňovat postupy čistě vědecké i umělecké a pak chtěl pomoci studovaných osob vysvětlit dějiny novodobých Čech*.“²¹⁹ K této metodě dospíval postupně a její náběhy vidíme u *Dějin města Litomyšle* jen v náznacích.

²¹¹ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 82.

²¹² CHARVÁT, J., *Kořeny historické práce Zdeňka Nejedlého (předmluva) Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky: Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zibrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter*, ed. Josef Hanzal a Blanka Svadbová, Praha Academia 1978, s. 7.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž, s. 9.

²¹⁵ Tamtéž, s. 10.

²¹⁶ Tamtéž, s. 13-14.

²¹⁷ Tamtéž, s. 13.

²¹⁸ HANZAL, J., *Zd. Nejedlý – historik kritického...*, s. 55.

²¹⁹ Tamtéž, s. 58.

Dějiny města Litomyšle a okolí představují shrnutí několika požadavků, které jsou vesměs oceňovány tehdejšími i současnými recenzenty: pravdivost padni komu padni, znalost prostředí, vztah mezi místním a národním (oproti např. Šimákovým Příběhům města Turnova nad Jizerou²²⁰)²²¹ a vymezení regionu, kde jde zhruba o oblast velikosti panství. Jako zcela nový se jeví Nejedlého důraz na kulturní dějiny, což nenalezneme u starších pozitivisté, ani u muzejníků nebo u Jaroslava Golla.²²² Naopak co schází, je zaměření na hospodářské a sociální dějiny, které Nejedlý rád přenechával Tomíčkoví. Velmi často se jako klad Nejedlého zpracování dějin Litomyšle uvádí důraz na kulturní souvislosti.²²³ To bude určitě platit u druhé knihy *Litomyšl, tisíc let života českého města* z roku 1934, ale v případě dějin z roku 1903 tomu tak úplně není. Stejně tak jako styl, který Nejedlý používá, není úplně „nejedlovský“ a vyznačuje se spíše strohostí a věcností.²²⁴

Určující je zde spíše pojmání dějin prostřednictvím kritické analýzy pramenů a optikou církevních dějin, což je ale zcela logické. Při jakémkoli zpracovávání středověkých dějin je sepětí s církevními a náboženskými dějinami obvyklé už jen proto, jakou pozici církev a náboženství zaujímaly v životě středověkého člověka. Zabývat se náboženskými dějinami je zde tedy normální záležitostí a řešit otázku vlastního vztahu historika k náboženství, jak to u osoby Nejedlého dělal na příklad L. Štoll, je zcela bezpředmětné.²²⁵ V případě L. Štolla ale jde o marxistické slučování politické ideologie s vědou a nikoli o vědu samotnou. Pokud považoval historik v 70. letech 20. století za nutné vysvětlit zcela triviální souvislost mezi studiem náboženských dějin a zpracováním dějin 15. století,²²⁶ jde spíše o požadavek doby. V případě sledování dějinného vývoje litomyšlského regionu ve středověku tedy Nejedlý nemohl pominout dějiny místního benediktinského a premonstrátského kláštera, stejně tak jako dějiny litomyšlského biskupství, což je ostatně hlavní část knihy *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Autor v knize spojuje církevní instituce, které v regionu plnily roli vrchnosti, s dějinami celonárodními, tj. místní s obecným. Tyto souvislosti ocenil jak Josef Pekař ve své recenzi v *Českém časopise historickém*,²²⁷ tak i vykladači současní.²²⁸ Jako další Nejedlého

²²⁰ ŠIMÁK, J., V., *Příběhy města Turnova nad Jizerou, Díl 1, Od založení města do r. 1620*, Turnov, Muzeum turnovské 1903, 350 s.

²²¹ SVADBOVÁ, B., *Pojetí...*, s. 80.

²²² ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 87.

²²³ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 87; SVADBOVÁ, B., *Pojetí...*, s. 79.

²²⁴ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 88.

²²⁵ B. SVADBOVÁ uvádí Štollův pohled ve své studii *Pojetí...* na stranách 79-80.

²²⁶ SVADBOVÁ, B., *Pojetí...* s. 79-80.

²²⁷ PEKAŘ, J.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Litomyšl 1903. In: *Český časopis historický* 10, 1904, s. 224.

²²⁸ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 85-86; SVADBOVÁ, B., *Pojetí...*, s. 80-82.

přínos k české regionalistice je hodnocen vztah osobnosti a místa.²²⁹ Nejedlý poprvé v případě *Dějin města Litomyšle a okolí* uvedl v život svou koncepci, v níž chce na příkladu historické osobnosti ukázat obraz doby. Ačkoli je tato metoda daleko výraznější v druhých litomyšlských dějinách a zejména ve velkých monografiích o Smetanovi a Masarykovi, je tato snaha patrná už nyní. V prvních dvou částech *Dějin města Litomyšle a okolí* se takto objevují jména některých opatů, např. opata litomyšlského premonstrátského kláštera Oldřicha. V první části, kde chybí větší pramenná základna, líčení spadá spíše do záležitostí místopisných a hospodářsko-sociálních. Nejistotu zpráv z tohoto období zmiňuje ve své recenzi i J. Pekař. Tento nedostatek pramenné základny a rozdílný pohled obou historiků, který je ovšem u obou rovnocenně podepřen možnými prameny, je také důvod, proč nelze Nejedlého vývody posuzovat jako chybné.²³⁰ Pro regionální dějiny je poměrně klíčové zodpovězení otázky významu a funkce hradiště Hrutov u Benátek u Litomyšle, k níž se Pekař také vyjadřuje a pokouší se dokazovat svůj odlišný pohled na polohu tohoto hradiště. Nejedlý bohatě dovozuje, že se jedná o „bránu zemskou“, „újezd“ neboli „ohradu celní.“²³¹ Ve druhém oddíle, který názvem odkazuje na velkou kolonizaci, přibývá pramenů a snaha uvést místní dějiny do souvislosti celonárodních je patrnější. Objevují se osobnosti biskupa Jindřicha Zdíka, opatů, ale i krále Václava II. Jsou zde uvedeny i souvislosti krajové, kdy se Nejedlý zabývá otázkou vztahu Litomyšle a nově vzniklých královských měst Vysokého Mýta a Poličky. Dokazuje, že i v konkurenci s těmito centry si Litomyšl své postavení udržela.²³² V této souvislosti je mimo jiné zmíněna i otázka národnostního profilu tehdejšího obyvatelstva a významného podílu Němců ve správě všech tří měst. V části věnované dějinám biskupství, která tvoří hlavní složku Nejedlého prvních litomyšlských dějin, se může autor opřít již o větší soubor pramenů a svého konceptu dostat lépe. Jsou to pak jednotliví biskupové, kdo slouží jako obraz pozdně středověké Litomyšle. Vedle nich se objevují i další osobnosti, jako z místních pověstí známý rytíř Vavřinec Toulovec z Třemošné, jehož osobnost se Nejedlý v duchu historického kriticismu snaží demýtizovat a píše: „*Historický Toulovec jest zbožný, mírumilovný měšťan, lidový Toulovec především loupeživý rytíř, jenž svá nadání činí jen pro výčitky zlého svědomí. Zřídka kdy rozchází se historie s pověstí tak jako zde*“.²³³ Velký prostor je věnován období husitskému, kde je na jedné straně líčen jako reprezentant strany husitské děkan a rektor pražské univerzity Mikuláš z Litomyšle a na straně

²²⁹ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 89-90.

²³⁰ PEKAŘ, J., cit. recenze, s. 223.

²³¹ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 16-18.

²³² Tamtéž, s. 68-73.

²³³ Tamtéž, s. 214.

druhé jako reprezentant strany katolické litomyšlský biskup Jan Železný. Nejedlý zde víceméně poprvé sahá ke své pozdější typické formě výkladu. Zobrazuje dobu na rozboru dvou proti sobě stojících osobnostech. Litomyšl zde ovšem představuje spíše kulisu, protože o Mikulášově vztahu k místu svědčí jen jeho jméno a Jan Železný ve své východočeské rezidenci také mnoho nepobyl a brzo ji vyměnil za větší a bezpečnější Olomouc. Celkově je ale kapitola o litomyšlském biskupství hodnotná a, jak píše Josef Pekař, je v ní ...*mnoho nového a pro české dějiny důležitého*...²³⁴ Ve čtvrté a poslední části Nejedlý líčí otázky vztahů a každodenního života jednotlivých sociálních vrstev, rozebírá místopis a také právo. Kniha je doplněna také čtyřmi mapkami a vyobrazeními biskupských pečeti.

Při psaní své knihy se Nejedlý s přehledem orientuje v pramenech. Využívá zejména Bočkův a Brandlův *Codex epistolaris et diplomaticus Moraviae* a Erbenova a Emlerova *Regesta* a také *Fontes Rerum Bohemiarum* Josefa Emlera a Josefa Jirečka. Jako pramen jsou využívány i četné městské knihy. Přihlédnutím k pramenům, které Nejedlý používal, můžeme také nepřímou dovozovat některé souvislosti s místním historickým výzkumem před rokem 1903. Na příklad je možné dovést, že už v 19. století byly v Litomyšli učiněny pokusy o archeologický výzkum, který zde prováděli bratři Quido a Josef Šimkové spolu s J. Jírou.²³⁵ Určitá fakta k výzkumu dodali i další bratři Josef a Hermenegild Jirečkové. Hermenegild publikoval v *Památkách archeologických, Lumíru*, ale i v *Časopise českého muzea*, např. o starých stezkách z Čech a Moravy, přičemž Nejedlý jej vedle Jelínka považuje i za jednoho z původců pověstí o návštěvě sv. Metoděje v Litomyšli,²³⁶ což je událost mající původ v Bočkových falzech objednaných Jelínkem. Tato falza vůbec považuje za hlavní původce zkreslených nebo chybných údajů o litomyšlských dějinách. Nejedlý o nich pojednal ve své krátké stati v *Českém časopise historickém*²³⁷ a *Dějiny města Litomyšle a okolí* mu slouží jako prostor pro jejich podrobný popis a analýzu.²³⁸ Celkově se dá říci, že pokud Nejedlý zmiňuje v poznámkách místní historiografy, velmi často spíše výsledky jejich bádání zpochybňuje a udává do spolehlivějších souvislostí. Nejedlý se zde vždy výhradně drží pramenů a na příklad v případě určování směru Trstenické stezky konstatuje, že nebyl nikdy určen „...a nikdy

²³⁴ PEKAR, J., cit. recenze, s. 224.

²³⁵ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 16 (poznámka).

²³⁶ Tamtéž, s. 12.

²³⁷ NEJEDLÝ, Z., *Antonín Boček a František Jelínek*, ČČH VI. 1900, seš. 2, s. 132-135.

²³⁸ Na příklad okolnosti donace jmění jakéhosi Domašlava klášteru sv. Vavřince v Opatovicích. Zmíněn je i Domašlavův syn Nemoj. Obě jména i knížetem Svatoplukem stvrzená darovací listina jsou Bočkovým falzem. Pobyt Svatopluka na Litomyšli je ale skutečností, již Boček využil. NEJEDLÝ, Z., *Dějiny...*, s. 22.

nebude...²³⁹ Stejně tak vyvrací i tvrzení Josefa Šimka, že obchod s otroky šel stezkou trstenickou, protože pro to není pramenná opora.²⁴⁰

Z hlediska regionálního ještě uveďme, že *Dějiny města Litomyšle* jsou také dějinami okolních vsí a usedlostí, které jsou opět dávány do celkových souvislostí s výkladem a charakteristikou doby a jejích právních a majetkových záležitostí.

Důležitou součástí Nejedlého historické práce v Litomyšli bylo uspořádání místního archivu, které bylo uskutečněno ve druhé polovině dvacátých let. Jaký byl osud archivních sbírek a v jakém stavu byla jejich katalogizace před příchodem Zdeňka Nejedlého? Jedněmi z prvních badatelů, kteří využili litomyšlský archiv, byli zdejší kaplan František Horský a měšťan a řezník František Jelínek.²⁴¹ Výsledkem jejich první pořadační činnosti pak byl soupis listin z r. 1828,²⁴² čímž sepisování archiválií na chvíli ustalo. Jelínek pak ještě velkou část pramenů použil při práci na své pozoruhodné *Historii města Litomyšle* z let 1836-1845. Tam, kde mu pramenná základna chyběla, pomohl si problematickým sběrem falz od svého přítele Bočka. Nejedlý, který na tyto skutečnosti poprvé upozornil,²⁴³ se s litomyšlským archivem setkává už jako gymnazista. Mnohem seriózněji a již patřičně vybaven znalostí archivní práce a kritiky pramenů se s nimi potýká v průběhu let 1899-1900, kdy vznikají jeho první skutečně vědecky pojaté dějiny rodného města²⁴⁴ a s nimi úzce související články o Jelínkových a Bočkových falzech. V té době již byl archiv součástí městského muzea, ale byl tehdy ještě spíše považován za „sbírku vzácných starožitností.“²⁴⁵ Nejedlý má také k dispozici více seznamů než jen Horského a Jelínkův. Nové seznamy totiž průběžně pořizovali městští úředníci zejména po roce 1891, kdy byla část archivu věnována politickou obcí nově vzniklému muzeu.²⁴⁶ Ostatní složky archivu ale stále zůstávaly v držení Osady města Litomyšle a do držení muzea se dostávaly až po roce 1918.²⁴⁷ Základní Nejedlého spis o dějinách Litomyšle z roku 1903 je na archivních pramenech litomyšlské provenience založen samozřejmě významně, zdaleka ne všechny materiály ale byly k nalezení přímo ve městě. I ty, co zde zůstávaly, bylo ale zapotřebí uspořádat a soustředit na jedno místo přesně tak, jak to při

²³⁹ Tamtéž, s. 13.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 18.

²⁴¹ RŮŽIČKA, J. a kol., *Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, Pro ONV ve Svitavách nakl. Kruh v Hradci Králové 1973, 496 s., s. 88.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ NEJEDLÝ, Z., *Antonín Boček a František Jelínek*, ČČH VI. 1900, seš. 2, s. 132-135.

²⁴⁴ NEJEDLÝ, Z., *Dějiny města Litomyšle a okresu*, příloha k *Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu litomyšlského* č. 12, Litomyšl 1900, 79 s.

²⁴⁵ RŮŽIČKA, J., *Okresní archiv v Litomyšli*, OA v Litomyšli 1960, 14 s.

²⁴⁶ RŮŽIČKA, J., *Průvodce...*, s. 88.

²⁴⁷ Tamtéž.

inspekcích v letech 1925 a 1926 doporučoval profesor pomocných věd historických Václav Vojtíšek. Městská rada v čele s purkmistrem Františkem Laškem se tehdy rozhodla požádat o pomoc Zdeňka Nejedlého.²⁴⁸ Společně s tehdejšími řediteli litomyšlského muzea Josefem Žďárským se Nejedlý skutečně úkolu zhostil a v následujících čtyřech letech vždy o prázdninách velkou část archivu uspořádal. Nejedlého práce vrátila archivu jeho nejvlastnější funkci, protože v předcházejících letech se v Litomyšli prosazoval spíše názor pojímající archiv jako sbírku.²⁴⁹ V důsledku tohoto názoru se soustředila pozornost hlavně na nejstarší písemnosti. Jindřich Růžička situaci popisuje jako dosti nepřehlednou: „Zařazovaly se sem dary soukromníků, kteří muzeu odevzdávali i písemnosti ze zámecké registratury nebo docela odjinud. Celistvost písemností se narušovala ohledy na poměry majetkové: pergameny byly jednak městské, jednak muzejní.“²⁵⁰ Nejedlý se Žďárským se tehdy během čtyřleté práce snažili hlavně zpřehlednit a zpřístupnit k okamžité vědecké potřebě co největší množství materiálu. Souhrnně šlo o archiválie z let 1226 až 1926. Postupně tehdy bylo srovnáno na 14 tisíc listin, které byly rozděleny, jak psal později Václav Drbohlav, věcně na oddíly.²⁵¹ Vedle toho Nejedlý uspořádal tisky litomyšlské tiskárny. Už tehdy se ale zvedly kritické hlasy, které nesouhlasily s tím, že Nejedlý postupoval v návaznosti na dělení jeho předchůdců.²⁵² Rozděloval písemnosti podle druhů a nikoli podle provenience, na což měla vliv Nejedlého praxe v archivu Národního muzea.²⁵³ Příčinou bylo jistě množství materiálu a Nejedlého časové zaneprázdnění. Milan Staněk také připomněl, že pro archiv byla vyhrazena jen jedna místnost, kde chtěl navíc Žďárský archivní sbírky instalovat jako výstavu.²⁵⁴ Největším Nejedlého přínosem tak bylo zmíněné zpřístupnění a uspořádání archivních sbírek.²⁵⁵ Stranou ale stále zůstávaly především novodobé písemnosti od konce 18. století, na což upozorňoval Václav Vojtíšek. Konkrétně šlo na příklad o archiv piaristické koleje nebo o archivy

²⁴⁸ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence přijatá, Dopis rady města Litomyšle Zdeňku Nejedlému č. J. 4613/26. nedatován. Podepsán František Lašek.

²⁴⁹ KOSINOVÁ, V., *Archiv města Litomyšle. Časopis archivní školy*, roč. IX-X, 1931/32. Praha 1933, s. 380 – 382.; RŮŽIČKA, J., *Z dějin okresního archivu v Litomyšli*, In *Vlastivědný sborník Pardubický kraj. 700 let*

Litomyšle, Pardubice 1959, s. 64.

²⁵⁰ RŮŽIČKA, J., *Z dějin...*, s. 64.

²⁵¹ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl*, In: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám*, Praha Melantrich 1938, s. 172.

²⁵² KOSINOVÁ, V., *Archiv města...*, s. 381.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ STANĚK, M., *Kulturně osvětová a politická činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938*. In *Litomyšl 981-1981. Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1000. výročí první zmínky.*, TEPS Praha pro MNV v Litomyšli 1981, s. 63.

²⁵⁵ Tamtéž.

spolků.²⁵⁶ Tyto archiválie byly uspořádány až po roce 1945. Průvodce po archivu, o němž Josef Žďárský idealisticky uvažoval již v roce 1931,²⁵⁷ vyšel až v roce 1973.

²⁵⁶ RŮŽIČKA, J., *Průvodce...*, s. 88.

²⁵⁷ RŮŽIČKA, J., *Okresní archiv...*, s. 1.

1.4 Nejedlého „tisícileté město“

Druhá monografie o historii města Litomyšle z pera Zdeňka Nejedlého je v mnohém ohledu spisem ojedinělým. Představuje práci již vyzrálého historika a jejím cílem již není jen vlastní líčení dějin s pevným zakotvením v pramenné základně, jako tomu bylo u *Dějin města Litomyšle a okolí*. Jestliže jsme u této první knihy z roku 1903 trochu pochybovali o Nejedlého typickém zdůrazňování uměleckých a kulturních aspektů doby, již kniha zobrazuje, jsou tyto charakteristiky nyní zcela na místě. Publikace *Litomyšl, tisíc let života českého města* představuje uskutečněný ideál Nejedlého tvůrčího záměru, totiž sepětí estetického a kulturního principu, jímž autor překonává pozitivistické období.²⁵⁸ Esejistická až beletristická forma, již zde Nejedlý zvolil, má dílo přiblížit i průměrnému čtenáři a zároveň ho umělecky povznést. I zde cítíme Nejedlého cíl, který si vytyčil již jako pětadvacetiletý, tedy „zvýšení kulturní úrovně českého národa“ a vlastně jeho výchovu. Uměleckost historiografické práce je hlavní složkou.²⁵⁹ Zatímco politické, kulturní a náboženské aspekty jsou vylíčeny rovnoměrně, hospodářské a sociální problémy jsou podstatně stručnější.²⁶⁰ Co se týká vlastního zpracování, do roku 1848 máme před sebou pěknou syntézu s dobře zpracovaným vývojem města v 15. až 18. století,²⁶¹ čímž Nejedlý splácí alespoň částečně dluh z nedopsání svých prvních litomyšlských dějin. I zde ale najdeme místa, která by ještě snesla přehodnocení. V důsledku neúplného zpracování pramenné základny je život města v době pobělohorské a v 18. století přece jen méně plastický.²⁶² Zejména druhou polovinu 19. století a současnost Litomyšle autor pojímá jako sérii portrétů s Litomyšlí svázaných osobností, kde kolísá mezi gollovskou stručností a detailností muzejníků a mezi Hostinského estetikou a svým příznačným obdivem k národnímu obrození.²⁶³ Postupuje zde podle své vlastní metody a pokouší se na umělecky pojatém zpodobnění konkrétní historické osobnosti ukázat obraz doby. I v této druhé velké monografii Litomyšle stále cítíme sepětí s celonárodním děním tak, jak je tomu u knihy z roku 1903.

Stejně jako u *Dějin města Litomyšle a okolí* měl i v tomto případě Nejedlý spolupracovníka v Litomyšli, který práci organizačně zajišťoval. Antonína Tomíčka nahrazuje nyní městský radní pro kulturu a místní učitel Václav Drbohlav. Spolupráce s Václavem Drbohlavem je

²⁵⁸ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 95.

²⁵⁹ SVADBOVÁ, B., *Pojetí...*, s. 83.

²⁶⁰ HANZAL, J., *Zdeněk Nejedlý – historik Litomyšle. Na okraj korespondence Zdeňka Nejedlého*, In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, č. 13-14, Okresní vlastivědné muzeum v Litomyšli 1973, s. 10.

²⁶¹ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 93.

²⁶² HANZAL, J., *Zdeněk Nejedlý – historik Litomyšle. Na okraj korespondence...*, s. 10.

²⁶³ ČORNEJ, P., *Geneze...*, s. 93.

velmi těsná a zahrnuje několik oblastí. Vedle knihy totiž Drbohlav v podstatě představuje Nejedlého prodlouženou ruku i směrem k organizaci dalších kulturních podniků. Jde především o litomyšlské výstavy, které měly celorepublikový význam a jež navštívila i velká skupina tehdejší české kulturní a politické elity. Výstavy věnované Aloisi Jiráskovi (1931), Boženě Němcové (1932) a Bedřichu Smetanovi (1934) ještě ale nevyčerpaly možnosti spolupráce dvojice Nejedlý - Drbohlav. Z dalších společných projektů v tuto chvíli jmenujme alespoň výstavu Julia Mařáka, stálou péči o litomyšlskou obrazárnu, Nejedlého přednáškovou činnost či instalaci některých pamětních desek ve městě. Stejně jako s Tomíčkem přerostl i vztah s Drbohlavem v oboustranné, a dokonce ještě těsnější přátelství, které bylo často utužováno společnými setkáními obou rodin v Praze či v Litomyšli. Podobná jako na začátku století byla i taková marginální skutečnost jako nespolehlivost litomyšlské Augustovy tiskárny.²⁶⁴ Rozdílné oproti roku 1903 bylo jen to, že *Litomyšl, tisíc let života českého města* se nakonec tiskla v Praze, proti čemuž Augusta veřejně vystoupil.²⁶⁵ Přátelství Nejedlého a Drbohlavových, umocňované též přátelstvím s Drbohlavovou ženou Marií, ale nebylo tak vyvážené jako mezi Tomíčkem a Nejedlým. I když se možná Nejedlý snažil společenský rozdíl vyrovnávat mimo jiné obdivem k Marii Drbohlavové a zhodnocením nezměrné obětavosti jejího manžela, určitý nepoměr zde panoval. Tomíček byl Nejedlým uznáván i jako historik určité úrovně, hrál zde roli věk a také povinná úcta k staršímu a laskavému kolegovi, který se dobře znal s Nejedlého otcem Romanem. Václav Drbohlav byl o více jak devět let mladší než Zdeněk Nejedlý (narozen 13. 11. 1887)²⁶⁶ a vždy si byl sám vědom, že jeho společenský svět se nalézá ve zcela jiných dimenzích než prostředí váženého profesora Karlovy univerzity a člena obou akademií věd, jenž udržuje styky s celou plejádou tehdejšího českého kulturního a vědeckého nebe. Václav Drbohlav představoval pro Nejedlého mimo jiné hlavní komunikační svorník s radou města. Dovedl na této úrovni oboustranně obrušovat hrany možných třecích ploch a vždy se snažil plnit vše přesně podle Nejedlého dispozic. Svými styky s místní kulturní obcí také nezapomínal stále zjednávat jistou úroveň Nejedlého prestiže, která často trpěla jeho politickou angažovaností, na což pak byly některé kruhy ochotny zapomenout.²⁶⁷ Co mohlo Nejedlého a Drbohlava rozdělovat, byla rozdílná politická orientace. Zatímco Nejedlý byl již od počátku dvacátých let pevně svázán s radikálně socialistickými a poté komunistickými myšlenkami, Václav Drbohlav byl stejně jako na

²⁶⁴ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá Václav Drbohlav, dopis z 5. 6. 1933.

²⁶⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, nedatovaný dopis asi z 5.6. 1933.

²⁶⁶ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, karton 1, složka 2.

²⁶⁷ O vztahu Nejedlého a Drbohlava i o vztazích Nejedlého k dalším osobnostem města bude pojednáno v následující kapitole věnované společenským stykům.

příklad prvorepublikový purkmistr města František Lašek členem Národní demokracie.²⁶⁸ Oba dva ale jasně upřednostňovali zájem města nad politickými rozdíly. I když i v politické rovině měl Drbohlav v Nejedlém oporu v prudce odmítavém pohledu na krajově tradičně silnou lidovou stranu. Tato strana byla všeobecně ve městě za první republiky neoblíbená.²⁶⁹ Ve městě to vedlo i k agitacím pro odpadlictví od víry²⁷⁰ a ke vzniku organizací jako byl *Svaz proletářských bezvěrců*.²⁷¹ S tímto směřováním sympatizoval Nejedlý i Drbohlav.

Jaká byla role Václava Drbohlava při vzniku knihy? Především oproti Tomíčkově nebyl historik, takže s ním Nejedlý nekonzultoval historicko-tematické záležitosti. Jeho role spočívala v organizaci, propagaci a finančním zabezpečení. Čeho se Nejedlý obával, byl špatný odbyt knihy. Měl své zkušenosti s prodejem *Dějin města Litomyšle a okolí* a nyní nechtěl, aby se něco podobného opakovalo. Také si patrně dobře vzpomínal na zdlouhavá jednání s městskou radou o finanční podpoře. Ačkoli sám Drbohlav optimisticky věřil, že kniha na odbyt půjde,²⁷² organizoval její finanční zajištění i distribuci na několika frontách. Výsledkem jeho snažení byla podpora z fondu nadace Od Trstenické stezky, kde byl přislíben buď dar ve výši 5 000 Kč nebo odběr padesáti exemplářů knihy.²⁷³ Vedle toho přislíbila podporu i rada litomyšlského muzea. Původní požadavek k této instituci byl největší. V žádosti o podporu Drbohlav sděluje kuratoriu muzea v Litomyšli, že kniha bude mít dvě stě stránek a bude stát sto korun.²⁷⁴ Zároveň žádá o podporu především při odkupu knih a sděluje, že kdyby muzeum zajistilo další finanční podporu, mohla by být nižší i cena knihy.²⁷⁵ Tady věc komplikovalo to, že muzeum mělo zřízený fond výslovně na pokračování *Dějin města Litomyšle a okolí*,²⁷⁶ takže bylo nutné je ještě přesvědčit, že „na to teď není pomyslení.“²⁷⁷ Nejvíce prostředků měl poskytnout výstavní výbor, který byl zřízen již dříve k organizační a finanční podpoře velkých litomyšlských kulturních akcí. Na konci března 1933 Drbohlav Nejedlého informuje, že má k dispozici z tohoto výboru plných 10 000 Kč, přičemž jedná o odkupu dalších čtyřiceti knih pro Okresní školní výbor a šedesáti pro zdejší peněžní ústavu.²⁷⁸

²⁶⁸ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, karton 1.

²⁶⁹ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období I. republiky*, diplomová práce, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě 1998, strojopis uložen v SOA Svitavy se sídlem v Litomyšli, s. 33-34.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 32.

²⁷¹ Tamtéž, s. 48.

²⁷² Václav Drbohlav Nejedlému 4.5. 1933.

²⁷³ Václav Drbohlav Nejedlému 8.4. 1933.

²⁷⁴ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, korespondence, dopis V. D. kuratoriu muzea v Litomyšli z 5.4. 1933.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 8.4. 1933.

²⁷⁷ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, korespondence, dopis V. D. kuratoriu muzea v Litomyšli z 5.4. 1933.

²⁷⁸ Václav Drbohlav Nejedlému 21.3. 1933.

V tomtož dopise se chlubí už dvěma sty zaplacenými exempláři a neváhá doufat v udání dalšího sta navíc. Propagace se nakonec zhostil i autor grafické úpravy knihy Jan Štenc, který jednotlivé exempláře distribuoval v Praze a častokrát s nimi chodil i osobně.²⁷⁹ Přes enormní nasazení ale působí celá Drbohlavova činnost dosti amatérsky. Není divu, když vyjde při konečném vyúčtování najevo, že Štencovi nemá kdo vyplatit účet na více jak sedm tisíc korun za fotografie, na což se v rozpočtu zapomnělo.²⁸⁰ Přitom v korespondenci je Drbohlavův dopis z dubna předchozího roku, v němž Štencovu nabídku knihu rozesílat či roznášet hodnotí jako „...opravdovou ochotu a pomoc.“²⁸¹ Patrně si záležitost zapomněl poznamenat... Prostředky Štencovi nakonec poskytla Osada města Litomyšle a fond litomyšlské obrazárny, kterou měl Drbohlav ve správě. Je jasné, že v době organizování velké Smetanovy výstavy a mnoha doprovodných akcí s ní spojených včetně neustálého doplňování expozice místní obrazárny nemohla úzká skupina nadšenců kolem Václava Drbohlava na vše stačit. Soustředění více akcí do jednoho období ale bylo do jisté míry záměrné. Nejedlý s Drbohlavem mimo jiné doufali, že mnozí návštěvníci výstav by si mohli zakoupit i čtivou knihu o dějinách malebného východočeského města. Drbohlav v této souvislosti oslavuje nejen knihu, ale i osobu autora, jemuž píše: „*Je (knih, pozn. aut.) a bude pro celou budoucnost především Vaší ctí, ale bude ctí a chloubou celé Litomyšle. Město tak malé a zapadlé představí se teď celému městu knihou, které se nevyrovná, jak dnes jasně vidíme, ani Winterova Praha a tím tedy Litomyšl – (a ovšemže vlastně Vy) překoná takhle i Prahu.*“²⁸² Stranou můžeme dodat, že zmíněná slova zdaleka nebyla jediným příkladem jisté formy servility, s níž Drbohlav s Nejedlým komunikoval. Určitou záhadou vzhledem k obtížné distribuci díla je zdrženlivost vůči litomyšlskému knihkupci a také příležitostnému kulturnímu pracovníkovi Karlu Veselíkovi. Počátkem května 1933 vznesl požadavek, aby publikaci poskytli místním knihkupcům do prodeje jako běžnou knihu. Drbohlav odpověděl, že to vydavatelé udělat nemůžou. Veselík tedy nabídl desetiprocentní slevu na expedici, na což už Drbohlav reagoval příznivěji, ale zároveň dodal, že „...je na tyto věci ještě dost a dost času.“²⁸³ I Veselík ale v té době sledoval především jiný cíl. Jeho závod měl v roce 1935 slavit stoleté výročí, k čemuž vážený knihkupec chystal vydat almanach.²⁸⁴ V almanachu chtěl dát prostor mnoha Litomyšlanům, kteří byli tehdy literárně činní, aby napsali něco o

²⁷⁹ Václav Drbohlav Nejedlému 14.10. 1934.

²⁸⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.3. 1934.

²⁸¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.4. 1933.

²⁸² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.2. 1934.

²⁸³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 4.5. 1933.

²⁸⁴ *Sto let ve službách knihy. Vzpomínky litomyšlských literátů k jubileu knihkupectví J. R. Veselíka v Litomyšli 1835-1935*, uspořádal Josef Páta, Litomyšl J. R. Veselík 1934, 48 s.

knihkupectví. Vedle osobností, jakými byli Arne Novák, bratři Pátové, Viktor Kamil Jeřábek či Antonín Tomíček, měl přispět i Zdeněk Nejedlý. Po několikeré urgenci Nejedlý článek skutečně dodal, avšak věc se neobešla bez napětí mezi Nejedlým a editorem almanachu Josefem Pátou.²⁸⁵

Václav Drbohlav byl knihou *Litomyšl, tisíc let života českého města* nadšen. Vedle celkové úrovně se plně ztotožňoval i s Nejedlého hodnoceními a estetickými názory. V jednom dopise píše: „*Dvořáka (zde malíře, pozn. aut.) jste, myslím, tupil moc dobře. Já jsem měl také vždycky dojem, že Posvícení i při tom, že je v Němčicích, je někde v Tyrolsku.*“²⁸⁶ Drbohlav pak pokračuje, že je jinak Dvořák skutečně nedocenen podobně jako Karel Purkyně. Celkově se dá říci, že Drbohlav považoval svou roli při vydávání knihy *Litomyšl, tisíc let života českého města* za spíše okrajovou. Cítil, že se lépe uplatňuje v záležitostech spojených s výstavami a galerií i proto, že umění mu bylo oproti historii bližší.

Nejedlý sledoval svou knihou několik cílů. Některé vyjádřil sám v předmluvě, jiné můžeme identifikovat mezi řádky. Jedním z hlavních záměrů bylo ukázat tisíciletou historii českého státu tak, jak se odrážela v životě města, jehož dějiny jsou skoro stejně dlouhé. Autor v předmluvě píše o Litomyšli, jejíž „...počátky jdou až do samých začátků národních dějin... a již tu je přímo vynikajícím typem tehdejších u nás řádů.“²⁸⁷ Dále v textu to sděluje přímo: „*Jsou to ve zkratce celé české dějiny.*“²⁸⁸ I Nejedlý sám si uvědomoval, že v něčem je dílo zcela nové. Poprvé se v nějaké historiografické publikaci pracuje s obrazovým materiálem jako s dokumentem zcela srovnatelným s textem. Při jejich shánění připadla Drbohlavovi významná role. Dopisoval si na příklad s Arne Novákem, který dokonce iniciativně sám nabízel některé dokumenty vztahující se k Litomyšli ze svých *Přehledných dějin české literatury*.²⁸⁹ Přílohy měly mluvit zcela samy za sebe. Autor se stává průvodcem, který čtenáře přivádí co nejtěsněji k historické skutečnosti. Nejedlý tento tento cíl odhaluje v závěru předmluvy: „*Chceme svého čtenáře uvést hloub do toho, co se u nás událo: do menší oblasti, ale v ní zato tím více do samého proudu i do vlastní dílny dějinného vývoje a života. Činíme tak první. Tato kniha již svým pojetím je u nás zcela nový pokus o takovéto zachycení dějinného toku: v jeho zcela konkrétní, životní realitě a proto i přímými dokumenty, jež mají mluvit smy za sebe. Ale jsme přesvědčeni, že pozorný čtenář dobře ocení, co právě tato metoda přináší dobrého. Co poučení, ale zároveň i radosti a potěšení z bohatého toho*

²⁸⁵ Karel Veselík Nejedlému, dopis z 16.12. 1934.

²⁸⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.3. 1934.

²⁸⁷ Nejedlý, Z., *Tisíc let...*, Předmluva, s. 6.

²⁸⁸ Nejedlý, Z., *Tisíc let...*, Předmluva, s. 7.

²⁸⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, nedatovaný dopis asi z 5.6. 1933.

*kolotání života.*²⁹⁰ Tyto přímo deklarované záměry dopňovala i touha po osobním uznání v rodišti, která se objevovala i u dějin z roku 1903. A nutno říci, že nyní se ho Nejedlému dostalo v podstatně širší míře než před třiceti lety. Cílovým publikem, ať už záměrným či ne zcela vědomým, byli převážně Litomyšlané. Slůvka ocenění si Nejedlý často najde i pro lidi, s kterými ve skutečnosti nejlepší vztahy nemíval (Arne Novák, bratři Josef a František Pátovi), nebo pro ty, jejichž význam zdaleka nepřesáhl hranice regionu. Samozřejmě nabyli opomenutí lidé autorovi nejbližší. Václav Drbohlav je hodnocen jako „nejpřednější z učitelů,“ který vnesl do kulturní práce ve městě systém a pracuje s největší znalostí věci.²⁹¹ Při pojmání dějinného vývoje města na podkladě portrétů místních osobností se Nejedlý mimoděk, vedle mnoha spíše okrajových hodnocení, stává také průkopníkem. Jako jeden z prvních si všímá některých postav, jejichž význam se ukázal až mnohem později. Poměrně široké místo Nejedlý ve své knize věnoval Hubertu Gordonu Schauerovi, kterého nazývá „vůdcem a hlavou české moderny.“²⁹² Nejedlý o něm také psal ve svém Masarykovi.²⁹³ Předčasně zemřelý, avšak zcela ojedinělý Schauerův kritický duch se náležitého zpracování dočkal až v práci Jindřicha Růžičky.²⁹⁴ Nutno ještě dodat, že vedle Nejedlého se snažil Schauerovo jméno vzkřísit na konci třicátých let také Josef Páta, který chtěl dokonce rozvířit diskusi kolem pamětní desky.²⁹⁵ Vedle Schauera považuje Nejedlý za žádoucí upozornit i na zvláštní litomyšlskou postavu Josefa Portmana a jeho přátelství s „malířským exotikem“ Josefem Váchalem.²⁹⁶ Touhu po osobním uznání u místních se Nejedlému skutečně daří naplnit a spousta z nich mu své nadšené ohlasy také skutečně adresuje. Václav Drbohlav, vždy citlivý k Nejedlého i nevyřčeným požadavkům a ambicím, je často prostředníkem. K vykreslení jedné z hlavních postav místních kulturních dějů, učiteli, předsedovi Vlastimila a místnímu kronikáři Ottovi Poplerovi, Drbohlav píše: „Otáček je jako živý a to, že jste začal tím největším, to je jeho stavba.“²⁹⁷ Karel Veselík děkuje za vzpomínky Nejedlého na historii Veselíkovy rodiny a píše: „Kniha o Litomyšli, kterou četl jsem s nevšedním zájmem, pozorností a radostí, stala se mou „biblí“ a jako taková bude v naší rodině chována.“²⁹⁸

²⁹⁰ NEJEDLÝ, Z., *Tisíc let...*, Předmluva, s. 7-8.

²⁹¹ NEJEDLÝ, Z., *Tisíc let...*, s. 228.

²⁹² NEJEDLÝ, Z., *Tisíc let...*, s. 212-214.

²⁹³ NEJEDLÝ, Z., *T.G. Masaryk IV, První výboje*, Praha 1937, s. 89, 173n, 245.

²⁹⁴ Vedle menších článků jmenujme: RŮŽIČKA, J., *Zrození kritika společnosti, litomyšlská léta Huberta Gordona Schauera 1862-1882*, Litomyšl 1970, 55 s.; RŮŽIČKA, J., *Hubert Gordon Schauer (1862-1892)*, žurnalista, kritik a inspirátor, Litomyšl 2002, 508 s.

²⁹⁵ PÁTA, J., *Odhálíme pamětní desku H. G. Schauerovi?*, In: *Stráž českého východu* 5, z 30. 10. 1937, s. 5.; další články pak Páta publikoval v *Lidových novinách a Národní politice*.

²⁹⁶ NEJEDLÝ, Z., *Tisíc let...*, s. 228-229.

²⁹⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.3. 1934.

²⁹⁸ Karel Veselík Nejedlému, dopis z 30.8. 1934.

Veselík pak pokračuje, aby snad nevznikl dojem, že je to proto, že je v textu tolik o jeho rodině, ale že „...jest a zůstane pro každého, kdo má Litomyšl rád tak jako já „zlatou knihou“ pro věčné časy.“ Slova díků, uznání i obdivu Nejedlému adresovala také Marie Veselíková, přítelkyně Nejedlého choti Marie Brichtové již z dob studií. Veselíková patří k dosud k málo známým, ale nesmírně zajímavým postavám nejen litomyšlského, nýbrž také obecného kulturního dění v Čechách.²⁹⁹ V jednom z dopisů tato dáma vyslovuje díky za zmínky o svých rodičích v prvním a druhém díle Nejedlého Smetany,³⁰⁰ slova obdivu a uznání nachází i pro „tisíciletou“ historii Litomyšle: „Jste tak nesmírně laskavý a básnický jasný, že na všem a na každém vidíte jen ty nejlepší stránky a stavíte události, budovy i lidi do nejpříznivějšího hodnocení.“³⁰¹ V těchto slovech Veselíková dobře vystihla způsob, jakým Nejedlý v knize hodnotil především své současníky nebo osobnosti nedávné litomyšlské minulosti. Porozumění pro věc, avšak přece jen trochu chladnější tón, prokázal svým dopisem František Páta. V krátkém dopise z července 1934 Nejedlému píše: „...je to jedinečná kniha o našem městě, které dosud žádné jiné město nemá. Litomyšláci Vám musí být vskutku vděční, pokud ovšem dovedou ocenit takovou propagační práci.“³⁰² Josef Páta se o knize zmiňuje jen nepřímo, a to v poněkud nepříjemné souvislosti, kdy vystupuje jako prostředník a editor Veselíkova almanachu. Karel Veselík se už Nejedlému, podle Páty, bojí napsat další urgenci k dodání příspěvku, takže Josef Páta, kterému takové sdělení nečiní potíže, může napsat: „A Veselíkovi, jenž s laskavou ochotou doporučuje Vaši novou knihu o Litomyšli, jehož syn tak ochotně pomáhá při Vašich výstavách, je to (nedodání příspěvku - pozn. aut.) nesmírně líto. Snad se to dá přece nějak zařídit.“³⁰³ Je jasné, že tato slova nepřispěla k nejlepším vztahům mezi Josefem Pátou a Zdeňkem Nejedlým. Nebylo to také poprvé, kdy jeden z bratrů Pátových upomíná Nejedlého o dodání nějakého příspěvku. Nejedlý při své účasti na vydavatelských akcích bratrů Pátových prokazoval poměrně často podivuhodnou nedůslednost. Pátova slova pak musel Karel Veselík korigovat a píše: „Páta způsobil Vám, dle vypravování přítele Drbohlava, trochu nepříjemnosti a rozladění. Jestliže já, neb můj syn pro veřejnost něco vykonali, činili jsme tak vždy z lásky k věci samé, jako upřímní litomyšlští rodáci a neosmělili bychom se tím veřejně, neb soukromě vychloubati.“³⁰⁴ Příznačná je v celé věci také role Václava Drbohlava, který dělá vše pro urovnání nepříjemnosti. Zcela opačnou

²⁹⁹ Stať o jejích stycích s širokou kulturní veřejností nejen v Čechách, ale i ve Francii v současné době připravuje pracovník litomyšlského archivu Stanislav Vosyka.

³⁰⁰ Marie Veselíková Nejedlému, dopis z 20.5. 1925.

³⁰¹ Marie Veselíková Nejedlému, dopis z 5.6. 1934.

³⁰² František Páta Nejedlému, 3.7. 1934.

³⁰³ Josef Páta Nejedlému, dopis z 26.11. 1934.

³⁰⁴ Karel Veselík Nejedlému, dopis z 16.12. 1934

reakci u Nejedlého jistě způsobila hezká slova přítele z mládí Zdeňka Wirtha. V dopise z června 1934 píše, s jakou horlivostí novou publikaci prohlížel již ve svém úřadě na ministerstvu školství a národní osvěty,³⁰⁵ kam mu byla doručena. Líbil se mu už zevní vzhled knihy a doslova píše: „Dopadlo to opravdu překrásně. Rozdělení kapitol vypadá úplně z rámce těch věčných šimlů, podle kterých jsou naše městské monografie rozděleny a úžasný materiál, který je v knize zpracován, nahradí opravdu na dlouho další svazky Vaší rozpracované monografie. Není na místě při našem poměru, abychom si dělali poklony, ale jsem přesvědčen, že tato kniha svojí originalitou vytvoří školu v městských monografiích u nás.“³⁰⁶ O čtyři roky později v únoru 1938, při příležitosti Nejedlého šedesátin, Wirth hodnotil knihu stále stejně nadšeně.³⁰⁷ I pro oslavný účel stati, ale hlavně kvůli zcela jiné situaci, v níž druhá velká monografie o Litomyšli vznikala, nenajdeme v širěji pojaté a podrobnější recenzi ani stopu po Nejedlého původním negativismu k rodišti. Wirth zde o svém příteli a autorovi knihy píše: „...věnoval (Litomyšli, pozn. aut.) nejvděčnější pozornost a ...svou činností (ji) přímo i nepřímo proslavil. Není to ovšem slepá, nekritická láska přijímající přednosti jako vady milovaného místa...“ Možná právě proto, že Wirth musel znát Nejedlého mladistvou pózu z dob společných studií v Praze, uvádí vzápětí, že se jedná o „...citový vztah nezatížený místním patriotismem lehkověrných chvalořečníků rodného hnízda.“³⁰⁸ Souvislost s *Dějiny města Litomyšle a okolí* z roku 1903 je zmíněna i přímo. Wirth první monografii vidí jako tehdy „...nejmodernější zpracování středověkého města u nás ani Prahu nevyjímajíc...“³⁰⁹ Kniha *Litomyšl, tisíc let života českého města* z roku 1934 také podle něj představuje spojení vědeckého s uměleckým a místního s celonárodním a celoevropským. Portréty místních osobností však představují činitel, který Litomyšl specifikuje a odlišuje od obecného. V této souvislosti Wirth jako jeden z prvních píše o roli Nejedlého intuice při líčení vlivu, který mohla mít na město i osobnost, jež se tudy jen mihla.³¹⁰ Wirth dále oceňuje i úplnost zpracování a jako historik umění vysoce hodnotí přílohy a především ikonografický materiál, který kniha přinesla. Takové pojetí považuje u nás za zcela nové a myslí si, že Nejedlý dílem stvořil zcela nový typ městské monografie.³¹¹ Wirth tedy svá slova z korespondence ani po čtyřech letech nezměnil a knihu považoval za

³⁰⁵ Wirth zde působil jako přednosta památkového odboru.

³⁰⁶ Zdeňek Wirth Nejedlému, dopis z 1.6. 1934.

³⁰⁷ WIRTH, Z., *Monografie tisíciletého města*, in: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám*. Praha Melantrich 1938, s. 163-166.

³⁰⁸ WIRTH, Z., *Monografie...*, s. 163.

³⁰⁹ WIRTH, Z., *Monografie...*, s. 164.

³¹⁰ WIRTH, Z., *Monografie...*, s. 165.

³¹¹ WIRTH, Z., *Monografie...*, s. 166.

velmi cennou. Co se týká zhodnocení kladných stránek Nejedlého druhých litomyšlských dějin, Wirth předjímal mnohé budoucí výklady. Negativa musela přinést až doba moderní.

Ještě vřelejší hodnocení knihy, a vlastně nejen jí, přináší na stejném místě Václav Drbohlav.³¹² V obsáhlém článku ve skutečnosti formuluje velkou tečku za vlastní spoluprací se Zdeňkem Nejedlým v době první republiky. Vedle přehledu všech společných akcí je také hodnocení knihy *Litomyšl, tisíc let života českého města*. Hned na začátku je, se zřejmým odkazem na Nejedlého předmluvu, zmíněna pozice města, v jehož životě „jsou dějiny Čech.“³¹³ Stejně jako Wirth i Drbohlav považuje za nutné vypořádat se s možným podezřením z lokálního patriotismu, což patrně i pro autora knihy představovalo jakýsi komplex již od jeho prvních zpracování litomyšlských dějin na počátku století. Drbohlav, který byl s Nejedlého záměry obeznámen patrně nejlépe, píše o autorových cílech pro budoucnost a o požadavku „...neustat na dosaženém stupni... a...jít stále dál a dál.“³¹⁴ K této cestě může přispět i četba a poučení z dějin malého města, přičemž Drbohlav společně s autorem litomyšlské monografie uzavírá, že „...musí i tu nastoupit a nastoupí nové proudy a směry, že i tu rodí se něco nového, dalšího a lepšího.“³¹⁵ V těchto slovech lze určitě cítit odkaz na vnitřní názorovou změnu, jíž Václav Drbohlav prošel na konci třicátých let. Drbohlav tehdy, pod dojmem vývoje v české politice a samozřejmě s tím úzce související situací v Evropě, vystoupil z Národní demokracie³¹⁶ a stále více byl ovlivňován Nejedlého nadšením pro komunismus a jeho slibováním „lepších zítřků.“ Vedle toho tehdy Václav Drbohlav prožíval i osobní krizi, kdy své fungování ve městě osudově spojil s prosazením čestného občanství pro Zdeňka Nejedlého. To se nepodařilo, přičemž se také vyhrotil spor o litomyšlskou galerii. Po Drbohlavovi, který z Litomyšle ve zlém odchází, ji pak přebírá purmistr Lašek.³¹⁷ Ve světle těchto událostí má Drbohlavův text tendenci působit jako apologetika nejen Zdeňka Nejedlého, ale i jeho oddaného litomyšlského soupevníka, jehož životní pouť předčasně skončí v předvečer druhé světové války.

³¹² DRBOHLAV, V., *Zdeňk Nejedlý a Litomyšl*, In: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám*, Praha Melantrich 1938, s. 167-179.

³¹³ Tamtéž

³¹⁴ DRBOHLAV, V., *Zdeňk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 177.

³¹⁵ Tamtéž

³¹⁶ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, karton 1, novinové výstřižky.

³¹⁷ František Lašek Nejedlému, dopis z 10.11. 1937.

2 SPOLEČENSKÉ STYKY

2.1 Litomyšl v období I. republiky a Zdeněk Nejedlý. Politické styky

Oblast Litomyšlska v době meziválečné rozhodně nepředstavovala region ospale klidný. Už jen skutečnost, že okres Litomyšl nebyl národnostně homogenní a že zde od poloviny 13. století mělo určitý podíl německé obyvatelstvo, předznamenávalo možné komplikace. Němci obývali jazykový ostrov zvaný Hřebečsko, jehož území pokrývalo část bývalého politického okresu Moravská Třebová a zahrnovalo i německé obce, jež byly součástí politických okresů Polička a právě Litomyšl.³¹⁸ Okres Litomyšl byl německý zhruba z poloviny, ale jak po bouřlivých událostech roku 1918, tak i v tragických dnech kolem roku 1938 k výraznějším excesům nedocházelo.³¹⁹ V německých obcích ale napětí od poloviny třicátých let vzrůstalo a SdP zde měla silné postavení. Samo město Litomyšl bylo většinově české s určitým podílem židovského obyvatelstva. Politická atmosféra ale byla velmi živá a občas i dost konfrontační. Koncem dvacátých let a počátkem let třicátých se Litomyšl stává dějištěm velkého počtu demonstrací a politického kvasu za účasti mnoha významných osobností. V souvislosti s celonárodními výstavami a dalšími akcemi, které Nejedlý s Drbohlavem tehdy pořádali, můžeme říci, že město tehdy žilo výrazným kulturně společenským ruchem.

Problémem, který se Litomyšl snažila nahradit zvýšenou kulturní aktivitou, byl nedostatek průmyslu a určitá odříznutost od hlavních komunikačních tras. Ve městě bylo rozvinuto tkalcovství a také obuvnictví. Majiteli těchto podniků byli převážně místní Židé.³²⁰ Obuvnictví ale značně utrpělo konkurencí ze strany Baťových závodů a krizí počátkem 30. let. Dělníci z těchto továren se pak stávali základnou pro místní komunistickou stranu. Purkmistr František Lašek se snažil po celou dobu první republiky nalákat do města další průmysl stejně jako otevřít novou železniční trať. Jeho snaha však vyšla na prázdno.³²¹

³¹⁸ O dalších novodobých souvislostech i o národnostních problémech mezi Čechy a Němci na Svitavsku v době první republiky a doby válečné blíže: Skřivánek, M., *Odsun Němců ze Svitavska*, Hradec Králové 1995, s. 9-22.

³¹⁹ SKŘIVÁNEK, M., *Litomyšl, starobylé město*, Praha Paseka Litomyšl 1994, s. 102.

³²⁰ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období I. republiky*, dipl. práce, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě 1998, strojopis uložen v SOA Svitavy se sídlem v Litomyšli, s. 65.

³²¹ Tamtéž, s. 69-70.

Litomyšl měla v době I. republiky něco přes sedm tisíc obyvatel.³²² Politicky zde zaujímala téměř po celou dobu první republiky rozhodující postavení Národní demokracie, jejíž předsedou a litomyšlským purkmistrem byl MUDr. František Lašek. O poznání větší úspěch než snahy o pozvednutí průmyslu měly jeho ambice kulturní, kde měl ale také mnohem účinnější podporu v takových lidech jako byli Václav Drbohlav nebo Jaromír Metyš či v Praze působící Zdeněk Nejedlý, Arne Novák nebo bratři Pátové. MUDr. Lašek se do propagace města zapojoval i osobně a vedle odborných lékařských pojednání napsal i několik statí a knih s kulturně historickou tematikou.³²³ Poměrně silné postavení měla ve městě vždy lidová strana, která se občas projevovala jako opozice. Třetí stranou bývali komunisté využívající stejně jako fašisté hospodářské krize. V Litomyšli se stejně jako jinde v republice po roce 1918 projevilo antiklerikální citění. Konkrétně to bylo v agitaci pro odpadlictví od náboženské víry. Aktivisty zde nebyli jen levicově smýšlející extremisté, ale i intelektuálové. V Litomyšli jsou to často učitelé. Několik jich působilo na obecné dívčí škole, kde byl ředitelem Václav Drbohlav.³²⁴ Z jeho korespondence se Zdeňkem Nejedlým je patrné, že i Drbohlav sám zastával k náboženství dosti rezervovaný vztah. V jednom dopise z května 1932, kdy vrcholily přípravy na výstavu Boženy Němcové, píše o problémech s církevními institucemi. Lidé na litomyšlském proboštství jsou podle Drbohlava „...jako máslo...“ a nechťejí půjčovat dokumenty, které chtěl Nejedlý použít k výstavám.³²⁵ Drbohlav se o neochotě poměrně dlouze rozepisuje a uvádí, že pokud by něco z proboštství zapůjčili, tak jedině za peníze a intervenovat má prý i Arne Novák.³²⁶ Příkladem odmítavého vztahu k náboženství u Drbohlava mohou být i jeho dojmy z návštěvy Foersterovy opery *Bloud*: „V sobotu jsem byl na Bloudu. Divím se, že si Foerster vzal takový námět až skoro církevní. To mi u toho moc vadilo.“³²⁷ Drbohlavova nechuť patrně také pramenila ze skutečnosti, že se s lidovci střetl ještě před osudným jednáním o Nejedlého čestné občanství. Po volbách na

³²² Stav obyvatelstva podle Statistických lexikonů obcí v republice Československé – podle sčítání lidu 15.2. 1921 a 1.12. 1930.

³²³ Na příklad LAŠEK, F., *Středověký litomyšlský špitál. Podle prof. Dr. Nejedlého, Jelínka, Tomička a jiných pramenů*, In: *Od Trstenické stezky 11*, 1931/1932, č. 6 z února 1932, s. 81-84; č. 9 z května 1932, s. 134-141; č. 10 z června 1932, s. 152-156.; LAŠEK, F., *Ze staré slávy Litomyšle. Cestou do Nedošinského háje. – Nedošinský háj a Štít v rozkvětu. Život v zámku a na panství za Trautmansdorffů a Valdštýnů*, In: *Od Trstenické stezky 12*, 1932/1933, č. 9-10 z května a června 1933, s. 141-170.; LAŠEK, F., *Oživené litomyšlské paměti. Kulturně historické črty z druhé polovice 19. stol.*, Litomyšl 1940, 142 s.; LAŠEK, F., *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*, Litomyšl 1946, 128 s., 94 nečísl. Stran obraz. příl.; Podrobnou bibliografii prací MUDr. Laška uvádí VOSYKA, S., *K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872-1947)*, In: *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 1, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli 1997, s. 82-84.

³²⁴ SOA v Zámrsku Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, *Kronika Proboštství v Litomyšli*, s. 457.

³²⁵ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, Václav Drbohlav, dopis z 10.5. 1932.

Obdobně si Drbohlav stěžuje i na pátera Žampacha – Václav Drbohlav nejedlému, dopis z 28.4. 1931.

³²⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 10.5. 1932.

³²⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.3. 1936.

podzim roku 1931 získala lidová strana ve městě velmi silné postavení a blokovala Drbohlavovo znovuosazení na místo kulturního referenta. Drbohlav tehdy psal Nejedlému: „Máme po volbách. Proti říš/ským/ volbám máme zisk 318 hlasů, ale na třetího radního a osmého člena zastupitelstva nám chybí 4 hlasy a tak moje funkce v městské radě v těchto dnech končí. Dr. Lašek pravděpodobně zůstane purkmistrem, a tak bude-li čeho od města třeba, musíme jednat (jeho) prostřednictvím... My jsme od minulých voleb ztratili 180 hlasů a dva mandáty v obecním/ zastupitelstvu. Velké ztráty mají čeští socialisté, ztratili agrárníci a získali to fašisti. Naši ztrátou dostali se lidovci na první místo, ale nemají vhodné osoby pro purkmistrovství a Dr. Lašek se jim zamlouvá.“³²⁸ Vedle zisku fašistů a problémů vlastní strany se „Stříbrňáky“ je pro Drbohlava negativním výsledkem zisk lidovců. V dalším dopise Nejedlému píše, že „...je mrzuté, že jsou lidovci první stranou...“ a že jsou tím velmi poškozeni „...kulturní a osvětové zájmy.“³²⁹ Ve stejném dopise si také Drbohlav stěžuje na nevybíravé útoky na svou osobu v *Lidových listech*, kde se prý psalo: „Nebude klidné spolupráce, dokud takoví vrtohlavové nebudou ve veřejném životě umlčeni.“ Tato kampaň, jež obsahovala i další osobní invectivy, ale Drbohlavovi paradoxně pomohla, protože druhý muž tehdejší litomyšlské Národní demokracie prof. Bedřich Dudycha prohlásil, že za těchto okolností musí do městské rady Drbohlav.³³⁰ Za ústupky lidovcům se nakonec Drbohlav do městské rady dostal.³³¹ Lidová strana se často v Litomyšli dostávala skoro do politické izolace a některé postupy ze strany města i jeho obyvatel můžeme považovat za zaujaté. Jako příklad uvádí Daniela Kejíková umělé oddalování koncese na biograf pro Lidovou stranu, za níž stály v jedné frontě všechny ostatní litomyšlské strany.³³² Počátkem září roku 1934 proběhl v Litomyšli také Krajský jubilejní sjezd katolického lidu za účasti slovenských hostů Andreje Hlinky a Karola Sidora,³³³ kteří tehdy navštívili též Nejedlým a Drbohlavem pořádanou výstavu o Bedřichu Smetanovi.

Radola Gajda, jedna z nejznámějších osobností z řad českých fašistů, označoval Litomyšl v letech 1931-1933 za „pevnost svého hnutí,“ přičemž jeho organizace v době svého největšího rozkvětu zde měla kolem pěti set členů.³³⁴ Václav Drbohlav k tomu po obecních volbách v roce 1931 psal: „Ostudou Litomyšle je 378 fašistů vedených opilcem Dr. Houškou.“

³²⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 30.9. 1931.

³²⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.10. 1931.

³³⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 26.10. 1931.

³³¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 30.11. 1931.

³³² KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 33.

³³³ Tamtéž, s. 33-34.

³³⁴ Tamtéž, s. 40.

*Je smutné, že mnoho...naší mládeže šlo za ním.*³³⁵ Nejvýraznější akcí místních fašistů z tohoto období je slavnost u příležitosti 15. výročí bitvy u Zborova, která se uskutečnila 31. července 1932. Pochod byl nejdříve schválen, ale když vyšlo najevo, že se ho má zúčastnit na šest tisíc lidí včetně samotného Gajdy, byl zakázán. Uskutečnění se ale již nedalo úplně zabránit. Zdeněk Nejedlý byl o akci Drbohlavem podrobně informován. Ostatně politické komentáře jsou častým námětem korespondence Nejedlého a Drbohlava. V dopise z počátku srpna 1932 Drbohlav sděluje, jak rušná byla neděle posledního červencového dne. Nejen že bylo velmi živo na obou tehdy pořádaných výstavách, kdy jak Němcová, tak Mařák vydělali za den poměrně slušný obnos, ale uskutečnil se i pochod fašistů.³³⁶ Bylo jich podle Drbohlava „...tak hodně, že se zdálo, že Litomyšl je celá zfašizovaná.“ Ačkoli okresní úřad tři dny před tím akci zakázal, demonstranti „...provedli za veliké četnické asistence snad víc, než měli v programu.“ Drbohlav pak v popisu pokračuje až reportážním způsobem, přičemž zmiňuje i skandovaná hesla a výstavu: „*Průvod (neurovnaný) táhl od Hluchandy* (tehdy známý litomyšlský hostinec, nyní sídlo firmy Litex v Tyršově ulici východně od náměstí) *k poště a tam se chtěli obrátit, ale kordon četníků je zarazil. Nastalo dohadování, až asi za ¼ hodiny se postranní uličkou pod gymnáziem vrátilo vše zpět na náměstí a táhli s nadávkami (Hanba republice, hej rup, Udržal je hňup a s Benešem šup, hanba ministrům, prožraná republika) zpět k Hluchandě. Někdo prý slyšel, že volali i hanba Masarykovi. Na to hulákání měli najaté lidi až někde z jižní Moravy ve slovenských krajích. Také Gajda se tam dostal v otevřeném autu, ač všechny silnice byly hlídány a pustili tam prý jen toho, kdo řekl, že jde na výstavu. Na ramenou nesli Gajdu na zahradu Hluchandy a volali: Gajda je náš osvoboditel.*“³³⁷

Komunistická strana představovala v Litomyšli téměř po celé období první republiky třetí nejsilnější politické seskupení.³³⁸ V jejím čele stáli obuvní dělníci Antonín Král (ve dvacátých letech) a Josef Lněnička (v letech třicátých).³³⁹ Dá se říci, že v pořádání demonstrací byli komunisté ještě aktivnější než fašisté také proto, že jejich podpora příliš nekolísala. Veřejných akcí pořádali mnoho a (stejně jako na jiných místech Čech a Moravy), i zde se jich často zúčastňovali komunističtí poslanci a senátoři. Častým hostem byl samozřejmě Zdeněk Nejedlý, na jehož počest byl dokonce v Litomyšli komunisty v srpnu roku 1934 založen

³³⁵ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, Václav Drbohlav, dopis z 30.9. 1931.

³³⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 2.8. 1932.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 45.

³³⁹ Tamtéž, s. 46.

*Kulturně vzdělávací a podpůrný spolek Zdeněk Nejedlý.*³⁴⁰ Tento spolek navazoval na zakázaný *Svaz proletářských bezvěrců*, který ve městě působil od roku 1926. Sympatie, které oběma uskupením Nejedlý věnoval, nebyly umenšeny ani ve chvíli, kdy si Václav Drbohlav stěžuje na chování komunistických demonstrantů na jednom shromáždění z počátku roku 1932.³⁴¹ Nejedlý patrně odpověděl velmi chladně a nijak nehodlal své přívržence mírnit. Ti zase využívali toho, že pokud byl na jejich akci Zdeněk Nejedlý osobně přítomen, okresní úřad si ji nedovolil zakázat.³⁴² Drbohlav znal dobře Nejedlého názory, ale patrně je nedokázal brát úplně vážně a považoval je, stejně jako mnoho jiných i jinak velmi vzdělaných Nejedlého současníků, za jakousi výstřednost, před kterou v rámci kulturní spolupráce pro Litomyšl zavíral oči. Toto smýšlení se objevuje i u Františka Laška, Jaromíra Metyše i dalších litomyšlských kulturních pracovníků. Zdá se, že výjimku představovali bratři Pátové. Václav Drbohlav určitě nemohl u Nejedlého uspět, když si v dopise z ledna 1932 stěžoval na jednání litomyšlských komunistů: „*Po Vašem odjezdu z Litomyšle/ bylo ... zas celkem dobře. Ale komun/isté/ zahájili ostrý postup demonstracemi, deputacemi a psaním, ale také hodně ošklivými letáky, v nichž je surově napadán kdekdo. Motto je: Na šibenici s buržoazií a jejími náhončími a potom se tu píše o okres/ním/ hejtmanu, který „má strach o svůj vzácný kejhák,“ ostatním přímo jmenovaným říkají lump, vožrala, pacholek – sklapneme mu zobák i zakroutíme krk, pomsta vás nemine. Nacpeme vás buržousty do všeobecné nemocnice, kam poplavete s poděšeným hejtmanem a pokaděným koncipistou v čele a nestačí vás pak spravovat ani deset primářů“ – takovéto psaní je na dvě archové strany.*“³⁴³ Slovník místních představitelů strany zcela zapadal do výraziva jejich tehdejších nejvyšších představitelů a je jistě udivující, s jakou naivitou je hodnotili nejen mnozí představitelé tehdejší politiky a kultury. Drbohlav se patrně cítil zmaten. Takové výpady byly příliš i pro něj, který byl vždy ochotný k ústupkům v rámci vyššího poslání, jímž mu byl kulturní rozkvět Litomyšle. V dopise dále říká: „*Mnozí tvrdí, že Vy jste ochráncem všeho toho, co oni dělají a že oni se Vás také stále dovolávají...*“ A dodává, že chce „*malý pohovor*“ a že přijede i do Prahy.³⁴⁴ Nejedlého reakci bohužel neznáme.³⁴⁵ Z únorových dopisů Václava Drbohlava můžeme jen soudit, že Nejedlý čekal, až bude k Drbohlavovým pozván, což se nestalo. Připomeňme, že Nejedlý v té době neměl v Litomyšli již nikoho z rodiny, takže většinou při svých návštěvách

³⁴⁰ STANĚK, M., *Kulturně osvětová a politická činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938*. In: *Litomyšl 981-1981. Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1000. výročí první zmínky*, TEPS Praha pro MNV v Litomyšli 1981, s. 70.

³⁴¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.1. 1932.

³⁴² STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 69.

³⁴³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.1. 1932.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Nejedlého odeslaná korespondence je patrně stále v rodině potomků Drbohlavových.

pobýval v hotelech nebo, a to bylo mnohem častější, právě u Drbohlavových. Nedorozumění bylo nakonec vysvětleno. Drbohlav nemohl pozvání poslat, protože nevěděl, kde momentálně Nejedlý při svých častých cestách zrovna pobývá a kam mu měl tedy dopis adresovat.³⁴⁶ Nejedlý se ale patrně cítil uražen a jedná jako vždy v podobných situacích – mlčí. Drbohlav proto píše další dopis, kde se ptá, zda není jeho vážený přítel nemocen, prosí, aby určitě přijel a připojuje, že nálada ve městě je vůči jeho osobě příznivější: „*Situace, pokud se týče Vás, se mění... v Národním osvobození se to také ukazuje, že tu je mnohem více nebojácných Vašich upřímných přátel než těch, kteří se bojí.*“³⁴⁷ Spolupráce se pak brzo vrátila do normálu. Komunisté v Litomyšli byli v pořádání manifestací nejpilnější a často se dostávali do konfliktů s četnictvem a policií. Po ilegální demonstraci v září roku 1930 proti plánovanému zákonu o předvojenské výchově byla na policejní stanici předvedena poslankyně Anežka Hodinová, která zde měla projev.³⁴⁸ Vysokou aktivitu vykazují litomyšlští komunisté v lednu roku 1932, kdy se konala i demonstrace, již líčil Nejedlému Václav Drbohlav. Komunisté nejprve 3. ledna uspořádali ve svém tradičním místě – v hostinci U Zeleného věnce na Lánech – veřejnou schůzi, na níž vystoupila i poslankyně Božena Macháčová.³⁴⁹ Druhý den se pak konala hladová demonstrace, jejímž výsledkem bylo mimo jiné jedenáct trestních oznámení.³⁵⁰ Podobné protesty se objevily i o rok později, tentokrát za účasti komunistického senátora Františka Hlávky.³⁵¹ Vztah Zdeňka Nejedlého k litomyšlským komunistům v období první republiky věrohodně shrnul Milan Staněk.³⁵² Z jeho zjištění vyplývá, že základ styků mezi místními komunisty a Zdeňkem Nejedlým spočíval v přednáškové činnosti. Jejich konání koresponduje s Nejedlého dávným cílem vytčeným v autobiografii z roku 1903, tedy zvýšením kulturní úrovně českého národa. Tento obecnější záměr sleduje svými přednáškami v Litomyšli na počátku dvacátých let mnohem více než politické cíle spojené s komunistickou ideologií. Nejedlý měl své přednášky pronést pro zdejší *Výbor dělnicko-studentský*, který se později přejmenoval na *Sdružení dělnicko-studentské*.³⁵³ Kvůli velké pracovní zaneprázdněnosti, ale také kvůli tomu, že s komunisty tehdy ještě nespolečně pracoval, se uskutečnila přednáška jen jedna. Konala se 4. července 1922 a tématem byl Mistr Jan Hus.

³⁴⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.1. 1932.

³⁴⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 26.2. 1932.

³⁴⁸ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 46.

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 46-47.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² STANĚK, M., *Kulturně osvětová a politická činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938*. In: *Litomyšl 981-1981. Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1000. výročí první zmínky.*, TEPS Praha pro MNV v Litomyšli 1981, s. 68 – 72.

³⁵³ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 68.

Nejedlý ji pronesl v litomyšlském Smetanově domě za vysoké účasti místních lidí.³⁵⁴ Na protestní shromáždění, které se uskutečnilo v Litomyšli 9. srpna 1925 a jež se vázalo k roztržce Československa s Vatikánem, už Nejedlý, který byl znovu žádán o projev, nedorazil.³⁵⁵

Ve druhé polovině dvacátých let a zejména ve třicátých letech je Nejedlého politická činnost ve městě podstatně aktivnější, i když jistá rezervovanost občas přetrvává. Objevují se ale už témata prozrazující Nejedlého příklon k radikální levici. Ukazuje se to na obdivném vztahu k sovětskému Rusku, které Nejedlý navštívil na podzim roku 1925. Oproti jeho mládí, kdy tuto zemi několikrát navštívil, se Rusko jistě velmi změnilo. O svých dojmech pak Nejedlý nadšeně přednášel po celé republice a 21. února 1926 vystoupil i v Litomyšli.³⁵⁶ Vystupuje zde v několika rolích. Jako již uznávaná osobnost vědeckého a kulturního života, jako organizátor smetanovských oslav z období dva roky starého, ale také jako politik. Nejedlý je už v té době znám jako šéfredaktor radikálně levicového *Varu*, na jehož stránkách se nijak netají svými politickými sympatiemi, a jako předseda nově založené *Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem*. Přesný název litomyšlské přednášky, která se uskutečnila ve Smetanově domě, neznáme, ale její téma se mělo týkat politických poměrů v Sovětském svazu. Připomeňme, že v této době je Nejedlý vnímán jako podezřelá osoba i policejními orgány. Nějakou dobu již sledují jeho veřejnou politickou činnost a také jeho soukromí. Z různých policejních hlášení vyplývá, že měl v Turnově podezřelé schůzky „s osobami židovského vzezření, které za ním přicházejí s falešnými pasy z Německa a Ruska.“

³⁵⁷ Poměrně závažného charakteru by mohlo být tvrzení, které Milan Staněk považuje za nehorázné, ale které by rozhodně stálo za to konfrontovat s více prameny. Jde o zvěsti, které o Nejedlém kolovaly mezi litomyšlskými komunisty a které interpretoval velitel četnické stanice v Litomyšli takto: *Univerzitní prof. Dr. Zdeněk Nejedlý je fanatickým komunistou (idealista) a podle pověsti mezi zdejšími komunisty je snad sovětskou vládou, pro případ komunistického převratu, vyhlédnut, nebo dokonce již jmenován jako vrchní komisař pro Československou republiku.*³⁵⁸ Nekomunistická společnost v Litomyšli se v té době poprvé dostává do vnitřního rozporu, který je pro její vztah k Nejedlému symptomatický. Na jedné straně je to obdiv smíšený s touhou spolupracovat s Nejedlým na kulturních akcích, které město proslaví po celé zemi, a na druhé straně nepochopení a odmítání Nejedlého politických

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 68-69.

³⁵⁷ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 69-70.

³⁵⁸ SOA v Zámrsku Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, prezidiální spisy čís. 77/1933, kart. 64: Dr. Zdeněk Nejedlý, univ. Prof. Z Prahy, podezřelé styky – vypracováno 23.1. 1933 velitelem četnické stanice v Litomyšli a zasláno na Okresní úřad Litomyšl a četnické oddělení ve Vysokém Mýtě.

postojů. Nejvyšší kulturní a političtí představitelé Litomyše v čele s purkmistrem Laškem, radním pro kulturu Drbohlavem a sbormistrem *Vlastimila* Jaromírem Metyšem v tomto dilematu upřednostní nadšenou a ochotnou spolupráci v zájmu propagace města. Politické rozdíly buď zcela ignorují, což je případ Laška a Metyše, nebo o nich mluví opatrně a vždy s tím, že nemohou bránit skvěle se rozvíjející kulturní kooperaci, což pro změnu vidíme u Václava Drbohlava. Ten se při téměř denodenním styku s Nejedlým politickým otázkám vyhnout nemohl, ale byl spíše defenzivní a ve druhé polovině třicátých let už v mnohém Nejedlého názory přejímal. Ostatně Marie Drbohlavová po druhé světové válce komunistické názory přejala a vstoupila do KSČ.³⁵⁹ Nepřátelsky byly Nejedlému nakloněny hlavně kruhy spojené s lidovci, živnostníky a také, soudě podle občasných Drbohlavových výpadů v korespondenci, s venkovským selským prostředím.

O dosti přezíravém poměru Drbohlava a Nejedlého k venkovu může svědčit záležitost z přelomu let 1932 a 1933, kdy ves Tržek učinila pokus získat Jiráskem proslavený Nedošínský háj do své správy. Drbohlav okamžitě informoval Nejedlého a také Zdeňka Wirtha, který v té době působil jako přednosta památkového odboru ministerstva školství a národní osvěty. Wirth prý již „...před časem zakročoval na ministerstvu, aby se tato památka nedostala do rukou zemědělské rady a jejích zvířeckých rukou.“ Nejedlý se má Wirthovi zase zmínit, protože „...není ani třeba vykládat, že by bylo nesprávné dávat Nedošín/ský/ háj agrární vesničce, která by s ním asi nenaložila lépe než nějaká zeměděl/ská/ rada.“³⁶⁰ Wirth pak věc skutečně zařídil a Nedošínský háj společně s osadami Strakovem, Mendrikou a částí Přívratu připadly správě Osady města Litomyše, za což rada Osady Nejedlému, prostřednictvím také Drbohlavovým, vyjádřila své díky.³⁶¹ Protiagrární osten si Drbohlav neodpustí ani v rozčilené reakci na zamítavé stanovisko rozhlasu k nevysílání přímého přenosu ze zahájení Smetanovy výstavy: „*Já o tom aspoň napíšu, aby se vědělo, jaké pitominy se mohou dělat. Až tamhle v Zástrkově nějaký sedlák bude chtít mluvit a kóktat trochu hloupých nesmyslů, to půjde!*“³⁶² Lidová a živnostenská strana v čele s dlouholetým předsedou Františkem Trešlem³⁶³ však v době první republiky svého vlivu dokázaly využít a dvakrát zamezily udělení čestného litomyšlského občanství pro Zdeňka Nejedlého. Byl to pro ně úspěch velký, ale ojedinělý. Nejedlý mohl po celou dobu první republiky v Litomyšli veřejně vystupovat, a to i přes to, že jeho přednášky a řeči měly často zcela propagandistický

³⁵⁹ Je to patrné z celé řady dopisů, které Marie Drbohlavová Nejedlému posílala. Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, Marie Drbohlavová.

³⁶⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 6.12. 1932.

³⁶¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.4. 1933.

³⁶² Václav drbohlav Nejedlému, dopis z 31.3. 1934.

³⁶³ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 34.

charakter. Zapadá sem jistě projev s názvem „*Rodí se nový svět, který musí být spravedlivější ke všem*“, který Nejedlý pronesl 13. prosince 1931 v rámci divadelního představení, jehož výtěžek měl být věnován dětem místních nezaměstnaných.³⁶⁴ Na programu akce, již pořádaly místní *Jednota proletářské tělovýchovy* spolu s výborem nezaměstnaných, byly patrně dosti obskurní hry *Sklárna* a *Parandža*, z nichž druhá vyprávěla o přerodu obyvatel Uzbekistánu.³⁶⁵ Nejedlý využil představení k dalšímu ze svých gest, když v závěru druhé hry za zvuků *Internacionály* povstal a vyprovokoval tím ke stejnému kroku i zbytek hlediště, kde zdaleka nebyli jen komunisté. Když si tito „měšťáci“, jak je nazývá komunistická očitá svědkyně,³⁶⁶ zase začali honem sedat, Nejedlý je svým pohledem zase nutil vstávat. Tato trapná příhoda Nejedlému jistě nepomohla v získání přízně mezi místními nekomunisty. Čistou propagandou byla jistě přednáška „*O hospodářských poměrech v Sovětském Rusku a u nás*“ pronesená 24. června 1932 v malém sále Smetanova domu, kde mluvil o „*vědeckém budování nové společnosti*“, o „*neschopnosti vývoje soukromokapitalistického řádu*“ či o tom, že všichni v SSSR pracují „*ne pro výdělek, ale pro všechny*“, a proto je tam život radostnější.³⁶⁷

Ačkoli sám Nejedlý ve své politické činnosti za první republiky omezován nebyl, okresní úřad veřejné schůze KSČ zakazoval. Do schizofrenní situace se dostával zejména purkmistr František Lašek. Zdeněk Nejedlý mu prakticky ve stejné době, kdy v Litomyšli probíhaly právě zmíněné události, poslal nové svazky svého Masaryka a Lašek mu za ně obdivně děkoval. Patnáct dnů po představení *Sklárny* a *Parandži* Lašek, pln vánoční nálady, Nejedlému píše: „*Dostal jsem pod stromeček Váš druhý svazek o T. G. Masarykovi i považuji za milou povinnost, abych co nejsrdečněji poděkoval za tento krásný dar a projevenou mně pozornost, které mně způsobily upřímnou radost. Kniha přináší mnoho nového i vzácného a je psána slohem Vaším krásně jako hudbou plynoucím...Můžete mít, slovutný pane profesore, radost z takového záslužného díla. My máme radost také a jsme na Vás hrdí! To jest ta nejkrásnější vlastenecká národní práce...!*“³⁶⁸ Na konci roku 1932 se situace téměř identicky opakuje. Nejedlý věnuje Laškovi další svazek Masaryka a ten mu opět velmi obdivně a uznale děkuje: „*Zároveň vyslovuji nelíčený obdiv Vaší pile, vědeckého rozhledu tak rozsáhlého a všestranného. To jsou dary geniálního tvůrce!...Používám této příležitosti, abych Vám, slovutný pane profesore, poznovu poděkoval na konci roku za vše, co jste vykonal krásného*

³⁶⁴ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 69.

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ KUBÁTOVÁ, M., *Soudruh Nejedlý zůstal náš*. In: *Umělci Zdeňku Nejedlému k 75. narozeninám*, Praha 1953, s. 381.

³⁶⁷ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 69.

³⁶⁸ Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, MUDr. František Lašek, dopis z 28.12. 1931.

pro naši milou Litomyšl...³⁶⁹ Ocenění Nejedlého práce pro Litomyšl neopomněl purkmistr Lašek zdůraznit téměř nikdy a po celé období první republiky zůstal jedním z nejčastějších adresátů zásilek Nejedlého děl. O politických otázkách však mezi oběma muži v korespondenci nepadá ani zmínka.³⁷⁰ Nikdy se už tedy patrně nedovíme, jaký byl Nejedlého názor na nechutnou kampaň proti Laškovi, kterou na počátku 30. let organizoval radikální komunistický plátek *Rudý východ*.³⁷¹

Jak se na politickou rozdílnost dívá Václav Drbohlav? Jeho role je zajímavá, neboť byl pravděpodobně jedním z mála lidí, s nimiž Nejedlý probíral svá politická přesvědčení v soukromí. V této souvislosti je velkou škodou, že nemáme k dispozici Nejedlého korespondenci Václavu a Marii Drbohlavovým, z náznaků je totiž patrné, že své názory probíral s oběma. Václav Drbohlav ve sféře litomyšlské politiky nepředstavoval pro Nejedlého jen partnera k politickým rozhovorům a rozborům. Byl Nejedlému dobře informovaným zpravodajcem a poměrně často také advokátem. Těsné spojení s Nejedlým ho mnohdy dostávalo do konfliktů v radě města, ale i ve vlastní straně a občas bylo nutné se hájit i v místním tisku. Jeden z prvních Drbohlavových projevů jako Nejedlého veřejného obhájce se datuje na začátek roku 1931. Tehdy se v Národních listech objevily útoky patrně ve spojení s Nejedlého projevy na zmíněném divadelním představení. Drbohlav považoval výpady za „hrubé, docela sprosté“ a psal, že urazily i další výraznou osobnost Litomyše, předsedu *Vlastimila Otto Poplera*.³⁷² Drbohlav v dopise dále píše: „*Nemohl jsem mlčet. Vybral jsem ty surové nespravedlivé perličky a řekl jsem k tomu, jak vy jste se vždycky s pietou zúčastil i všech našich umělec/kých/ a kulturních podniků... To vše u nás uznali i ti nejzarytější mladočeští straníci.*“ Národní listy byly oficiální tiskovinou Národní demokracie, takže Popler mohl logicky nadhodit, že článek spíš neuveřejní a ústředí strany jim může dát vybrat – buď Nejedlý, nebo my.³⁷³ Drbohlav si je ale v této věci jist: „*Jsme připraveni – odsuzujeme sprostáctví.*“³⁷⁴ K diskusi uvnitř místní organizace Národní demokracie pak v průběhu roku 1932 skutečně došlo.³⁷⁵ Václav Drbohlav Nejedlého o záležitosti informoval až o rok později

³⁶⁹ Lašek Nejedlému, dopis z 27. 12. 1932.

³⁷⁰ Jedinou výjimkou je patrně dopis z 13.5. 1945, kdy Lašek ještě velmi krátce po osvobození pospíchá s připomenutím své osoby, přičemž ke svému odstranění ze všech funkcí ve městě poze poznamenává: „*Nyní rád jsem ustoupil generaci vesměs mladší, než budu i nadále pracovat k rozkvětu Litomyše pod Vaší mocnou záštitou...*“.

³⁷¹ VOSYKA, S., *K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872-1947)*, In: *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 1, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli 1997, s. 72.; jedná se např. o článek *Pryč s hyenou z litomyšlské nemocnice*, In: *Rudý východ*. Týdeník KSČ 13, č. 45 z 10.11. 1932, s. 8.

³⁷² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.2. 1931.

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 4.4. 1933.

a uvedl, že přátelství je mu tak drahé, že se ho nehodlá zřít a že tehdy naopak dal k dispozici všechny své funkce ve straně i v radě.³⁷⁶ Členstvo mu ale vyjádřilo jednohlasnou podporu, takže k mimořádnému kroku ještě sáhnout nemusel. Neznamená to ale, že by Drbohlav ustupoval od svého vlastního politického přesvědčení. Rozdílu oproti Nejedlému si byl vědom a ve stejném dopise se vyznává, že je mu přátelství s ním „nadevšecko“ a že si váží jeho „...názorů politických...“ a i toho, že Nejedlý „...nekladl žádnou váhu na tu různost politických názorů.“³⁷⁷ V následujícím dopise pak Drbohlav jakoby pokračuje a píše, že mu „...opravdu také málo záleží a záleželo na přání všelijakých lidí, u nichž někdy dokonce ta přízeň je jistou úhonou... Jediné, co mě vázalo a váže, je to, že jsem přijal z vůle strany určitý mandát, s nímž rozhodně nechci zacházet tak, aby to ze stanoviska jejich nevypadalo a nebylo dosti správné.“³⁷⁸ Podle svých vlastních slov bral funkci jako prostředek pro vykonání nějakého díla pro veřejnost. Drbohlav s Nejedlým se utvrzovali ve vzájemném přátelství.

Jak přátelství vnímal Václav Drbohlav se můžeme dočíst v dopise z října roku 1929, kde je uvedena i osobnost Otto Poplera, který také rozhodně nesmyslel komunisticky a přesto si Nejedlého vážil: *Váš dopis, jímž jste mu (Poplerovi, pozn. aut.) děkoval za pozornost a návštěvy, ho tak blaží, že i když o tom mluví, hlas se mu rozechvívá a tak dojemně měkne, jakoby mluvil o své lásce. A když ta chvilka vřelého rozechvění přijde, dostaví se litomyšlská hrdost, že my osudem zabarveni národně – demokraticky mohli jsme se stát dobrými a oddanými přáteli Vám, který ty naše skromné, ale upřímné projevy rád přijímal a tolik si jich cenil, že jsme – podívejte se na tu lidskou slabost – trošičku zpyšněli a zrudli. My jsme rádi, že tak pěkně může být mezi námi..., čím mohou si být lidé i když politicky a i jinak se přece jen rozcházejí. My cítíme, že při tom všem rozdílu, vlastně rozdílů není, protože – odpustíte, pane profesore – jsme Vaši.“³⁷⁹ Toto vyznání vyjadřuje patrně nejlépe Drbohlavův poměr k Nejedlému a platí i po dobu třicátých let. Občas ale k názorovému střetu došlo. Někdy v jarních měsících roku 1933 se Nejedlý dostal do osobní rozmíšky s Marií Drbohlavovou. Z jejích dopisů není zcela jasné, co bylo předmětem sporu, ale pouze politika to být nemusela. Marie Drbohlavová tehdy Nejedlému napsala: „Nemohu Vám vypsát, jak mně bylo, když jste odjel. Nerozumím tomu všemu. Vím jen, jak smýšlím a co cítím, ale nemohu pochopit, jak je to jen možné, že Vy jste viděl a vidíte na mně najednou takovou proměnu, která se vám jevila až i nepřátelská. U mně, mohla-li vůbec vzniknout nějaká změna, byla snad jen v tom, že jsem se domnívala, že jsem Vám bliž než kdy před tím, a proto jsem snad i otevřenější i sdílnější než*

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 8.4. 1933.

³⁷⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 11.10. 1929.

kdy jindy – a tu není divu, že mě to pobouřilo, když jsem upozorovala, že Vy v tom vidíte docela něco jiného – Vy jste mě vždycky viděl než ve skutečnosti jsem. Já jsem Vás na to upozorňovala, protože jsem viděla, že se Vám to jednou takhle zřítí – a pak že nás to bude bolet oba.³⁸⁰ V dalším dopise zase píše: „Je nepochopitelné, jak si najednou nemůžeme rozumět... Vy berete vše tak hrozně doslova a dáváte slovu a jednání jen ten význam, který sám Vy mu dáte.“³⁸¹ Nedorozumění pokračovalo i nadále a celé působí tak, že jak Nejedlý, tak i Drbohlavová ho vnímají dosti osobně. Možné je, že zvláště Nejedlý viděl ve vzájemném vztahu něco víc. Drbohlavová pak v dalším dopise pokračuje: „Přátelství k ničemu tak nezavazuje jako ku pravdě. A jestliže ta pravda Vás rozesmutnila a mne pobouřila, myslím, že bylo nanejvýš na čase, abychom si to uvědomili. Všechno pravdivé, i když to ve skutečnosti není tak krásné, jak bychom to chtěli mít, je přec lepší, nežli nějaké namlouvání si něčeho sebe krásnějšího, když to vlastně není. Změnilo-li se co, je to jen to, že mě více znáte a pravdivěji vidíte.“ Zajímavě se zde Nejedlému vrací jeho názory uvedené ve stati *Umělec a žena*. Možná obvinil Drbohlavovou, že ho odvádí od práce, kterou považoval za své nejvyšší poslání. Drbohlavová mu dále v dopise píše: „...co píšete o umělci, kterému vůdčí a stálou myšlenkou musí být jen jeho idea umělecká a nic jiného. Vše jiné, co by ho od toho odvádělo, jest nepřítel jeho vlastních úloh... Když si představím, jak jste byl hrozně smutný, a že jsem já Vám tu bolest způsobila – ale zase vím, že jsem nesměla mluvit jinak, protože pak by to byl klam.“³⁸² Václav Drbohlav hodnotil jejich spor jako čistě politický a opět se snaží obrousit hrany a věc opět zahladit: „Jsem přesvědčen, že také přátelství z její strany (ze strany Marie Drbohlavové, pozn. aut.) nebude nikdy méně vřelé, třeba by tu byly difference názorové ne na podstatu dnešní otázky sociální a politické, ale spíše jen na metodu a určitý postup... My jsme si už kolikrát řekli, že to politické nemůže nám vadit v přátelství i oddaném a vřelém..., ale...i v tom je třeba jasno, abychom i o tom vždycky mohli hovořit zcela upřímně.“³⁸³ I v dalším dopise vyjadřuje víru, že přátelství překoná názorové rozdíly.³⁸⁴ Dá se uzavřít, že v první polovině třicátých let Nejedlý a Drbohlav vzájemně respektovali odchylky v politickém mínění a snažili se, aby jim nebránily ve společné práci. Jiná situace ale nastala ve druhé polovině dekády. Na Drbohlavův politický postoj zde měly rozhodující vliv zejména dvě události. Tou první je sloučení Národní demokracie s Národní ligou Jiřího Stříbrného a s

³⁸⁰ Marie Drbohlavová Nejedlému, dopis z 1.4. 1933.

³⁸¹ Marie Drbohlavová Nejedlému, dopis z 8.4. 1933.

³⁸² Marie Drbohlavová Nejedlému, dopis z 27.4. 1933.

³⁸³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 9.8. 1933.

³⁸⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.8. 1933.

Národní frontou v druhé polovině roku 1934.³⁸⁵ Vzniklé Národní sjednocení se pro některé dosavadní členy stalo nepřijatelnou alternativou. Sám Drbohlav se k politickému sblížení Národní demokracie a Jiřího Stříbrného vyjádřil již ve svém dopise z podzimu 1931, kde Nejedlému líčil výsledek obecních voleb. Doslova tehdy napsal: „*Praha se zas zbláznila s těmi Stříbrňáky. Je to přeci hrozný úpadek, když taková proskribovaná osoba takhle je volena a má za sebou takové stádo.*“³⁸⁶ Druhou událostí, která donutila Drbohlava své dosavadní politické směřování přehodnotit, byl neúspěšný boj za udělení čestného občanství Zdeňku Nejedlému v únoru roku 1936. K změnám v Drbohlavově smýšlení ale patrně došlo i v souvislosti s působením Zdeňka Nejedlého samotného. V jednom dopise můžeme číst, jaký měla na Drbohlava vliv četba T.G. Masaryka: „*Všímám si teď tím bedlivěji všeho, co se děje. Ve vlastní straně jsem musel přec jen začít s likvidací. Vzdal jsem se všech funkcí až na členství v městské radě. Ústředí, aby hrůzu dovršilo, dalo sem tak špatného kandidáta (dr. Novotný), že po jeho řeči, kterou se představil, všichni tu byli konsternováni a usnensli se za několik dní na to požádati ústředí, aby sem toho kandidáta už neposílalo.*“³⁸⁷ Dopis již předznamenává budoucí vyvrcholení Drbohlavova střetu ve straně. Odchod z Národní demokracie a rezignace na všechny funkce i v radě a zastupitelstvu přišly brzo poté a komentoval je též tisk. Poslední věta článku, který věc oznamuje, jistě vyjadřovala i tehdejší Drbohlavovo smýšlení: „*Jeho odchod je novým dokladem, že skutečně vážní lidé nemohu zůstat ve straně ovládané ligistickým šejdrismem.*“³⁸⁸ Politické pozadí Drbohlavova odchodu i neúspěchu s Nejedlého jmenováním osvětluje ještě článek nazvaný *Pravda o V. Drbohlavovi*, který reaguje na stat' v agrárnickém *Východočeském republikánu*.³⁸⁹ Pisatel, jímž mohl být klidně Václav Drbohlav sám, zde píše: „*Místní org/anizace/ nár/odní/ dem/okracie/ nikdy nevyzvala (zdůraznil autor článku) dopisem p/ana/ Drbohlava, aby vystoupil, naopak, děly se pokusy od tohoto úmyslu ho odvrátit. Aby odešel, bylo jen přání fašistické skupiny této strany v dorozumění s živnostníky a lidovci.*“ Znovu se v článku také připomíná, že Drbohlav nesouhlasil s fúzí s Národní ligou Jiřího Stříbrného. K tvrzení, že se v souvislosti s návrhem na jmenování Nejedlého čestným občanem stal Drbohlav „*obětí stanoviska, které prosazoval s politickou levicí,*“ pisatel dodává: „*...za návrhem na čestné jmenování Zdeňka Nejedlého stáli kromě socialistů také republikáni (opět zdůraznil autor článku) a 5 národních demokratů.*“ Je jasné, že obě záležitosti v Drbohlavově případě byly

³⁸⁵ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 31.

³⁸⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 30.9. 1931.

³⁸⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.4. 1935.

³⁸⁸ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, karton 1, sbírka novinových výstřížků.

³⁸⁹ Tamtéž.

brány v úzké souvislosti a že i jmenování či nejmenování Nejedlého čestným občanem bylo záležitostí výhradně politickou. Vidíme také, že její návrh zdaleka nebyl jen otázkou místních komunistů.

Dvojí návrh na jmenování Zdeňka Nejedlého čestným občanem města Litomyše v letech 1924 a 1936 byl v dosavadní historiografii rozebírán pouze dvakrát,³⁹⁰ přičemž publikován byl jen příspěvek Milana Staňka, který tvořil část pojednání o Nejedlého politické činnosti v době první republiky. Daniela Kejíková si ve své nepublikované diplomové práci všímá i širších okolností, jako byla role Radoly Gajdy. Uvádí i ostatní tehdejší litomyšlská čestná občanství a jako novou záležitost popisuje mystifikační dopis z pražské Společnosti přátel a rodáků Litomyše. Staněk ve svém článku vycházel ze své dizertace, již pro tisk upravil a souvislosti s fašisty v rámci autocenzury neuvedl, ač je znal.³⁹¹ Boj za udělení čestného občanství Zdeňku Nejedlému byl především osobní záležitostí Václava Drbohlava. Případné vítězství by patrně bral i jako vlastní satisfakci a také jako náležitý vděk Nejedlému za sebe a svou rodinu. V mnoha jeho dopisech totiž nacházíme známky pocitu dluhu, který Drbohlav vůči Nejedlému zažíval. Věděl, že doma člověk nebývá prorokem a od Nejedlého znal příklad Terézy Novákové, která neopouštěla Litomyšl s nejlepšími pocity.³⁹² V jednom dopise Drbohlav Nejedlému v této souvislosti připomíná, že pan profesor jistě odjížděl ze svého rodiště „...uspokojen, naplněn kusem toho, čeho se tu nedostalo Novákové...“ Pocit určitého závazku lze číst v dopise z prosince roku 1932: „...Veliké přátelství... zvedá se a sílí... a ...Vy nemůžete z toho našeho přátelství nic mít. A teprve toho 22. listopadu (patrně pohřeb rodinného přítele malíře Josefa Voleského, pozn. aut.) téměř posledními listy mizí tato jakási obava a roste přání jít s Vámi napříště ve všem.“³⁹³ Pocit se ale periodicky vrací. Po jedné návštěvě Drbohlavových v Praze, kde je Nejedlý provázel a malé dcerce Drbohlavových Světlušce hrál na piano Branibory v Čechách, Drbohlav pln vděčnosti a obdivu píše, že Nejedlý je pro ně „vzácným učitelem“ a že stále cítí, že jejich přátelství pro něj „není dost dobré.“³⁹⁴ V dalším dopise se k návštěvě zase vrací, neboť Nejedlý se Drbohlavovi patrně

³⁹⁰ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 70; KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 24 -25.

³⁹¹ SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, STANĚK, M., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl. Politická a kulturně osvětová činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938*, postgrad. práce, Filozofická fakulta UP Olomouc, šk. r. 1976-1977, obhájeno 1977. uložení R 146.

³⁹² Nejedlý o Teréze Novákové: NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl, tisíc let života českého města*, Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934, s. 186-192.; Je možné, že Drbohlav znal i rukopis monografie, která vyšla až v roce 1958, ale vznikla ve 30. letech: NEJEDLÝ, Z., *Teréza Nováková, I. část*, Praha, Československý spisovatel 1958, 78s.

³⁹³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 11.12. 1932.

³⁹⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.1. 1933.

uměl odvděčit: „...*Vy nedával jste nám jen mnoho času, Vy jste nám dával sebe samého.*“³⁹⁵ Při setkání byli přítomni i oba potomci Nejedlého, syn Vít a dcera Zdeňka.³⁹⁶ Ve vztahu obou rodin nebyly podobné návštěvy ve třicátých letech výjimkou. V tomto světle je osobní Drbohlavova angažovanost pochopitelná.

Čestné občanství města Litomyšle se udělovalo již od roku 1918 a prvními laureáty byli společně Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš, kteří byli čestnými občany jmenováni 8. listopadu 1918.³⁹⁷ V roce 1929 se čestným občanem města stal místí literární kritik a spisovatel Jan Voborník, o tři roky později František Lašek a v roce 1933 se jím stal další spisovatel Viktor Kamil Jeřábek. O čestném občanství hlasovalo v Litomyšli obecní zastupitelstvo na návrh rady politické obce. Václav Drbohlav se Nejedlému poprvé o záležitosti čestného občanství zmiňuje v dopise z ledna 1936. Tehdy se uskutečnilo na radnici jedno z prvních jednání o věci udělení čestného občanství Zdeňkovi Nejedlému. Milan Staněk považoval výsledek této schůze (konala se 23. ledna 1936) za definitivní,³⁹⁸ ale jak ukazuje korespondence s Drbohlavem, jednání tehdy zdaleka neskončila a táhla se ještě minimálně měsíc. Ve svém lednovém dopise je Václav Drbohlav optimistický a plný naděje: „*Byl bych Vám ještě potřeboval vypravovat o radostném, jistě manifestačním účastenství na schůzi na radnici...*“³⁹⁹ Sice zde píše, že chyběly čtyři hlasy ke schválení, ale dodává, že tyto hlasy byly z opozice, „...*ač i v té je mnoho těch, kteří správně oceňují Vaši práci pro Litomyšl... V celém městě a ve stranách opozičních způsobují právě tito Vaši přátelé takový rozruch, že je to opravdové vření.*“ Drbohlav hodlá Nejedlého dále informovat a připojuje: „*Myslím, že Vás to jen potěší.*“ Do věci ze zapojují i další místní osobnosti, především sbormistr Vlastimil Jaromír Metyš, který se na začátku února setkává s Drbohlavem a domlouvají společnou strategii.⁴⁰⁰ Drbohlav také poznává své budoucí soupeře: „...*souhlasili úplně se mnou, souhlasila i městská rada, ...ale odněkud z fary a potom od stavitele Trešla přišel jakýsi rozkaz a manšaft musel poslechnout. Tedy ti vlastní viníci jsou skryti, zodpovědnost nesou nevinní, ale když jsou takoví, musí ji nést.*“⁴⁰¹ Zajímavě se do věci vkládají fašisté, kteří dostávají přímý pokyn od svého vůdce Radoly Gajdy, aby podpořili Nejedlého, „...*protože oni prý chtějí posuzovat dle zásluh a práce.*“ V této souvislosti se můžeme jen dohadovat, co přesně Gajda tímto svým krokem sledoval. Drbohlav, který o věci informoval i tiskem ve

³⁹⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis ze 7.2. 1933.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 24.

³⁹⁸ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 70.

³⁹⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.1. 1936.

⁴⁰⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 4.2. 1936.

⁴⁰¹ Tamtéž.

Věstniku Klubu přátel a rodáků Litomyšle, mluví přímo o dopisu, který měl Gajda svým spolupracovníkům adresovat.⁴⁰² Ve svém dlouhém dopise Drbohlav dává na srozuměnou, že je čestné občanství Nejedlého záležitostí osobní cti: „*Bylo a je to pro mě věc upřímného našeho přátelství a spolupráce.*“⁴⁰³ Vedle tohoto vyznání je v dopise i Drbohlavovo ujištění, že městská rada mu dala jednomyslné ujištění o uznání Nejedlého zásluh. Podpora je prý napříč stranami. Drbohlav k tomu stále pln optimismu píše: „*Jsem rád, že jsem to tu všechno rozvířil a objevil velikou stranu těch, kteří stojí za Vámi a to lidi ze všech stran a chtěl bych to vítězně s Vámi dobojovat... Myslím, že se nám to podaří a že to nebude dlouho trvat.*“⁴⁰⁴ V následujících dopisech vyjmenovává a charakterizuje další své „spojence“ a také „protivníky.“ Někdy před 19. únorem totiž na Drbohlavův popud uspořádala litomyšlská osvětová komise debaťní večer, na němž se řešila Nejedlého otázka. Jednání probíhalo do půl dvanácté večer a „nejedlovci“ měli nad „opozicí“ převahu 14:3.⁴⁰⁵ Na Nejedlého straně byli kromě Drbohlava, Metyše, Laška i další osobnosti nejen z řad komunistů, ale také někteří agráři a další členové jiných stran. Na straně odpůrců Nejedlého vystupoval jen předseda místních živnostníků majitel stavební firmy František Tršl a dva lidovci Antonín Píč a František Motyčka. Pro Drbohlava bylo, jak psal Nejedlému, výsledkem „...*poznání, že jsou tu dva světy. Úzkoprýsý, zaujatý a nespravedlivý svět starý a druhý svět lidí mladších a mladých, který je prost předsudků a zaujatosti. A tento svět je s Vámi i při všech rozdílech v názorech politických.*“⁴⁰⁶ Nejedlého podpůrci se při vědomí své převahy dohodli, že mu pošlou ze schůze zdravici, pod kterou se také všichni, pochopitelně kromě Trešla, Motyčky a Píče, podepsali. Boje ale stále pokračovaly. V následujícím dopise Drbohlav líčí, že „opozice“ mu vyčetla, že osvětová komise pořádala debatu bez řádně svolané schůze.⁴⁰⁷ Také charakterizuje v krátkých portrétech jednotlivé řečníky. František Trešl, „*bývalý Masarykův realista*“, se prý oháněl vlastenectvím a byl „*odbyt výsměchem.*“ Nechtěl pak již mluvit, Drbohlav ho prý zachránil, když mu vymohl klid u posluchačů, za což mu bylo odměnou „*sprostáctví a hrubiánství, které ho, myslím, úplně zahrabalo,*“ jak píše Nejedlému.⁴⁰⁸ Při popisu zúčastněných Drbohlav zdůrazňuje, zda byl někdo hudebníkem, spolupracoval s Nejedlým a Drbohlavem při pořádání výstav a téměř vždy uvádí i politickou příslušnost. Na Nejedlého straně tak vystupují „*kapelník Čermák,*“ „*mladý agrárník Filáček,*“ „*čelista*

⁴⁰² DRBOHLAV, V., *Prof. Nejedlý a Litomyšl*, In: *Věstník Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze*, roč. IV, 1936, č. 3.

⁴⁰³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 4.2. 1936.

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 19.2. 1936.

⁴⁰⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 19.2. 1936.

⁴⁰⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 21.2. 1936.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

místního orchestru Koniček.“ Loukota prý „mluvil jako pokladník výstavy a navrhnul posláni pozdravu.“ Později za protektorátu popravený předseda místní komunistické strany dělník Josef Lněnička měl prý „kratičký proslov,...ale podařil se mu.“ Za sociální demokracii mluvili Vlášta a Hrdlička, přičemž „zvlášť Vlášta dobře mluvil.“ Jeden z mladších účastníků, studující práva Žižka, se pokusil o historickou paralelu, když připomněl epizodu s Josefem Barákem, který měl v Litomyšli kdysi pronést řeč při odhalování Smetanovy pamětní desky na jeho rodném domě. Příhodu uvádí i Zdeněk Nejedlý ve své knize *Litomyšl, tisíc let života českého města*.⁴⁰⁹ Mladočech Josef Barák měl při odhalování v září roku 1880 proslovit slavnostní projev, ale staročeská Litomyšl se vzbouřila a radní se odmítali slavnosti, na niž měl přijet i sám Mistr, zúčastnit. Josef Barák v této chvíli ustoupil a ač bylo jeho jméno uvedeno i na pozvánkách a programech, slavnostní řeč tehdy pronesl prof. Gustav Heš z Pardubic. Barák byl ale místními studenty z vděčnosti, i jako gesto vůči radnici, zvolen čestným členem *Akademického spolku Smetana*. Trochu zvláštní postoj zaujímal purkmistr Lašek, který prý tehdy oznámil, že se pod zápis úmyslně nepodepisuje a vystupoval prý v „úloze obránce zastupitelstva.“⁴¹⁰ Z „opozičníků“ je vedle Trešla jmenován také František Motyčka, „malíř“, který prý „...také nemůže zapomenout, že není v Knize.“ Drbohlav zde samozřejmě myslí *Litomyšl, tisíc let života českého města*. Motyčku Drbohlav odbývá větou: „...řekl jen asi tři věty, kterým stejně sotva kdo rozuměl.“⁴¹¹ Z korespondence vyplývá, že definitivní jednání a hlasování se vedla někdy mezi 21. a 25. únorem 1936. V těchto dnech utrpěl Drbohlav definitivní porážku, ale stále mu to úplně nedochází. V dopise z 25. února 1936 Nejedlému poděkoval za dopis i za to „jak dobře jste to (nezvolení čestným občanem - pozn. aut.) přijal.“⁴¹² Drbohlav chtěl, aby Nejedlý hned v březnu přijel a přednesl přednášku o Masarykovi pro Akademický spolek Smetana. Drbohlava už tehdy brali jako svého spojence i komunisté, kteří hodlali také uspořádat kulturní akci a hledali vhodného řečníka.⁴¹³ Stále bojovně naladěný je Drbohlav i v dopisu z počátku března. Vedle zmínek o velkolepé akci studentů a *Vlastimila* píše i o anonymu, který byl doručen na litomyšlskou radnici z pražského *Klubu přátel a rodáků Litomyšle*, v němž se píše, že *Klub* se k Nejedlému staví negativně a děkuje za jeho nezvolení čestným občanem města.⁴¹⁴ Exponent této pražské společnosti František Páta prý tušil, kdo byl autorem dopisu, a záležitost uvedl na pravou míru ve

⁴⁰⁹ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let života českého města*, Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934, s. 198.

⁴¹⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 21.2. 1936.

⁴¹¹ Tamtéž.

⁴¹² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.2. 1936.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 3.3. 1936.

Věstníku Klubu,⁴¹⁵ neboť ten je prý *plně s Nejedlým*.⁴¹⁶ Václav Drbohlav, jakoby prohře ještě stále úplně neuvěřil, také psal o svém setkání s Dr. Doležalem z *Lidových listů*: „*Dal mi ve všem plně za pravdu on, takový šéf lidovců... Nevím ovšem, bylo-li to tak upřímné...*“⁴¹⁷ V následujících dnech ale Drbohlavovi porážka dochází a i styl jeho dopisů se mění. Je zatrpklý a zklamán porážkou snad ještě více než sám Nejedlý. V dopise z počátku dubna Drbohlav Nejedlému vyčítá, že se mu dlouho neozval, ačkoli psal komunistům i jiným Litomyšlanům.⁴¹⁸ Drbohlav se tím cítil dotčený, ale Nejedlý jeho chmury na chvíli ještě rozptyluje.⁴¹⁹ V dalším dopise Drbohlav Nejedlého informoval o dohře kauzy a o svém vystoupení z Národní demokracie. Jeho zklamání se nyní obrátilo nejen proti živnostníkům a lidovcům, ale také proti dosavadním spojencům z řad Národní demokracie, jmenovitě pak proti Laškovi: „*Laškovi a mnoha pánům je trapno z pomýšlení, že by se teď snad mohlo ukázat, že kulturní Litomyšl visela ze značné, veliké části na mně a oni že na tom neměli a nemají valného podílu. Starají se proto všemožně, aby se alespoň pusou pokračovalo.*“⁴²⁰ Právě Lašek se v této chvíli stává adresátem mnoha Drbohlavových invektiv. Chce prý Drbohlava v jeho činnosti nahradit, kontaktoval Jaromíra Metyše, aby pokračoval v započatém projektu uvedení *Dvou vdov* v Litomyšli i bez Drbohlava, angažuje se ve věci postavení pomníku Aloisi Jiráskovi „...*a co bylo nejhorsí, docela i bez mého vědomí se ujal i galerie.*“⁴²¹ I z dalšího Laškova jednání je Drbohlav roztrpčen, protože má pocit, že se děje za jeho zády.⁴²² Čekal, že i po jeho odstoupení z mnoha funkcí, které možná zcela nedomyslel, bude stále někým přemlouván k další činnosti a považoval sám sebe za nepostradatelného. František Lašek ale krátce před tím odešel do důchodu a přesto, že ještě několik let vykonával soukromou praxi,⁴²³ měl teď nepoměrně více času na své zájmy, jimiž bylo umění a litomyšlská historie. Jistě se cítil na to, že by Drbohlava v jeho roli mohl nahradit. V Národní politice se navíc objevil článek, který Drbohlav chápal tak, že Lašek a Josef Páta jsou schopni zinscenovat výstavy stejné úrovně jako Nejedlý s Drbohlavem.⁴²⁴ To se jistě dotklo i Nejedlého, který se na to okamžitě Laška dopisem zeptal. Lašek odpověděl vyhýbavě a snažil se vyvolat dojem, že o kulturní věci příliš nejeví zájem: „...*O článku*

⁴¹⁵ *Věstník Klubu přátel a rodáků Litomyše v Praze*, roč. 4, č. 3, 11.2. 1936, s. 12.

⁴¹⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 3.3. 1936.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 3.4. 1936.

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ Václav drbohlav Nejedlému, dopis z 20.4. 1936.

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.4. 1936.

⁴²³ VOSYKA, S., *K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872-1947)*, In: Pomezí Čech a Moravy, sv. 1, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli 1997, s. 71.

⁴²⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.4. 1936.

uveřejněném v Národní politice označeném písmenem L sděluji, že článku toho jsem nepsal. Podepsal to někdo jiný. Nezabývám se takovými reportážemi a také nejsem v pořádku velkých výstav, kdybyste nejevil chuti pořádati je sám. Mám totiž jiných městských starostí.⁴²⁵ Drbohlav je ale v té době pln hořkosti a k Laškovi již cestu nenachází. V dopise z března roku 1937 se k víc jak rok staré události vrátil. Nejedlému zde Drbohlav vyčetl, že se dlouho neozval a přitom poslal knihu Laškovi, „...který se v našem boji o Vás a náš směr tak chytrácky stavěl vždycky na obě strany a nakonec i proti mně se vším tím oficiálním světem a to nejen společensky, ale i tiskem ve Východě, kde už po týdny ukazují na mé levičáctví, protože je jim má práce nepříjemná.“⁴²⁶ V té době už ale vztahy mezi Nejedlým a Drbohlavovými nebyly zcela v pořádku. Na vině byla roztržka mezi Marií Drbohlavovou a Annou Jiráskovou, které domluvil Nejedlý ubytování u Drbohlavových krátce poté, co zemřel Annin manžel Dr. Jaromír Jirásek, syn Aloise Jiráska. Z dopisu Marie Drbohlavové i z dalších náznaků se dá usoudit, že paní Anna si s Drbohlavovými a zvláště s Marií nesesly a došlo ke konfliktu, o němž byl Nejedlý nejprve informován ze strany snachy svého nejoblíbenějšího spisovatele. Nejedlý patrně s Drbohlavovými na čas přerušil styky. V celkové tehdejší situaci jistě hrálo roli i zklamání z neudělení čestného občanství a možná i nervozita panující v celé české společnosti odolávající vzrůstajícímu tlaku zvenčí. Drbohlav se mimoděk občas zmiňuje, jak doma sledují vývoj v Německu⁴²⁷ nebo ve Španělsku.⁴²⁸ Nejedlý se také musel zabývat svou budoucností a dopředu si připravovat scénář pro případ krizového vývoje. Jako již poměrně hodně známý exponent levicové části politického spektra musel v takovém případě očekávat ohrožení své osoby. Případ s Annou Jiráskovou interpretuje Marie Drbohlavová jako názorový konflikt a mimo jiné si stěžuje, jak „...odporná je zrádná úlisnost přátel a sladká jedovatost.“⁴²⁹ V dalších řádcích sděluje Nejedlému svým úhledným písmem hodnocení chování Anny Jiráskové u Drbohlavových, přičemž je dosti osobní: „...nebylo jí dobře mezi spokojenými lidmi, jak řekla, ale ne pro bolest, kterou by v sobě nosila z opuštěnosti..., ale ... jí jsem překážela, dávala mi to zřetelně najevo, přičiňovala se, aby naše spokojenost zmizela, ale když neměla u mého muže takový úspěch, jaký si přála a čekala a na jaký je asi u mužů zvyklá, obrátila se s tím větší zlobou proti mně...“⁴³⁰ Z dopisu je patrné, že si obě ženy nesesly především lidsky a rozdílné názory byly podružné. Marie Drbohlavová obviňuje Jiráskovou z hysterie a dokonce uvádí, že mluvila povýšeně i o Nejedlého ženě

⁴²⁵ Lašek Nejedlému, dopis z 18.4. 1936.

⁴²⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 24.3. 1937.

⁴²⁷ Na příklad dopis Václava Drbohlava Nejedlému z 1.3. 1933.

⁴²⁸ Na příklad dopis Václava Drbohlava Nejedlému ze 17.8. 1936.

⁴²⁹ Marie Drbohlavová Nejedlému, dopis z 22.3. 1937.

⁴³⁰ Tamtéž.

Marii.⁴³¹ V této atmosféře Drbohlav trpce sděluje Nejedlému další negativa, která se ho musela dotknout. Lašek prý o čestném občanství nyní jedná s Arne Novákem, i když mu Drbohlav několikrát domlouval, jak je to teď nemožné a vůči Nejedlému urážlivé.⁴³² Čestným občanem města byl nakonec 6. května 1938 jmenován „za zásluhy o naši republiku“ předseda vlády Milan Hodža.⁴³³ Drbohlavův osud začal nabývat na tragičnosti. Nejedlému píše o svém pevném úmyslu odejít z Litomyšle, což sice se svou manželkou „tajně“ plánovali delší dobu,⁴³⁴ ale představovali si to rozhodně za jiných okolností. Některé věty z dopisu mohl brát Nejedlý také jako určité obvinění své osoby. Drbohlav píše, že kvůli spolupráci s Nejedlým se vzdal i vlastní kariéry,⁴³⁵ což na Nejedlého jistě mohlo působit urážlivě, a i proto svůj styk s Drbohlavem na čas omezil.

Drbohlavovi bylo souzeno prožít si v Litomyšli ještě jednu nepříjemnost. Na konci roku 1937 se vynořila otázka, co se stane s výtěžkem výstav, který činil plných 120 tisíc korun a který chtěl Drbohlav použít na stavbu galerie.⁴³⁶ K tomu už však nedošlo. Drbohlavovi se, pravděpodobně s Nejedlého přičiněním, podařilo z Litomyšle přece jen odstěhovat do Benešova u Prahy. Václav Drbohlav zde, stejně jako později v Příbrami, vykonával funkci školního inspektora.⁴³⁷ Ještě před svým odjezdem ale fond zablokoval tím, že jej uložil u Osady města, přičemž disponovat s penězi mohly jen tři osoby – Drbohlav, pokladník Loukota a samozřejmě Nejedlý.⁴³⁸ Jeho názor na věc bohužel neznáme, celá záležitost má ale do jisté míry charakter pomsty především Františku Laškovi, od něhož si prý Drbohlav „...od těch bojů zakusil tolik hrubostí, že ... si to nedovedl nikdy ani pomyslit.“⁴³⁹ Jediní, kdo se k Drbohlavovi nepřestali hlásit, jsou příznačně komunisté.⁴⁴⁰ O určité Drbohlavově touze po satisfakci svědčí i další slova z citovaného dopisu: „*Purkmistr zuří a nemůže také mně přijít na jméno... Lašek se těšil, že z peněz bude kupovat všelijaké umění do galerie, v níž má teď za uměleckého znalce a jednatele amatéra...*“⁴⁴¹ Na světě byl spor, který Lašek, za něhož se postavila i městská rada, hodlal řešit soudní cestou. Drbohlav v těchto posledních fázích svého zdejšího působení patrně nedokázal zůstat nad věcí. Z Litomyšle odešel a přitom se

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 24. 3. 1937.

⁴³³ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 24.

⁴³⁴ Václav Drbohlav o tom Nejedlému píše 22.12. 1932, přičemž místem jejich nového života měla být podle jejich „*tajného plánu*“ Praha.

⁴³⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 24.3. 1937.

⁴³⁶ Václav Drbohlav, dopis z 10.6. 1937.

⁴³⁷ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, karton 1.

⁴³⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 24.1. 1938.

⁴³⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 24.1. 1938.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

⁴⁴¹ Tamtéž.

stále chtěl zapojovat do jejího kulturního života a když nemohl, sahal k dosti nonkonformním metodám. Snažil se na příklad apelovat na Ferdinanda Pujmana, který v Litomyšli ve třicátých letech několikrát úspěšně pracoval, aby plánované provedení *Dvou vdov* podmiňoval tím, že Lašek „dá pokoj.“⁴⁴² Přitom městská rada se snažila věc s fondem galerie urovnat smírem a vysvětlit i postoj purkmistra Laška, o němž Drbohlavovi píše: „*Nenadává Vám, Vaši činnost v obrazárně nehanobí, ba ji oceňuje, on byl původcem Vašeho jmenování čestným ředitelem obrazárny...*“⁴⁴³ Věc s fondem se nakonec obešla bez soudních tahanic, ale Drbohlav s Nejedlým alespoň ještě vystoupili proti nákupu drahých obrazů od Antonína Dvořáka a Julia Mařáka v celkové hodnotě 68 tisíc korun, jež však město stejně zakoupilo.⁴⁴⁴

Společným postojem ve sporu o fond obrazárny spolupráce Václava Drbohlava se Zdeňkem Nejedlým vyvrcholila. Nejedlý za rok v dubnu 1939 za dramatických okolností opouští čerstvě zřízený protektorát Čechy a Morava⁴⁴⁵ a Drbohlav 25. srpna 1939, pár dní před začátkem druhé světové války, náhle umírá na chrlení krve.⁴⁴⁶ Je možné, že osobní neúspěchy posledních let jeho nemoc uspišily, nebo naopak že bylo jeho jednání způsobeno zhoršujícím se zdravotním stavem. K těmto tvrzením ale v dopisech nenalezneme žádný doklad.

Problémem celého veřejného dění na začátku druhé poloviny třicátých let v Litomyšli je, že zdejší společnost v podstatě nebyla schopna oddělit činnost kulturní a propagační od činnosti politické. Sám Nejedlý k tomu přispíval, i když se zdá, že on sám ve vztahu k Litomyšli, minimálně na začátku třicátých let, svou činnost politickou neslučoval s prací na výstavách nebo své knize *Litomyšl, tisíc let života českého města*. Čestné občanství mělo být Nejedlému uděleno za nesporné zásluhy o kulturní rozvoj města, který byl skutečně široký, a Nejedlý na něm měl lví podíl. Část litomyšlské společnosti ale nebyla schopna kulturní a politické oddělit. A nutno říci, že Nejedlý skutečně se zdejšími komunisty rozsáhlé styky měl a jeho politická činnost byla i v jeho rodišti dostatečně známá. Nejedlý zůstal celou dobu rozporuplnou osobností a svým veřejným konáním v Litomyšli to jen potvrzoval. Stále stál na průsečíku několika veřejných zájmů. Snažil se o jednotu politiky a kultury. Ale jde vůbec sjednotit tyto dvě veřejné sféry? Troufám si říci, že nikoli. Sjednocujeme jen v tom případě, pokud jedno nebo druhé omezujeme. Politika se snažila mnohokrát kulturní sféru ovládnout a přizpůsobit si ji svým cílům – kultura, která takto vznikla, ale již nebyla kulturou v pravém slova smyslu, protože nebyla svobodná. Stejně tak pokud se politické stává záležitostí kultury,

⁴⁴² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z dubna 1938.

⁴⁴³ Přepis dopisu městské rady poslal Drbohlav Nejedlému 5.4. 1938.

⁴⁴⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopisy z dubna 1938.

⁴⁴⁵ ČERVINKA, F., *Zdeněk Nejedlý*, Praha 1969, s. 332.

⁴⁴⁶ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, karton 1.

je to sice menší problém, ale minimálně zde kultura ztrácí to, na co je prvoplánově orientována, tj. na určitý díl publika.

Zdeněk Nejedlý svou politickou angažovaností ztratil část obecnost, které ho potom nemohlo zvolit čestným občanem. Pokud pak chce kulturu podřídít politickým zájmům, k čemuž dostane hned po druhé světové válce mandát, stává se z něj jeden z exponentů totality. Tragédie Václava Drbohlava začíná ve chvíli, kdy spojí kulturní s politickým a přijme za svůj boj za Nejedlého čestné občanství. Do té doby odděluje, zdůrazňuje názorové rozdíly, nebo o nich alespoň mluví a píše ve svých dopisech. Proto je práce v první polovině třicátých let tak úspěšná. Nejedlý i Drbohlav, i když se občas v rozhovoru možná trochu střetnou, jak ukazuje konflikt s Marií Drbohlavovou (zde ale mohlo jít i o jinou než jen politickou rovinu), na své názorové rozdíly zapomínají a výsledek je mimořádný, jak ukazují tři celonárodní výstavy ve čtyřech letech, spousta doprovodných akcí, dalších výstav, vydání knihy a další.

2.2 Kulturní život meziválečné Litomyšle a Zdeněk Nejedlý

Role Zdeňka Nejedlého v litomyšlské kultuře je velmi významná. Jeho činnost byla rozsáhlá, ale přesto se dá rozdělit do několika skupin. Nejedlý vystupuje v podstatě ve čtyřech úlohách – jako řečník na přednáškách a jiných veřejných akcích, jako organizátor velkých výstav, jako publicista píšící o Litomyšli nejen historické spisy a také jako poradce a autorita ve věcech týkajících se umění a hudby. Jako historik byl již představen, připomeňme ale, že prostředí Litomyšle se objevuje i v dalších jeho významných dílech. V první části své monumentálně založené monografie o Bedřichu Smetanovi můžeme číst detailně vykreslený popis Litomyšle třicátých let 19. století, přičemž k městu se občas vrátí i v dalších vydaných dílech.⁴⁴⁷ Také druhá Nejedlého známá prvorepubliková monografie má litomyšlskou stopu. Václav Drbohlav ve své blahopřejné stati k Nejedlého šedesátinám popisuje okolnosti,⁴⁴⁸ za jakých začal při pobytu v litomyšlské nemocnici pracovat na knize o T.G. Masarykovi.⁴⁴⁹ Nejedlému se tehdy v Litomyšli podařilo objevit čtyři dopisy, které Masaryk na počátku sedmdesátých let napsal litomyšlské dívce Anně Chotěnovské, s níž se poznal v Hustopeči a s níž se stýkal i ve Vídni.⁴⁵⁰ Jak je patrné z korespondence, Václav Drbohlav sháněl Nejedlému cenné informace o Chotěnovské, zejména o jejích pracovních a rodinných záležitostech.⁴⁵¹ Hodně se mu podařilo zjistit i o jejích osobnostních rysech, přičemž některé záležitosti mají spíše charakter klevet, jejichž informační hodnota nebyla příliš vysoká.

Ostatní tři skupiny Nejedlého aktivit se více či méně prolínají, a proto je při jejich mapování nebudeme násilně oddělovat a zvolíme spíše hledisko chronologické. Zdeněk Nejedlý na Litomyšl nepřestal myslet prakticky nikdy, ačkoli se do ní už natrvalo nevrátil, a měl potřebu se zdejšího dění zúčastňovat, vyjadřovat se k němu a ovlivňovat ho i v době, kdy už zde nežil žádný jeho příbuzný a vlastně ani blízký přítel z mládí. Tyto vztahy mu nahradili zejména

⁴⁴⁷ NEJEDLÝ, Z., *Bedřich Smetana, díl I, sv. I, Doma*, Praha, Hudební Matice Umělecké Besedy, 1924, 450s.

⁴⁴⁸ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl*, in: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám*, Praha, Melantrich, 1938, s. 176.

⁴⁴⁹ NEJEDLÝ, Z., *T.G. Masaryk, 1850-1882, Kniha první*, Praha, Melantrich, 1931, 320 s.; NEJEDLÝ, Z., *T.G. Masaryk, knihy první část druhá*, Praha, Melantrich, 1931, 403 s.

⁴⁵⁰ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 176.

⁴⁵¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopisy ze 17.3, 22.3. a 7.4. 1932.

manželé Drbohlavovi, s nimiž ho pojilo poměrně silné pouto, které v případě Marie Drbohlavové vydrželo až do Nejedlého úmrtí. Poměrně silnou náklonnost ale pociťoval i k jiným občanům svého rodiště. Se starou Litomyšlí ho mohl dobře spojovat všeobecně velmi oblíbený a laskavý Otto Popler, jako předseda *Vlastimila* jedna z duší zdejšího kulturního života, učitel a souputník Nejedlého otce Romana. Mnoho společných témat nalézal Nejedlý jistě i v hovorech s Marií Veselíkovou, která studovala v Praze i Paříži a která byla blízkou přítelkyní Nejedlého choti. Stálý kontakt udržoval Nejedlý s purkmistrem MUDr. Františkem Laškem, který ho v Litomyšli na podzim roku 1929 operoval. Právě týdny strávené v nemocnici využil tehdy k prvním přípravám na monografii o Masarykovi.⁴⁵² Stálý kontakt udržoval i s knihkupcem Karlem Veselíkem a jeho příbuznými - rodinou Hradeckých, s níž Nejedlého spojovalo přátelství. Celoživotní kontakt udržel Nejedlý se svými druhy ze studií – Quido Hodurou, Zdeňkem Wirthem a především s Karlem Popelkou, který se vrátil do rodné Poličky. S vrstevníky ale kvůli pracovním povinnostem ve dvacátých a třicátých letech udržoval spojení spíše zdvořilostní, což nebylo způsobeno nějakým názorovým střetem, i když lze s úspěchem dovozovat, že tito muži horlivými komunisty nebyli. Hodura, Wirth i Popelka byli ale v této době na vrcholu svých tvůrčích sil, takže se věnovali plně své práci a když došlo s Nejedlým ke kontaktům jiným než gratulacím a přáním, byly to konzultace spíše pracovního charakteru nebo ocenění a díky za knihy, které jim Nejedlý věnoval nebo mu vycházely. Naopak poměrně časté kontakty přímo ve vztahu ke kulturnímu životu Litomyšle Nejedlý udržoval s bratry Pátovými, které postupně Drbohlav ve druhé polovině dvacátých let a také v letech třicátých občas považoval za zvláštní konkurenci a vztahy nebývaly vždy zcela kolegiální.

Velmi důležitou oblastí Nejedlého kulturní činnosti byly kontakty, které spadaly do oblasti hudby. Dlouholeté přátelství, ovšem na čas před první světovou válkou a během ní přerušené roztržkou, udržoval Nejedlý s profesorem a rektorem Vysoké školy báňské v Příbrami a nadšeným smetanologem Josefem Theurerem. S tímto zajímavým mužem se velmi dobře znal i Nejedlého otec Roman. Nejintenzivnější korespondenční kontakt mezi Zdeňkem Nejedlým a Josefem Theurerem spadá ještě do období let před první světovou válkou a na začátek století (konkrétně léta 1906-1914), kdy se společně zapojili do „bojů o Smetanu.“ Dopisy jsou důležitým dokladem těchto sporů a vypovídají mnohé i o osobnostním založení obou mužů a vůbec o české hudební kultuře před první světovou válkou. Oba si neopomínají často sdělovat i novinky z Litomyšle (Theurer byl také zdejší rodák). O hudební činnosti v Litomyšli

⁴⁵² DRBOHLAV, V., *Zdeňk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 176.

v našem sledovaném období ale tato korespondence příliš nevypovídá a i podle jiných zdrojů se ukazuje, že Nejedlý na zdejší hudební život neměl takový vliv, jak by se snad čekalo. Korespondence s Jaromírem Metyšem a Otto Poplerem, tedy hlavními osobami *Vlastimila*, ukazuje spíše součinnost sboru s ostatními kulturními podniky. Umělecké cíle tohoto pěveckého sdružení byly na Nejedlém dosti nezávislé. Pokud ke kontaktům došlo, šlo spíše o sladění Metyšových uměleckých záměrů s Nejedlým spolupřipřádanými podniky, na nichž pak *Vlastimil* vystupoval. Nejedlý zároveň pomáhal v získávání kontaktů zejména na prostředí Národního divadla, kde byla jeho pomoc neocenitelná.

Spojení Zdeňka Nejedlého s kulturní Litomyšlí se tedy nikdy zcela nepřerušilo. Už před první světovou válkou, konkrétně 16. července 1912, Nejedlý vystupoval jako řečník při zasazování Smetanovy pamětní desky na jeho rodný dům v zámeckém pivovaru.⁴⁵³ Ještě před tím v roce 1911, vydal u Františka Páty a na jeho návrh⁴⁵⁴ brožurku *Alois Jirásek a jeho Litomyšl*.⁴⁵⁵ Dodejme, že v období světové války představovali František a Josef Pátové jeden z mála svorníků mezi Zdeňkem Nejedlým a kulturou v Litomyšlí. Josef Páta s Nejedlým konzultuje otázky lužické hudby a brzo po převratných událostech konce války ho prosí o příspěvek na téma Jiráskova vztahu k Lužici.⁴⁵⁶

Hlavní období Nejedlého litomyšlské kulturní činnosti začíná rokem 1924, tedy se stým výročí narození Bedřicha Smetany, které hodlala Litomyšl náležitě oslavit, přičemž jedním z hlavních organizátorů měl být Zdeněk Nejedlý. O svou významnou roli si ale musel poměrně důrazně říci. Od začátku je patrné, že chtěl, aby oslavy byly co nejdůstojnější a aby přesáhly regionální úroveň. Sám sebe v podstatě dosadil na místo hlavního vyjednavče s operou Národního divadla i s dalšími pražskými institucemi i autoritami a iniciativy z litomyšlského výboru odmítl. Je to patrné z dopisu purkmistra Laška z března roku 1923: „*Ve příčině vyjednávání s Národním divadlem uznávám, že zadání bylo ukvapené, zvláště když zájezd k nám má býti v rámci oslav ústředních. Bude jistě pro příště nejlépe, když veškerá jednání s Prahou bude se dít prostřednictvím Vaším, vždyť to bylo také tak míněno. Snad jest to vinou přílišné snahy zdejšího komitétu. V různých odborech usnesou se věci, které by měly býti lépe uváženy. Sám mezi spoustou spisů dostanu k podpisu i záležitosti slavnostního výboru a „bona mente“ v rychlosti podepíšu. Račte nás míti, slovný pane*

⁴⁵³ Tamtéž, s. 170.

⁴⁵⁴ František Páta Nejedlému, dopis z 29.6. 1911.

⁴⁵⁵ NEJEDLÝ, Z., *Alois Jirásek a jeho Litomyšl*, nákladem Dr. Františka Páty, v komisi knihkupectví J.R. Veselíka, tiskem Dělnické tiskárny v Praze, 1911, 43 s.

⁴⁵⁶ Josef Páta Nejedlému, pohled z 13.1. 1921.

*profesore, omluveny, vůle jest jistě dobrá. Budeme příště více po této stránce bedlivými a obrátíme se na Vás jako na zástupce nás všech jistě nejpovolanějšího.*⁴⁵⁷ Bylo to logické, šéfa opery Národního divadla Otakara Ostrčila spojovalo s Nejedlým dlouholeté přátelství.⁴⁵⁸ Václav Drbohlav připomíná, že to bylo příznivé zejména, „*když šlo o úhradu výloh*“⁴⁵⁹ spojených s prvním zájezdem Národního divadla na venkov.⁴⁶⁰ I k jiným pražským záležitostem měl Nejedlý snadnější přístup díky svým rozsáhlým kontaktům. Lašek v záležitostech smetanovských oslav často za Nejedlým dojížděl i do Prahy, kde se scházivali buď v hotelu Paříž, kde litomyšlský purmistr bydlel, nebo v některé z pražských kaváren, obvykle v Obecním domě.⁴⁶¹ Vedle komunikace s Operou Národního divadla se Nejedlý významně podílel i na jednání s mistrem Janem Štursou, který pro Litomyšl tvořil pomník Bedřicha Smetany, jenž dodnes stojí na západní straně litomyšlského Smetanova náměstí (ve dvacátých letech Dolní Riegrovo náměstí) a je jednou z charakteristických památek města. Spolupráce se Štursou ale zdaleka nebyla jednoduchá. Když totiž Lašek, spolu s ředitelem litomyšlské spořitelny Melzerem, navštíví mistra jako vyslanci výboru smetanovských oslav, čeká je v záležitosti zhotovení sochy nemilá odpověď. Lašek Nejedlému píše: *K trapnému našemu překvapení, oznámil nám (Štursa, pozn. aut.), že pomník do 24.5. hotov nebude... Chceme mistra Štursu uctivě a slušně požádati, aby se zachoval dle smlouvy a nám pomník dle 1/3 nového modelu včas odevzdal.*⁴⁶² Bronzový pomník Bedřicha Smetany v nadživotní velikosti byl posledním Štursovým dílem a je možné, že se v jeho tehdejší jednání již projevovaly určité psychické potíže, které ho za rok vedly k sebevraždě. Lašek tehdy Nejedlého prosil, aby se návštěvy také zúčastnil a „...*laskavě pomohl... přímlovou,*“ protože kdyby „...*prof. Štursa smlouvě nevyhověl a nám včas pomník nedal,* má Lašek pokyny „...*vyvolati z toho důsledky právní i ve veřejnosti...*“⁴⁶³ Nedá se přesně rekonstruovat, nakolik byla účinná konkrétně Nejedlého přímlova, jisté je, že pomník byl koncem dubna 1924 hotov.⁴⁶⁴ Z Laškových slov je ale patrné, že Nejedlého vliv úspěšný byl, a to nejen v případě vyjednávání se Štursou, které již nadále také vedl Nejedlý sám: „...*Jsmě Vám zavázáni stále většími a většími díky.*“⁴⁶⁵ Nejedlý se měl se Štursou poradit i o záležitosti nápisu na

⁴⁵⁷ Lašek Nejedlému, dopis z 26.3. 1923.

⁴⁵⁸ Zdeněk Nejedlý – Otakar Ostrčil, *korespondence*, K vydání přípr., pozn., dosl., ed. poznámkou a bibl. opatřila a text. Upravu provedla Stanislava Zachařová, Praha, Academia, 1982, 240s.

⁴⁵⁹ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

⁴⁶⁰ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 62.

⁴⁶¹ Lašek Nejedlému, dopisy z 20.11. 1923, 23.1. 1924, 29.2. 1924.

⁴⁶² Lašek Nejedlému, dopis z 23.1. 1924.

⁴⁶³ Tamtéž.

⁴⁶⁴ Lašek Nejedlému, dopis z 26.4. 1924.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

podstavci pomníku.⁴⁶⁶ Na jeho dnešní podobě má tedy Nejedlý také svůj významný podíl. Vedle Ostrčila a Štursy tehdy Nejedlý v Praze intervenoval v záležitosti výstavy i u ministra železnic.⁴⁶⁷ Litomyšl v souvislosti se smetanovskými oslavami toužila i po návštěvě prezidentské.⁴⁶⁸ Tato žádost ale ještě tehdy nevyšla, Masarykova první návštěva v Litomyšli se udála až v oce 1929 u příležitosti velké krajské výstavy. Masaryk pak město navštívil ještě jednou v roce 1932, kdy si prohlédl výstavu Boženy Němcové.

Zdeněk Nejedlý se do oslav v roce 1924 zapojoval i v dalších oblastech. Byl tehdy místopředsedou *Společnosti pro zřízení Smetanova muzea* a i z tohoto titulu se na něj litomyšlští obraceli jako na autoritu. V rámci oslav pomáhal zařizovat rodnou světnici Bedřicha Smetany v litomyšlském zámeckém pivovaru, kam byla později umístěna mramorová busta od Otakara Španiela jako dar *Společnosti pro zřízení Smetanova muzea*.⁴⁶⁹ Nejedlý též sestavil celý program oslav a v předvečer jejich hlavní části přednesl slavnostní projev. Šlo však o oslavu hudebního génia, takže Litomyšl tehdy žila především hudbou. Byla zde na zájezdě olomoucká opera, která provedla postupně všechny Smetanovy opery a zazpívali Moravští učitelé. Vrchol oslav připadl na 21. a 22. červen 1924, kdy vystoupilo České kvarteto a Národní divadlo uvedlo Smetanovu *Libuši* za řízení Otakara Ostrčila.⁴⁷⁰ V těchto dnech byl také odhalen vzpomínaný Smetanův pomník a Zdeněk Nejedlý měl opět příležitost k pronesení slavnostní řeči. Ve svém rodišti přednášel o Smetanovi také Josef Theurer, s nímž jinak Nejedlý tehdy konzultoval některé skutečnosti pro svou právě vycházející smetanovskou monografii.⁴⁷¹ Toto dílo Theurer vysoce hodnotil a Nejedlému píše ve speciálně pro něj velmi milých souvislostech: „(Kniha o Smetanovi) *Bude mi vedle Jiráskova Temna, jež mám rovněž od něho na památku, nejcennější knihou.*“⁴⁷² Ještě dodejme, že Litomyšl se tehdy Nejedlému dovedla za jeho pomoc odvděčit. Zatímco návrh na jmenování čestným občanem byl tehdy ještě spíše symbolickým gestem a patrně nebyl myšlený zcela vážně, věnování dvou originálů od litomyšlských malířů Václava Martínka a Karla Šťastného⁴⁷³ mělo podobu zcela konkrétní.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

⁴⁶⁷ Tamtéž.

⁴⁶⁸ Lašek Nejedlému, dopis z 29.11. 1923.

⁴⁶⁹ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

⁴⁷⁰ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 62.

⁴⁷¹ Josef Theurer Nejedlému, na příklad dopis z 13.8. 1923

⁴⁷² Josef Theurer Nejedlému, dopis z 27.12. 1923. Stejně nadšeně hodnotil i druhý díl, jak svědčí jeho dopis z 31.12. 1925.

⁴⁷³ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

Instituce, s níž měl Nejedlý také mnoho společného, byla městská obrazárna, jež v Litomyšli vznikla v roce 1926. Jako jeden z prvních zhodnotil šířeji minulost obrazárny Karel Jaroš.⁴⁷⁴ Počátky galerijní činnosti v Litomyšli jsou spojeny s úsilím odborného pedagoga Matěje Čápa, jehož poměrně znalé návrhy z počátku století došly realizace jen částečně a jím založená instituce na počátku 20. let zanikla.⁴⁷⁵ Právě se zřízením nové galerie se naplno do litomyšlského kulturního prostředí prosadila osobnost Václava Drbohlava, který své horlivé úsilí okamžitě spojil s Nejedlým. Jako jeden z prvních výsledků jejich spolupráce je nalezen a znovu do Litomyšle přivezen topografický spis Augusta Sedláčka, ale Drbohlav využívá Nejedlého kontaktů i jinde, především při budování sbírek nové galerie. Nejedlý, krátce po otevření galerie 28. září 1926, kdy rovněž slavnostně promluvil,⁴⁷⁶ zprostředkoval kontakty s mistry Švabinským a Vejrychem.⁴⁷⁷ Hlavní expozice měla být zasvěcena rodákům a malířům, kteří Litomyšlsko či blízké okolí malovali. Mezi prvními jsou to vedle Švabinského a Vejrycha Antonín Dvořák, jehož originálů měla galerie už na začátku plných 45, a také Julius Mařák (42 děl, z čehož bylo 7 originálů).⁴⁷⁸ Vedle toho bylo možné obdivovat i díla tehdy zcela neznámého žáka Antonína Dvořáka Viktora Faltise, jež galerii zapůjčil umělcův vnuk primář nemocnice v Mukačevě⁴⁷⁹ MUDr. Bohuslav Albert.⁴⁸⁰ Vedle Alberta a Drbohlava jsou pro začátek galerie důležité i další osoby. Jde především o ředitele muzea Josefa Žďárského, již v souvislosti se Smetanovskými oslavami zmíněného ředitele spořitelny Josefa Melzera a také o pedagoga Univerzity Karlovy doc. Jiřího V. Klímu.⁴⁸¹ Nejdůležitější postavou byla pro galerii osobnost Václava Drbohlava. Obrazárna se pro něj stala doslova srdeční záležitostí, což je patrné z jeho korespondence s Nejedlým, který k tomu později v roce 1947 řekl: *Galerie byla největší Drbohlavova láska. Výstava přišla a zase odešla, byla první, pak druhá. Ale co neodcházelo, co bylo v jeho duši, to byla galerie... Já sám jsem měl nějlépe příležitost poznat, jak znamenitě rozuměl (i malířsky rozuměl) celé věci a jak na druhé straně měl smysl pro to, čemu se obyčejně ve špatném smyslu toho slova říká popularizace, ale co je vlastně jedno z největších umění a k čemu musí být člověk dobře vyzbrojen.*⁴⁸² Cílem, o němž Drbohlav psal Nejedlému na podzim roku 1926, bylo „...bylo vidět, že

⁴⁷⁴ JAROŠ, K., *Městská obrazárna v Litomyšli*, In: *Pomezí Čech a Moravy*, sv II., Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 1998, s. 51-75.

⁴⁷⁵ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 51-54.

⁴⁷⁶ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

⁴⁷⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 5.11. 1926.

⁴⁷⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.9. 1926.

⁴⁷⁹ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 56.

⁴⁸⁰ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

⁴⁸¹ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 55-56.

⁴⁸² Regionální muzeum Litomyšl, fond Galerie, stenografický záznam řeči Zdeňka Nejedlého na slavnostním znovuotevření obrazárny 8. června 1947 (stenografovala Věra Kasalová).

naše město, které se právem chlubí svým jménem v umění hudebním a literárním, může se také pochlubit uměním malířským.⁴⁸³ Jak ukazuje stať Karla Jaroše, Drbohlavova role je poměrně známá a i poměrně oceňovaná, zejména jako popularizátora a organizátora, přičemž však nebyl dobrým administrátorem.⁴⁸⁴ Zcela se však opomíjí role Zdeňka Nejedlého, která byla zejména v začátcích poměrně velká. Jeho činnost byla již naznačena, ale Drbohlav se k němu často obracel i jako k autoritě ve věcech organizačních i uměnovědných.⁴⁸⁵ Nejedlý s galerií spolupracoval i v následujících letech a Drbohlav ho při každé příležitosti informuje o dění s ní spojeném. Sám o tom později poznamenává: „...kdykoliv jsme o litomyšlských věcech mluvili, a bylo to opravdu velmi často, myslili jsme a mluvili také o galerii.“⁴⁸⁶ Drbohlav k tomu přímo Nejedlému píše: „...jste v tom (ve věcech galerie, pozn. aut.) tak zúčastněn, že není možné dělat něco bez Vás.“⁴⁸⁷ Dne 11. května 1930 pronesl Nejedlý řeč při otevření nové výstavní síně věnované Maxi Švabinskému.⁴⁸⁸ Tehdejší rektor pražské akademie prý přednášku ocenil a na adresu obou v Drbohlavově parafrázi řekl: „...dobrá polovina toho všeho, co naše galerie získává na sympatiích a přátelích, že to je naše společná práce.“⁴⁸⁹ V obrazárně již byly tehdy zastoupeny pouze originály, z nichž skoro polovina byla kmenovým majetkem galerie.⁴⁹⁰ Drbohlav s Nejedlým se s některými umělci často stýkali i osobně.

Rodinné přátelství spojovalo Drbohlavovy zejména s Josefem Voleským.⁴⁹¹ Malíř v roce 1928 dvakrát prorétoval Zdeňka Nejedlého a o rok dříve též malou dcerku Drbohlavových Světlušku, což je podle Nejedlého portrét „...s celou gloriolou svěžího dětství kolem hlavy.“⁴⁹² Nejedlý vyhradil Voleskému poměrně významné místo ve své knize *Litomyšl, tisíc let života českého města* i proto, že umělec svůj „...nejkrásnější, ale také nejsmutnější...“ portrét věnoval Boženě Němcové.⁴⁹³ Drbohlavovi se s Voleským často navštěvovali, a když pak malíř těžce onemocněl, Marie Drbohlavová se o něj do poslední chvíle starala.⁴⁹⁴ Krátce po Voleského smrti (zemřel 18. listopadu 1932) vznikl nápad s instalací nové síně galerie, která

⁴⁸³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.9. 1926.

⁴⁸⁴ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 58-60.

⁴⁸⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, korespondence z let 1926 a 1927.

⁴⁸⁶ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

⁴⁸⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.4. 1933.

⁴⁸⁸ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 171.

⁴⁸⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z května 1930.

⁴⁹⁰ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 58-60.

⁴⁹¹ SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, NEKVINDOVÁ, T., *Malíř Josef Voleský (1895-1932)*, diplomová práce, Univerzita Palackého Olomouc, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění, srpen 2005, R 684.

⁴⁹² NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl, tisíc let života českého města*, Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934, s. 232.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 233.

⁴⁹⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopisy z 20.7., 9.9., 29.9. 1932.

by mu byla věnována.⁴⁹⁵ Drbohlav novou expozici otevřel 15. června 1933,⁴⁹⁶ a i když přišla jen asi padesátka lidí, byl spokojen.⁴⁹⁷ Brzo poté se Drbohlav Nejedlému svěřuje s plánem na výstavku věnovanou Maxi Švabinskému k šedesátinám, kterou by umístil do malého sálu Smetanova domu.⁴⁹⁸ Nejedlý byl o dění v obrazárně stále informován. V jednom dopise též z června roku 1933 Drbohlav popisuje stav sbírek, v níž byli kromě Voleského a výše zmíněných umělců zastoupeni i Adolf Kašpar, Antonín Hudeček, Rudolf Vejrych, Zdenka Braunerová, Karel Vík. Drbohlav se obvykle neomezuje jen na výčty jmen, ale občas i líčí, jak je do obrazárny dostával. Ve druhé polovině roku 1934 nabídl deponování některých svých obrazů ministerstvu školství a národní osvěty.⁴⁹⁹ Z počátku šlo o sedmnáct děl reprezentantů moderního umění, v nichž ovšem dle Drbohlava zatím chyběli ti význační, a tak žádal Nejedlého, zda by třeba k Václavu Špálovi, Rudolfu Kremličkovi či Václavu Benešovi nesjednal přístup.⁵⁰⁰ Není zatím známo, jestli se Nejedlý o kontakty skutečně pokusil. Jisté je, že v letech 1935-1936 se expozice skutečně ve spolupráci s ministerstvem školství výrazně rozrostla. A zastoupeni byli i Vojtěch Sedláček a Otakar Nejedlý, s nimiž měl Zdeněk Nejedlý pomoci. Vedle těchto malířů našli tehdejší návštěvníci v galerii i díla Jana Zrzavého, Otakara Kubína, Františka Ropka, Josefa Václava Síly a dalších.⁵⁰¹ Ve druhé polovině třicátých let už litomyšlská obrazárna ještě stále pod vedením Drbohlava opouští od regionálního požadavku a vystavují zde i takové osobnosti jako Emil Filla, Václav Špála, Josef Čapek či František Muzika.⁵⁰² V roce 1936 také převádí na galerii velkou část své sbírky Josef Portman.⁵⁰³ Šlo především o díla Josefa Váchala či grafika Jana Konůpka. Když potom Václav Drbohlav za již známých a pro něj dosti hořkých okolností odcházel v roce 1937 z galerie, byl sice ještě jmenován jejím čestným ředitelem, ale svou práci rozhodně nepovažoval za dokončenou. V hodnocení Drbohlavovy úlohy dnes obvykle převažuje pohled vycházející z pramenů, které tvořili lidé podílející se na Drbohlavově konci v Litomyšli, takže se občas zdůrazňuje jeho nekonceptnost a nedostatek v administrativním a právním zajištění.⁵⁰⁴ Tyto výtky byly sice na místě, ale na chod galerie neměly v podstatě žádný vliv. Činnost obrazárny byla podle všeho dosti úspěšná a cíl, který si Drbohlav vytkl, aby i

⁴⁹⁵ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, složka 2 korespondence, Julie Klípková

⁴⁹⁶ SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika města Litomyše, č. 23, s. 333.

⁴⁹⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.6. 1933.

⁴⁹⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 26.9. 1933.

⁴⁹⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 21.9. 1934.

⁵⁰⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 14.10. 1934.

⁵⁰¹ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 60.

⁵⁰² Tamtéž.

⁵⁰³ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, složka Korespondence Jan Konůpek.

⁵⁰⁴ JAROŠ, K., *Městská obrazárna...*, s. 58 a 61.; Daniela KEJÍKOVÁ v podstatě přejímá Jarošovy závěry.

výtvarné umění bylo spojováno s Litomyšlí vedle hudby a literatury, se mu podařilo. Role Zdeňka Nejedlého jako poradce a konzultanta není známa vůbec a bude plnohodnotně popsána až s nálezem jeho odeslané korespondence Václavu Drbohlavovi. Zdá se, že osobní podíl Václava Drbohlava je u galerie nejvýznamnější ze všech kulturních akcí, jež v Litomyšlí pomáhal organizovat.

Největšími kulturními akcemi počátku třicátých let v Litomyšlí byly tři velké výstavy věnované postupně Aloisu Jiráskovi, Boženě Němcové a Bedřichu Smetanovi. V dosavadní historiografii je zhodnotil pouze Milan Staněk⁵⁰⁵ a psala o nich také ve své nepublikované diplomové práci Daniela Kejíková.⁵⁰⁶ Úspěch a celonárodní ohlas všech tří výstav je především dílem sehrané dvojice Zdeněk Nejedlý – Václav Drbohlav. Ideovým vůdcem byl bez pochyby Nejedlý, který navíc při organizaci plně využíval bohaté kontakty s předními osobnostmi tehdejší české kultury a politiky. Bez obětavé a přitom nadšené pomoci Václava Drbohlava, který bez výhrad plnil Nejedlého pokyny, by ale tyto akce v takovém rozsahu nebyly možné. Výstavy však nejsou dílem jen dvou mužů. Podílel se na nich i blíže neurčený počet obětavých dobrovolníků, které Nejedlý s Drbohlavem dokázali pro věc získat. Tito lidé pomáhali především s technickými záležitostmi kolem vlastní instalace exponátů a převozu materiálu.

Jak se vůbec rodily plány na sérii tří velkých podniků, které znamenaly v podstatě vrchol spolupráce Nejedlého a Drbohlava? Především byly plodem touhy Zdeňka Nejedlého nějak ovlivňovat kulturní dění v jeho rodné Litomyšlí, kterou po celý život pociťoval. Litomyšl mu byla nejen nevyčerpatelným zdrojem témat pro vědecká pojednání, ale také domovem, kam se vždycky rád vracel. Je tak výjimkou už ve své rodině, která se z Litomyšle brzo rozprchla a možná kromě otce Romana k ní zvláštním vztahem neoplývala. Připomeňme, že Nejedlý se ve dvacátých letech výrazně podílel na smetanovských oslavách roku 1924, přispíval svými radami a patronací k rozvoji městské obrazárny a od roku 1926 po čtyři po sobě následující prázdniny pořádal litomyšlský archiv. Mimo to často jezdil do Litomyšle přednášet nebo pronášet řeči při slavnostních událostech a na podzim roku 1929 se nechá dokonce operovat ve zdejší nemocnici, což svědčí v důvěru v tuto instituci i ve svého operátora MUDr. Františka Laška. Dostalo se mu tehdy podle jeho vlastních slov příkladné péče.⁵⁰⁷ Velmi nabitý byl vzhledem k Nejedlého veřejným vystoupením rok 1930. Dne 29. března vystoupil s přednáškou *Kulturní Litomyšl za posledních 50 let*, kterou pronesl na počest osmdesátých

⁵⁰⁵ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 64-66.

⁵⁰⁶ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 98-101.

⁵⁰⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 11.10. 1929.

narozenin místního učitele, hudebníka a kulturního pracovníka Františka Vognera.⁵⁰⁸ Hned druhý den přednesl řeč o Aloisu Jiráskovi, za něhož tehdy rada města pořádala smuteční tryznu.

Právě v této době se patrně rodí v hlavě Václava Drbohlava plán na výstavu, která by Jiráška důstojně a náležitě uctila. Se svými záměry seznámil nejprve městskou radu a dostal souhlas informovat o celé záležitosti Nejedlého,⁵⁰⁹ se kterým ho už nějaký čas pojilo přátelství. Nejedlý nejprve trochu váhá, ale když mu nabídne, že by mohl sám dohlížet na průběh příprav, souhlasí a pustí se hned do práce. Drbohlav mu dokonce vyjednal i bydlení ve známém litomyšlském hostinci *Na Buřvalce* přímo v pokoji, který kdysi patřil Jiráskovi.⁵¹⁰ Drbohlavovo nadšení a také vědomí v podstatě neomezené důvěry a tím i kompetencí přimělo Nejedlého k plnému zapojení. Plně to vyhovovalo jeho individualismu. Nejedlého úlohu nikdo nezpochybňoval ani ve městě. Drbohlav k tomu píše: „*Mám radost, že se tu všeobecně s uznáním a radostí bere na vědomí, že hlavním budovatelem budete Vy.*“⁵¹¹ Drbohlavova slova byla často nadsazená, ale v tomto případě se jistě shodovala s pravým stavem věci. Tento model se nakonec ukázal natolik funkční, že ho Nejedlý s Drbohlavem ještě dvakrát zopakovali a už v tuto chvíli lze říci, že vždy s velkým úspěchem. Forma spolupráce byla vždy obdobná. Nejedlý byl o tématu natolik dobře informován, že mohl Drbohlava přesně nasměrovat, kde a koho má žádat o exponáty k výstavě. Souvisí to samozřejmě s Nejedlého literárněvědným a historickým výzkumem, neboť psal o všech třech postavách, jimž byly výstavy věnovány. Drbohlav se pak mohl zaštitovat Nejedlého autoritou a informovat ho, jak jednání pobíhají. Obdobně popisuje spolupráci i Karel Veselík ve své reflexi.⁵¹² Celá váha podniku spočívala na Nejedlém, ale Drbohlav jako předseda výstavního výboru vyřizoval veškerou agendu. Nejedlý schvaluje a radí v takových záležitostech, jako koho žádat o protektorát nad výstavou, zda prezidenta Masaryka nebo ministra školství Ivana Dérera,⁵¹³ kde sehnat rámy na obrazy,⁵¹⁴ nebo kdo bude autorem plakátu k výstavě.⁵¹⁵ Plakát nakonec zhotovil Adolf Kašpar⁵¹⁶ (patrně na přímělu Nejedlého⁵¹⁷) a s výstavou nakonec byli spojeni

⁵⁰⁸ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 172.

⁵⁰⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 18.8. 1930.

⁵¹⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis ze srpna roku 1930.

⁵¹¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z dubna 1931.

⁵¹² VESELÍK, K., *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v Litomyšli v letech 1931-1934*, In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, č. 4, Okresní vlastivědné muzeum v Litomyšli, r. 1968, s. 45-48.

⁵¹³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.3. 1931.

⁵¹⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 26.2. 1931.

⁵¹⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopisy z 26.2., 28.3., 14.4. a 24.4. 1931.

⁵¹⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 24.4. 1931.

⁵¹⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 19.4. 1931.

Dérer i Masaryk. Prezident se ujal záštity a ministr školství Dérer čestného předsednictví.⁵¹⁸ Na jeden z telegramů, v nichž Nejedlý schvaluje jednání s prezidentskou kanceláří ohledně protektorátu, Drbohlav odpovídá, že velmi děkuje a že mu lístek byl „...*jakousi direktivou*.“⁵¹⁹ Je jasné, že i on přijímá Nejedlého vůdčí roli. O deset dnů později píše, jakoby si občas nebyl dílem zcela jist: „*Po každém Vašem lístku je nám tak nějak lépe*.“⁵²⁰ Jisté obavy Drbohlav cítil asi především směrem k velikosti celého projektu Jiráskovy výstavy. A nejsou zdaleka jediné. Když se do propagace pouštějí i místní ochotníci, píše Nejedlému: „*V předvečer zahájení chtějí ochotníci hrát Věka. Já to doposud neznám...*“ a dodává, že cítí nedůvěru „...*k těm divadlům vytáhnutým z románových děl*.“⁵²¹ Problémem byly vždy finance. Ačkoli Drbohlav psal, že se setkává v této oblasti vždy s porozuměním, jenom plakátování stálo 10 tisíc Kč.⁵²² Část peněz ale již dříve přislíbili politická obec (4 tisíce Kč), osada města (2 tisíce Kč) a také spořitelna a občanská záložna (3 tisíce Kč).⁵²³ Pomoci mělo i Ottovo nakladatelství.⁵²⁴ Určitou část výloh hradila také rodina Jiráskova, konkrétně syn Ing. Jaromír Jirásek.⁵²⁵ Velmi pravděpodobně se ale nejednalo o přímou částku, ale spíše o bezplatné poskytnutí Jiráskovy pozůstalosti.⁵²⁶ O tom, že finance nebyly věc samozřejmá, svědčí zdůrazňování jakékoli slev, které někdo nabídnul (na příklad čalouník Sobotka⁵²⁷) či dobrovolné služby (bezplatný odvoz materiálu z Prahy, které zajistil velkomlynář Faulhammer⁵²⁸), a také velmi nevybíravé Drbohlavovy útoky na rektora Žampacha, který odmítal půjčit obraz *Herodes král* umístěný na koleji a když ano, tak jedině za úplatu. Drbohlav doslova píše, jak ho páter „*dožírá*“⁵²⁹ a v jednom květnovém dopise si již nebere servítky vůbec: „*Rektor Žampach je hanebník a přitom baba... Každý, kdo má Jirásku a Litomyšl rád, by měl ignorovat člověka, který (se) staví (jako) kdo ví jaký ctitel a pokrokovec a zatím jen hamižně počítá*.“⁵³⁰

Drbohlav výstavou skutečně žil i doma. Nejedlému se často v dopisech svěřuje, jak doma celá rodina čte Jirásku, konkrétně román *U nás*.⁵³¹ Stejně tomu bylo i u ostatních výstav.

⁵¹⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.5. 1931.

⁵¹⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 5.4. 1931.

⁵²⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 14.4. 1931.

⁵²¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.3. 1931.

⁵²² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.5. 1931.

⁵²³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 14.4. 1931.

⁵²⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 5.5. 1931.

⁵²⁵ KEJÍKOVÁ, D., *Litomyšl v období...*, s. 100.

⁵²⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 5.4. 1931.

⁵²⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 5.5. 1931.

⁵²⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.5. 1931.

⁵²⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 28.4. 1931.

⁵³⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 15.5. 1931.

⁵³¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 6.9. 1931.

Drbohlavova rodina žila vždy výstavou celá. Nejen že oba rodičové doma četli malé Světlušce z Jiráskových a Němcové knížek a chodili na Smetanovy koncerty, ale Marie také aktivně pomáhala při instalaci.⁵³² Společně s Karlem Veselíkem se Drbohlavová k výstavám vrátila v šedesátých letech, její příspěvek ale patrně zůstal neotištěn. Z obou článků můžeme získat věrný obraz technické fáze vlastní instalace a sledovat i způsob práce Zdeňka Nejedlého včetně poměrně trefných osobnostních charakteristik. Autorem návrhu výstavy byl rektor Umělecko-průmyslové školy v Praze prof. František Kysela. Materiál se postupně shromažďoval v litomyšlském muzeu, kde ho Nejedlý osobně zjišťoval a třídil do skříní. Ve výstavních místnostech pak Nejedlý předměty znovu sestavil a připravil k umístění. Exponáty se pak upevňovaly do rámců podle předem zhotovených hrubých návrhů. Posledních fází instalace se zúčastnil i František Kysela. Podle Veselíka Zdeněk Nejedlý „...přicházel vždy v tmavošedém obleku, v bílé košili s černou kravatou–motýlkem a jen přímo při práci v zámku vyměnil kabát za lehkou bleděmodrou plátěnou kazajku s rohovými mysliveckými knoflíky. Vypadal v ní velmi neobvykle, neoficiálně, a způsobovalo to snad, že i my mladší jsme si dovolili se k němu chovat téměř důvěrně... Bylo obdivuhodné, jak přesně měl celou výstavu rozvrženou. Jen výjimečně se stalo, že musel být hotový rám opět rozmontován a něco v něm měněno. Pracoval naprosto přesně, vždy klidně, i když se termín otevření výstavy hrozivě blížil. Jiný by na jeho místě snadno podlehl nervozitě. Byl si vždy vědom své zodpovědnosti za včasné dokončení výstavy a nedal se ani vážnými osobními důvody odvést od této své povinnosti.“⁵³³ Veselík pak pro potvrzení této teze uvádí, že Nejedlý instalování neopustil ani když vážně onemocněla jeho dcera Zdeňka. Marie Drbohlavová připojuje, že Nejedlý uměl „...úžasně hospodárně organizovat svůj čas...“ potvrzuje, že nikdy nebyl „...nerovně uspěchaný“ a „...vždy a cele soustředěný právě na přítomný okamžik, který prožíval nebo práci, kterou dělal.“⁵³⁴ Veselík, patrně aby zdůraznil Nejedlého vztah k hudbě, také popisuje, jak byl při práci dobře naladěný a že si pobrukoval.

Jaké Nejedlý sledoval při práci cíle? Především se nám zde objevuje idea, kterou uplatnil i při psaní knihy *Litomyšl, tisíc let života českého města*, která je do jisté míry také „výstavou“ věnovanou rodišti a jeho osobnostem. Tato myšlenka spočívá v úsilí nechat mluvit samy dokumenty a věci, se kterými přišel zpodobňovaný objekt nebo osobnost do styku. Nechtěl „zásadně vytvářet nic nového, kaširovaného, jak říkal, žádné dekorace, „malovánky“.“⁵³⁵

⁵³² DRBOHLAVOVÁ, M., *Doplněk k článku Karla Veselíka Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v letech 1931 – 1934*, SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, rkp. 1967.

⁵³³ VESELÍK, K., *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval...*, s. 45-46.

⁵³⁴ DRBOHLAVOVÁ, M., *Doplněk k článku Karla Veselíka...*, s. 1.

⁵³⁵ VESELÍK, K., *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval...*, s. 45-46.

Sám Nejedlý o tom píše, že cílem byla „...ne výstava knih, ale výstava památek, a tak uspořádaných, aby každá mluvila, i za sebe i ve spojení s jinými.“⁵³⁶ Vedle toho nesnesl nic, co by mělo přichut' senzace. Veselík ve své stati vzpomíná: „Pro Jiráskovu výstavu se sbíraly předměty u nás v knihkupectví a starý lékař z Trstence, Dr. Václav Novotný, který působil v této obci již od tragedie selky Benešové-Vojnarky, přinesl mimo jiné také bambitku, kterou se skutečně zastřelil čeledín Antonín. Při přebírání exponátů tento předmět Zdeněk Nejedlý rozčílil. Takovou věc mu měli prý dát do hrobu, ale my ji nebudeme vystavovat, abychom tím z nešťastného lidského osudu vytvářeli senzační podívanou.“⁵³⁷ Nejedlý tedy odmítl znevážení osobnosti něčím, co by mohlo její dílo, ale vlastně i celou výstavu přiblížit k lacinému kupletu. Drbohlavová pak k ve svém článku uvádí na pravou míru Veselíkova tvrzení o Nejedlého plánech na další výstavu Terézy Novákové nebo Nejedlého nesouhlas s výstavou Julia Mařáka v době v době výstavy o Boženě Němcové v roce 1932. I korespondence potvrzuje, že se uvažovalo pouze o výstavě věnované Karlu Havlíčkovi Borovskému a žádné výtky směrem k expozici Julia Mařáka také neznáme. Sbíráni materiálu o Teréze Novákové souviselo s přípravou knihy, kterou Nejedlý ve třicátých letech psal, ale do tisku ji postoupil až v roce 1958. Drbohlavová zmiňuje konkrétně i osoby, které Nejedlému při práci pomáhaly. Šlo vedle ní, jejího manžela a Veselíka i o ředitele měšťanské školy v Litomyšli a blízkého přítele Drbohlavových Viléma Kaválka, ředitelku Klípkovou nebo o již zmíněnou Annu Jiráskovou.⁵³⁸ Václav Drbohlav si takovouto společnou činnost pochvaloval a Nejedlému píše: „Milý pane profesore, s Vámi chtěl bych dělat všechno. Taková spolupráce, to je radost.“⁵³⁹ Bylo to tak bráno patrně oboustranně. Model spolupráce se osvědčil a obdobně probíhal i u dalších dvou výstav.

Jiráskova výstava byla zahájena 14. června 1931 v deset hodin dopoledne za účasti Josefa Hory a dalších osobností. V její předvečer měl Nejedlý slavnostní projev ve Smetanově domě, kde pak byla místními ochotníky hrána Jiráskova hra *Otec*.⁵⁴⁰ Výstava trvala do 16. srpna a Nejedlý ji zhodnotil jako největší kulturní událost roku 1931.⁵⁴¹ Shlédlo ji 13 000 návštěvníků,⁵⁴² a i podle Drbohlavova nadšení nemáme důvod mu nevěřit.

Nedlouho po skončení výstavy Aloise Jiráska již Nejedlý a Drbohlav plánují kulturní akce na rok 1932. Již nějaký čas mluvil Josef Páta o výstavě Julia Mařáka a Drbohlav k tomu, v rámci

⁵³⁶ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let...*, s. 237.

⁵³⁷ VESELÍK, K., *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval...*, s. 47.

⁵³⁸ DRBOHLAVOVÁ, M., *Doplňk k článku Karla Veselíka...*, s. 3.

⁵³⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis ze 17.5. 1931.

⁵⁴⁰ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 64.

⁵⁴¹ NEJEDLÝ, Z., *Litomyšl. Tisíc let...*, s. 237.

⁵⁴² STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 65.

líčení schůze výstavního výboru a zprávy z ní, Nejedlému nikoli bez sebevědomého ostnu píše: „*Psal ji (zprávu z jednání výboru, pozn. aut.) Páta a musel si tam svou polívčičku ohřát. Ted' spěchá, aby měl zajištěno, že on navrhl výstavu Mařákovu. Myslím, že mu napíše, aby ji on dal dohromady a my bychom mysleli na B. Němcovou. Já o tom jen tu a tam ťukl. Někteřím zdejším se zdálo, že to je pro Litomyšl trochu odlehlé a že bychom jiným lezli do zelí, ale tak, jak jsme o tom mluvili, že by to bylo celé Němcová, tak snad by to šlo.*“⁵⁴³ Nejedlý i Drbohlav si zjevně ověřili, že společná práce dobře funguje a získané sebevědomí chtějí okamžitě investovat do dalšího podniku. Tentokrát už Drbohlav žádné obavy předem nevykazuje a rozhodně se mu nezdá, že by Litomyšl byla pro výstavu o Boženě Němcové „příliš odlehlá.“ Již od začátku bylo jasné, že výstava může cítit určité negativní tlaky. Opět musela být řádně prořešena finanční otázka, poněvadž v tomto případě se nedalo očekávat, že by někdo poskytl pozůstalost Němcové zdarma, jako tomu bylo u Jiráska. Také se Nejedlý s Drbohlavem museli vyrovnávat s konkurencí. Tu představovalo především město Česká Skalice, které se už tehdy považovalo za „město Boženy Němcové“ a na aktivity Litomyšle se nedívalo s úplným nadšením.⁵⁴⁴

Kontroverze proběhla i ve vztahu s Josefem Pátou. Ta souvisela původně s jeho nápadem Mařákovy výstavy, jíž se pro ně zcela přirozeně ujali Nejedlý s Drbohlavem. Jak je patrné z náznaků v Drbohlavových dopisech, Páta tuto věc nenesl bez problémů. Když Drbohlav svolal výstavní výbor, aby referoval o svém a Nejedlého plánu uspořádat vedle výstavy Julia Mařáka i Němcovou, byl Josef Páta jediný proti.⁵⁴⁵ Drbohlav si souvislosti s převzetím Pátovy ideje s Mařákovou výstavou patrně neuvědomoval a v lednu 1932 si Nejedlému stěžuje, že Pátovi „něco přelétlo přes nos.“⁵⁴⁶ Drbohlav bral jako samozřejmost, že se věci ujmou, když Nejedlý se může vykázat takovými kontakty, vždyť třeba s Otakarem Mařákem, synovcem Julia a tenoristou Národního divadla se musel znát určitě výborně. O Pátovi Drbohlav v této souvislosti soudil, že „...by nic nepořídil.“⁵⁴⁷ Jako další doprovodná akce mělo proběhnout odhalování pamětní desky Němcové na hotelu Zlatá hvězda. Drbohlav s Nejedlým konzultoval v několika dopisech text a stejně tak jako u Smetanova pomníku, je i zde jeho konečná podoba dílem Nejedlého. O desce mu Drbohlav psal již krátce po skončení Jiráskovy výstavy.⁵⁴⁸

⁵⁴³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 6.9. 1931.

⁵⁴⁴ SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika města Litomyšle, č. 22, s. 295.

⁵⁴⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z přelomu roku 1931 a 1932.

⁵⁴⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z ledna roku 1932.

⁵⁴⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, 27.3. 1932.

⁵⁴⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 30.9. 1931.

Přípravné práce musely být na nějaký čas odsunuty kvůli těžkým povolebním jednáním, kdy chvíli hrozilo, že Drbohlav již nebude radním pro kulturu. Za blíže neurčené ústupky byla hrozba zažehnána a mohlo se pracovat dál. V následujících dnech se řešily především tři otázky. Dlouhodobější bylo shromáždění materiálu k výstavě Němcové a kompletizace Mařákových pláten pro doprovodnou výstavu. Krátkodobější záležitost byla pamětní deska na Hvězdě, i když i zde došlo kvůli podobě nápisu ke zdržení. Rada města, která nakonec vše schvalovala, odmítala původně navrhovanou větu se slovem „*protrpěla*“,⁵⁴⁹ patrně aby to nepoškozovalo obraz města. Proti se stavěli především purkmistr Lašek, ale také Otto Popler nebo prof. Bedřich Dudycha. Drbohlavova rodina přípravou opět žila. Vedle ještě nedočteného Jiráskova románu *U nás* přibyla i četba knih pedagoga a životopisce Boženy Němcové Josefa Lelka. S velkou pravděpodobností se jednalo o Lelkovu kratičkou práci *Božena Němcová v Litomyšli*⁵⁵⁰ z roku 1923, kde hledal především data o pobytu Němcové ve městě.⁵⁵¹ Zdeněk Nejedlý opět dohlížel prakticky na celou činnost. Drbohlav s ním řešil také podobu čestného výboru a musel si obzvlášť opatrně počínat s rolí Arne Nováka. Ten totiž na počátku roku 1932 v Lumíru kritizoval některé pasáže Nejedlého Masaryka,⁵⁵² a bylo tedy jasné, že vztah obou literátů nebyl tehdy právě nejlepší. Drbohlav poslal Nejedlému jeden z návrhů členstva, ve kterém byli skladatel Josef Bohuslav Foerster, Adolf Kašpar, Josef Volf z Národního muzea a další osobnosti a „...*také se s nimi tam musel dát Arne Novák*.“⁵⁵³ Na jeho členství se přitom raději Drbohlav přímo Nejedlého zeptal, zda proti němu není.⁵⁵⁴ V záležitosti propagace Litomyšle byl ovšem Nejedlý velkorysý, takže neměl nic proti tomu, aby Novák později promluvil na zahájení výstavy o životě a díle Boženy Němcové.

Příprava výstavy vrcholila v jarních měsících, kdy se horečně shromáždřoval materiál v litomyšlském muzeu. Artefakty zasílaly instituce i jednotlivci. Zajímavostí byla nabídka od paní Rybičkové z České Třebové, jejíž otec byl přítelem Karla Havlíčka. Dáma hodlala zapůjčit mimo jiné artefakty i svatební šat Boženy Němcové.⁵⁵⁵ Cenným příspěvkem byla sbírka materiálu po učiteli Josefu Lelkovi, kterou nabízel profesor Karlovy univerzity Josef Kopal,⁵⁵⁶ otec pozdějšího světoznámého astronoma Zdeňka Kopala. Drbohlav později psal, že ho Kopal potěšil, protože poskytl dohromady 22 kusů památek a mimo jiné i tři dopisy

⁵⁴⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z ledna roku 1932.

⁵⁵⁰ LELEK, J., *Božena Němcová v Litomyšli*, redakční sbor vlastivědného sborníku Od Trstenické stezky, 1923, 16 s.

⁵⁵¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.12. 1931.

⁵⁵² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z ledna roku 1932.

⁵⁵³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 27.3. 1932.

⁵⁵⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.3. 1932.

⁵⁵⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 29.4. 1932.

⁵⁵⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z ledna 1932.

Boženy Němcové z Litomyšle.⁵⁵⁷ Josef Lelek byl tchánem Josefa Kopala a učil přírodní vědy a literární historii na měšťance, kde byla jeho kolegyní dcera Němcové Dora.⁵⁵⁸ Ta pak materiál poskytla Lelekovi a nyní ho můžeme nalézt v pozůstalosti Zdeňka Kopala v litomyšlském archivu. V dubnu a květnu již Drbohlav Nejedlého s potěšením informuje, jak se materiál k výstavě schází. Nakonec se ho shromáždilo tolik, že Nejedlý mohl v katalogu k výstavě napsat, že „...se to podařilo v míře dosud nikdy před tím nedosažené. Není myslím, oboru, ano význačnější památky, aby tu nebyla zastoupena.“⁵⁵⁹ Cílem Zdeňka Nejedlého nebylo stvořit obdobu loňské Jiráskovy výstavy. Každá osobnost je podle něj individualitou, takže její zpodobnění vyžaduje vlastní řešení. Nejedlý chtěl, aby „...vyšší, jemnější tón musil znít z této výstavy...“ instalace pak musí být „...zcela jiná, zcela jiná vzdušnost hned vstupního sálu i krásná hra barev všech sání dalších, i zcela jiný výběr materiálu, výraznější, malebnější, barvitější.“⁵⁶⁰ Především šlo o to, ukázat Němcovou nejen jako trpící spisovatelku a básničku, ale jako ženu, která utrpení překonává a jež jde životem *jasně, silně a vznešeně*. Výstava Boženy Němcové byla zahájena 12. června 1932 a Nejedlý s Drbohlavem do poslední chvíle intenzivně pracovali. V dopise z konce dubna Drbohlav uvedl, že již v záležitosti výstavy napsal 296 dopisů.⁵⁶¹ V souvislosti s přípravami výstavy byly navázány styky s mnoha osobnostmi, městy a institucemi, přičemž reakce byly vždy příznivé. Nejedlý tak mohl dále v katalogu napsat: „...bylo však potřebí i **podpory** (podtrhl Z.N., pozn. aut.) *všech těch, na něž jsme byli při tom odkázáni. A tu začíná teprve krásná kapitola naší výstavy... setkali jsme se všude ne s pochopením, ale přímo s nadšeným přijetím.*“⁵⁶² Přesto Drbohlav cítil uspokojení i ve vztahu k předešlé výstavě Jiráskové: „*Letos to bylo všechno takové nějak přátelštější a ptím při vši té dřině jsou mé vzpomínky zvláště na tento poslední týden s Vámi krásnější než loni.*“⁵⁶³ Na zahájení se nepodílel místní zpěvácký spolek *Vlastimil*, který obvykle nemohl u podobných příležitostech chybět. Jaromír Metyš ale pravděpodobně sestavoval umělecký plán dlouho dopředu a momentálně se věnoval posledním fázím nastudování opery Luigiho Cherubiniho *Vodař*, která pak na konci května slavila v Litomyšli velký úspěch.⁵⁶⁴ Ze záležitosti je patrné, že Nejedlý příliš nezasahoval do hudebního dění v Litomyšli. Zdá se, že

⁵⁵⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z dubna 1932.

⁵⁵⁸ <http://www.litomysl.cz/zdenekkopala>

⁵⁵⁹ NEJEDLÝ, Z., *Výstava Boženy Němcové v Litomyšli 1932. Katalog*, tiskem V. Augusty a nákladem Výstavního výboru 1932, s. 9.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 8.

⁵⁶¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z konce dubna 1932.

⁵⁶² NEJEDLÝ, Z., *Výstava Boženy Němcové...*, s. 9.

⁵⁶³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 18.6. 1932.

⁵⁶⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 26.5. 1932.

Vlastimil tehdy svůj umělecký program sladil s Nejedlého kulturními aktivitami jen příležitostně.

V době výstavy Boženy Němcové byla Litomyšl dějištěm ještě několika dalších doprovodných akcí. Byla to především výstava Julia Mařáka v malém sále Smetanova domu, již Václav Drbohlav připravoval souběžně. Zde se poměrně významně angažoval Zdeněk Wirth, který ze své pozice na ministerstvu školství a národní osvěty mohl poskytnout podporu.⁵⁶⁵ Drbohlav se podle svých slov bál nákladů spojených s pořadatelstvím obou výstav najednou.⁵⁶⁶ Významnou akcí bezprostředně související s výstavou bylo také slavnostní odhalení pamětní desky na hotelu Zlatá hvězda na východní straně litomyšlského náměstí 26. července 1932.⁵⁶⁷ V dubnu 1932 navrhl litomyšlský okresní osvětový sbor, že by se k tématu Boženy Němcové mohla uspořádat i vědecká konference.⁵⁶⁸ Nejedlý souhlasil, a tak se ve dnech 7. až 10. července 1932 v Litomyšli uskutečnila jedna z prvních vědeckých extensí, jíž se vedle Nejedlého zúčastnil Arne Novák, Zdeněk Wirth, Jan Pečírka a další.⁵⁶⁹ Návštěvnost výstavy byla nakonec ještě vyšší než u Jiráskova. Hosté se sjížděli nejen z Čech a Slovenska, ale také z Ameriky, Francie či tehdejší Jugoslávie.⁵⁷⁰ Dne 20. července píše Drbohlav Nejedlému: „...Návštěva posledních dnů skutečně se vyrovnává výstavě Jiráskově.“⁵⁷¹ O výstavě psal i polský časopis *Czas* a anglický *Observer*.⁵⁷² Mazi významnými hosty najdeme historika umění Václava Viléma Štecha, který „...zvlášť byl nadšen i výstavou...“⁵⁷³ či rodinu potomků Boženy Němcové.⁵⁷⁴ Velké zadostiučinění cítil Drbohlav při návštěvě početné skupiny z České Skalice. Velkoryse je provedl zadarmo a liboval si, jak výstavu obdivovali a chtěli ještě jednou přijet.⁵⁷⁵ Ve svých dopisech, jež mají občas až reportážní charakter, si Drbohlav často všimá kontroverzních politiků nebo představitelů politicky vzdálené lidové strany. Jeden z nejúspěšnějších dnů obou probíhajících výstav připadl na velmi vypjatou neděli na konci července, kdy se v Litomyšli uskutečnila fašistická demonstrace za přítomnosti Radoly Gajdy.⁵⁷⁶

⁵⁶⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z ledna 1932.

⁵⁶⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.2. 1932.

⁵⁶⁷ SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, *Kronika města Litomyše* č. 22, s. 294.

⁵⁶⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z konce dubna 1932.

⁵⁶⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 18.6. 1932.

⁵⁷⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.7. 1932.

⁵⁷¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.7. 1932.

⁵⁷² STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 66.

⁵⁷³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 2.8. 1932.

⁵⁷⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 20.7. 1932.

⁵⁷⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 2.8. 1932.

⁵⁷⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 2.8. 1932.

Výstava Boženy Němcové tehdy měla tržbu 2 800 Kč, Mařákova 700 Kč, což bylo mimořádné. Drbohlav zapomíná na své politické přesvědčení a ochotně po výstavě provádí lidoveckého ministra Dostálka i opata Methoda Zavorala.⁵⁷⁷ Výstavu tehdy navštívil i senátor za Národní demokracii a pozdější protektorátní ministr školství a národní osvěty Jan Kapras. Nejvýznamnější návštěva ale přijela 25. července. V ten den totiž Litomyšl podruhé a naposled ve svém životě navštívil prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk.⁵⁷⁸ Do Litomyšle měl dorazit krátce po poledni, přičemž na zámku byl očekáván v půl druhé.⁵⁷⁹ Podle programu měl být následně uvítán městskou radou a purkmistrem a přímo v předsálí výstavy Václavem Drbohlavem. Nejedlého názor na tento návrh programu zatím neznáme, jeho úloha byla přinejmenším schvalovací. Expozice se mu patrně líbila a je možné, že ji doporučil i své rodině. Syn Jan Masaryk, vnučka Anna Masaryková a Jan Slaviček totiž výstavu navštívili také, konkrétně 22. srpna 1932.⁵⁸⁰ Celkem vidělo výstavu dvacet tisíc návštěvníků, mezi nimiž bylo 52 umělců a 43 univerzitních profesorů a docentů.⁵⁸¹ I přes konkurenci sokolského sletu činila tržba plných 16 tisíc Kč.⁵⁸²

Po výstavě Boženy Němcové zavládl všeobecný pocit uspokojení. Václav Drbohlav vyjadřoval skoro v každém dopise vděčnost a pocit dluhu k Nejedlému, který mu otevřel zase nové obzory. Již v prosinci měl Drbohlav zase chuť se svým přítelem „...*dělat něco velikého*“.⁵⁸³ Přesto vyjadřoval obavu o zdraví Nejedlého, který byl v době výstav stejně extrémně vytížen jako Drbohlav, který mu píše: „*Ted' máme jen obavu, abyste to nadlidské namáhání přece jenom neodstonal*“.⁵⁸⁴ Plány měl Drbohlav stále velkolepé a brzo ho napadlo, že by mohli s Nejedlým zvládnout ještě alespoň jednu výstavu a sérii zkompletovat. Nejdříve přemýšlí o výstavě Karla Havlíčka,⁵⁸⁵ Zdeněk Nejedlý jej však zatím odmítá s tím, že již má jiný cíl – Bedřicha Smetanu na jubilejní rok 1934.⁵⁸⁶

Zdeněk Nejedlý a Václav Drbohlav se i tentokrát připravovali na společnou práci důkladně. Opět je nečekala pouze výstava, ale také spousta doprovodných akcí, když nejvíce péče vyžadovalo zejména vydání nové knihy Zdeňka Nejedlého *Litomyšl, tisíc let života českého města*, jež spadalo rovněž do tohoto akcemi nabitého roku. Důkladná příprava, i co se týká

⁵⁷⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 2.8. 1932.

⁵⁷⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, telegram z 22.7. 1932.

⁵⁷⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.7. 1932.

⁵⁸⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, pohled z 22.8. 1932.

⁵⁸¹ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 65-66.

⁵⁸² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.7. 1934.

⁵⁸³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 11.12. 1932.

⁵⁸⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.12. 1932.

⁵⁸⁵ Václav drbohlav Nejedlému, dopis z 11.12. 1932.

⁵⁸⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.12 1932 a z 30.1. 1933.

ideové průpravy, se začala již několikadenním setkání Nejedlého a Drbohlavovy rodiny na začátku roku 1933. Zcela organickou součástí je totiž i shlédnutí Smetanovy *Prodané nevěsty* v Národním divadle.⁵⁸⁷ Nejedlý hrál Smetanu i dceři Drbohlavových Světlušce při jednom z posezení, konkrétně Brambory v Čechách a, jak píše později Nejedlému Drbohlav, jí dodal sebevědomí, když prohlásil, že už není dítě. Drbohlav to pak okomentoval: „*Jste i naším vzácným učitelem.*“⁵⁸⁸ Na konci ledna po této „ideové přípravě“ již Drbohlav zná Nejedlého koncepcí oslav na následující rok a může Nejedlému radostně napsat, že udělá „...*vše jak jen si Vy a Praha budete přát. Vždyť to bude muset každý a zejména v Litomyšli cítit, to, že je pro naše město veliké vyznamenání být v Litomyšli spolu s Prahou spolupořadatelem takového celonárodního podniku.*“⁵⁸⁹ Drbohlav pak výstavou a tématem Smetany žije i ve svém volném čase a navštíví nejen koncert a operu velkého tvůrce.⁵⁹⁰ V plánech nakonec přece jen figurovala i výstava Karla Havlíčka, byla ale spíše otázkou roku 1936.⁵⁹¹ Drbohlav znovu ctí stejnou formu spolupráce a Nejedlému píše, že se plně podřizuje plánu, přičemž připojuje, že se bojí o Nejedlého zdraví, „...*když Váš úkol je letos tak obrovský. A bez Vás to je ovšem nemožné.*“⁵⁹²

Téma výstavy je pochopitelně tentokrát v mnohém lákavé i pro pěvecký sbor *Vlastimil*, takže Jaromír Metyš spspáchá, aby s Nejedlým sladil hudební stránku oslav a případnou účast souboru.⁵⁹³ Právě v těchto konzultacích Metyše a Nejedlého se vyvine úzká spolupráce mezi operním režisérem Národního divadla Ferdinandem Pujmanem a zpěváckým spolkem *Vlastimil*, jež pak bude slavít významné úspěchy i v letech následujících. Do Litomyše se měl znovu podívat i Otakar Ostrčil a mnoho dalších významných hudebních těles. Jeden z mála elitních českých souborů, jenž se litomyšlských oslav nezúčastnil, byla Česká filharmonie, která si za své vystoupení tehdy účtovala plných osmnáct tisíc korun, což pořadatelé nemohli akceptovat.⁵⁹⁴ Výstavní výbor tehdy měl finančně zajišťovat mimo jiné vydávání druhých dějin Litomyše z pera Zdeňka Nejedlého, takže rozpočet nemohl být nastaven tak velkoryse.

Drbohlav opět konzultoval s Nejedlým prakticky jakoukoli záležitost související se Smetanovou výstavou. Jedna z prvních záležitostí, jež byla Drbohlavovi svěřena, bylo

⁵⁸⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 31.1. 1933.

⁵⁸⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.1. 1933.

⁵⁸⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 31.1. 1933.

⁵⁹⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 11.5. 1934.

⁵⁹¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 21.3. 1933. Výstava nakonec neproběhla.

⁵⁹² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 31.1. 1933.

⁵⁹³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 1.3. 1933.

⁵⁹⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.2. 1934.

shromáždění plakátů všech Smetanových oper, což nebylo úplně jednoduché.⁵⁹⁵ Zvláště plakát k operě *Hubička* dělal Drbohlavovi starosti.⁵⁹⁶ Nebyla to zdaleka jediná a nejvážnější komplikace. Významné bylo i ochlazení vztahů mezi Nejedlým a Marií Drbohlavovou a rozptýlení Drbohlavovy činnosti do více stran. Vedle záležitostí spojených s Nejedlého knihou o Litomyšli připomeňme, že Drbohlav také usilovně pečoval o doplňování sbírek městské galerie. Problémem, v němž Drbohlav ukázal dovednost „obrušovat hrany“ případných rozporů v rámci vyššího kulturního zájmu, byl klíčící rozpor mezi představiteli *Vlastimila* Jaromírem Metyšem a Oldřichem Šťastným a Zdeňkem Nejedlým. Podle původního plánu mělo totiž zahájení oslav ve výroční den Smetanova narození 2. března proběhnout tak, že by nejprve vystoupil Nejedlý s přednáškou a po něm by zazpíval *Vlastimil*.⁵⁹⁷ Nejedlý si ale prosadil, že zazní jen jeho dlouhá přednáška a vystoupení sboru se přesune. Šťastný s Metyšem prý uznali, že je to tak správně, ale s věcí počítalo i učitelské sdružení hudebního odboru zvoleného k výstavě, jehož představitele teď Drbohlav nemohl sehnat. Ve věci je patrná sebestřednost Nejedlého, který svou přednášku považoval za daleko důležitější a pro otevření oslav vhodnější než vystoupení pěveckého sboru, jenž by Smetanovu hudbu přímo předvedl, přičemž nikoho ani nenapadlo, že by Nejedlý svou řeč zkrátil... Věc nakonec Drbohlav urovnal s poukazem na to, že by k ní ani nedošlo, kdyby byl on do hudebního odboru oslav přizván dříve. Nejedlému pak druhý den po zahájení napsal: „Mám dojem, že jsem neslyšel nikdy lepší přednášky, než byla ta Vaše včerejší.“⁵⁹⁸

Václav Drbohlav se během výstavy patrně též v součinnosti s Nejedlým snad staral o propagaci výstavy snad ještě více než u dřívějších expozic. S ministerstvem pošt jednal o vydání zvláštních razítek výstavy.⁵⁹⁹ Měly být na nich uvedeny dva typy textů: „*Smetanova výstava v 9 síních litomyšlského zámku*“ a „*Smetanova výstava od 3. července do 25. srpna 1934.*“⁶⁰⁰ Ministerstvo pošt nebylo zdaleka jediným ministerstvem, s nímž tehdy Drbohlav jednal. Ohledně půjčení rámu bylo dotazováno ministerstvo obrany,⁶⁰¹ ministerstvo školství mělo školám doporučit návštěvu výstavy.⁶⁰² K propagaci výstavy mělo také posloužit prudce se rozvíjející nové médium, totiž rozhlas. Jednání s ním bylo zdlouhavé a obtížné a Drbohlav je roztrpčen počáteční neochotou rozhlasových pracovníků.⁶⁰³ Václav Drbohlav nechápal

⁵⁹⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopisy z 5.6. 1933 a 16.6. 1933.

⁵⁹⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.6. 1933.

⁵⁹⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis ze 17.2. 1934.

⁵⁹⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 3.3. 1934.

⁵⁹⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.2. 1934.

⁶⁰⁰ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.3. 1934.

⁶⁰¹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 25.2. 1934.

⁶⁰² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 16.3. 1934.

⁶⁰³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 22.3. 1934.

programovou skladbu tehdejšího vysílání a trpce si Nejedlému stěžoval.⁶⁰⁴ Do záležitosti se nakonec zapojil budoucí ředitel Smetanova muzea v Praze Alfons Waisar, který s výstavou také spolupracoval, navrhoval prezentovat výstavu rozhlasu jako regionální podnik.⁶⁰⁵ Nakonec pomohl i Antonín Tomíček,⁶⁰⁶ pro něhož to bylo jedna z posledních aktivit ve prospěch kultury v Litomyšli.⁶⁰⁷ Kdo nakonec výstavu Bedřicha Smetany do rozhlasu prosadil, není zcela jistě známo, její zahájení a konkrétně řeč Zdeňka Nejedlého v něm ale posluchači skutečně 2. července 1934 zaslechli.⁶⁰⁸ A nejen jeho slavnostní projev. Na slavnosti byl přítomen také šéf opery Národního divadla Otakar Ostrčil, prezident České akademie věd a umění a jeden z Nejedlého oblíbených tvůrců Josef Bohuslav Foerster, promluvil i Josef Páta a také Václav Drbohlav.⁶⁰⁹ Ani zahájení se neobešlo bez problémů. Konkrétně Otakar Ostrčil jej chtěl přeložit, ale pouze vliv Nejedlého tuto komplikaci odvrátil.⁶¹⁰

Návštěva výstavy Bedřicha Smetany byla velkolepá. Její trvání se dokonce muselo prodlužovat do 30. září.⁶¹¹ Už počátkem července 1934 bylo patrné, že návštěvnost bude vysoká a vložené náklady a úsilí se vyplatí. Drbohlav tehdy Nejedlému psal: „...zdá se mi, že to opravdu vyhraje.“⁶¹² Slavných hostů se vystřídalo početně. V červenci se objevují významné politické osobnosti jako Milan Hodža, František Udržal, Jindřich Žilka,⁶¹³ Jan Černý či Jaroslav Stránský.⁶¹⁴ Přicházejí i osobnosti Nejedlému velmi dobře známé jako dávný přítel ze studií a nyní diplomat Vlastimil Kybal, který výstavu navštívil společně s manželkou 12. srpna.⁶¹⁵ Na pohledu z 19. srpna 1934 najdeme následující slova: *Milý pane profesore, dnes byla slavná návštěva. Největší ze všech dosavadních.*⁶¹⁶ Slova i fotka, jež byla námětem pohledu se vážou k návštěvě ministra zahraničí Edvarda Beneše, o níž později Drbohlav napsal: „*Výstavu B/edřicha/ Smetany prezident Osvoboditel již shlédnouti nemohl, ale byl tu ministr dr. Ed/vard/ Beneš, jehož Litomyšl již vítala s vědomím, že vítá příštího prezidenta*

⁶⁰⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 31.3. 1934. Text viz výše, kapitola o společenských a politických stycích.

⁶⁰⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 11.4. 1934.

⁶⁰⁶ Václav drbohlav Nejedlému, dopis z 16.4. 1934.

⁶⁰⁷ Antonín Tomíček zemřel 1935.

⁶⁰⁸ DRBOHLAV, V., *Zdeňk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 175.

⁶⁰⁹ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 66.

⁶¹⁰ Václav drbohlav Nejedlému, dopisy z 11.4. a 16.4. 1934.

⁶¹¹ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 66.

⁶¹² Václav drbohlav Nejedlému, dopis z 7.7. 1934.

⁶¹³ Tamtéž.

⁶¹⁴ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 29.7. 1934.

⁶¹⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, pohled z 12.8. 1934, na němž jsou i pozdravy Kybalovou rukou.

⁶¹⁶ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 19.8. 1934.

republiky.⁶¹⁷ Ačkoli v oslavném textu, z něhož byla ukázka, Drbohlav píše, že Beneše doprovázel Nejedlý, nevypadá to logicky, neboť mu o tom posílá pohled. Mnohem častějším modelem bylo, že funkci průvodce po výstavě vykonával Drbohlav. Svou roli obvykle plnil profesionálně a samozřejmě ochotně provázel i osoby, jejichž politické směřování mu bylo cizí. V dopise ze začátku září tak k návštěvě Andreje Hlinky a Msgr. Jana Šrámka Nejedlému lakonicky píše: „*My je na výstavě musíme taky uvítat...*“⁶¹⁸ Stejně tak ochotně provedl po výstavě i biskupa Mořice Píchu,⁶¹⁹ jemuž později poslal i snímky z výstavy, které si u něj 22. královéhradecký biskup objednal.⁶²⁰ Výstavu navštívili podle Drbohlava snad všichni ministři a mnoho dalších osobností z českého kulturního a společenského světa a také mnoho hostů ze zahraničí.⁶²¹

I přes značné komplikace spojené s počínající hospodářskou krizí a také s epidemií tyfu, která se tehdy objevila,⁶²² byla výstava Bedřicha Smetany v Litomyšli mimořádně úspěšná. Shlédlo ji 31 tisíc návštěvníků a dosáhla i zisku ekonomického. Už v polovině července hlásil Drbohlav Nejedlému výnos přes dvacet tisíc korun⁶²³ a i místní živnostníci si prý pochvalovali „*zvýšení ruchu hospodářského.*“⁶²⁴ Václav Drbohlav se s výstavou opět zcela sžil a její neodvratný konec ho opět, jak píše Nejedlému, zasáhl: „*Já jsem s ní (výstavou, pozn. aut.) tak srostl, že se zas budu velmi těžko loučit.*“⁶²⁵ Úspěch výstavy měl možná i určitý podíl na zřízení Smetanova muzea v Praze, kam se většina shromážděných artefaktů přesunula.⁶²⁶ Na závěr dodejme zajímavou informaci vztahující se hudebnímu životu ve městě. Na podzim roku 1935 napsal Drbohlav Nejedlému lístek, v němž navrhoval uspořádání týdenního hudebního festivalu, který by se odehrával v zámeckém divadle a něž by poskytl finance švédský vyslanec Lageberg, jež svůj návrh formuloval i písemně.⁶²⁷ Samozřejmě zde byla souvislost s pobytem Bedřicha Smetany ve Švédsku a my se můžeme jen dohadovat, na kolik měl Lagebergův a Drbohlavův nápad souvislost se vznikem poválečného festivalu *Smetanova Litomyšl*. Zdeňku Nejedlému, Václavu Drbohlavovi a výstavnímu výboru bylo krátce po skončení Smetanovy výstavy v roce 1934 vysloven oficiální dík jménem rady a

⁶¹⁷ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 175.

⁶¹⁸ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 3.9. 1934.

⁶¹⁹ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 29.7. 1934.

⁶²⁰ Regionální muzeum Litomyšl, fond Václav Drbohlav, složka 2 korespondence, dopis biskupa Mořice Píchy z 10.8. 1934.

⁶²¹ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 175.

⁶²² Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.7. 1934.; DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 175.

⁶²³ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.7. 1934.

⁶²⁴ DRBOHLAV, V., *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl...*, s. 175.

⁶²⁵ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 21.9. 1934.

⁶²⁶ STANĚK, M., *Kulturně osvětová...*, s. 66.

⁶²⁷ Václav Drbohlav Nejedlému, dopis z 12.9. 1935.

zastupitelstva města a s oceněním přišlo také ministerstvo školství a národní osvěty. Uznáním měl být jistě i návrh na jmenování Nejedlého čestným občanem, který ale v konečném důsledku vyšel naprázdno.

Zisk všech tří výstav, které spolu Zdeněk Nejedlý a Václav Drbohlav uspořádali je dvojího typu. Finanční je vyjádřen více jak 120 tisíci korunami, které byly následně vloženy do fondu městské galerie. Společenský zisk byl určitě v propagaci města, neboť Litomyšl se na začátku třicátých let skutečně stala jedním z center českého kulturního dění. Nesmíme zapomínat, že dění kolem výstav a zejména doprovodné akce k tomu také přispívaly svým dílem. Ve své době tak litomyšlské výstavy a ostatní aktivity s nimi spojené a na ně navazující mohly přispět k splnění jednoho z ideologických cílů, který Zdeněk Nejedlý celý život sledoval a jímž bylo zvýšení kulturní úrovně a vzdělanosti národa. Tento cíl je nemožné splnit úsilím jediného člověka, ačkoli nelze vyloučit, že to Nejedlý za reálné považoval. Poměrně výrazně to korespondovalo s jeho individualismem. Záměry směřující k vzdělání a osvětě je možné v Nejedlého snažení velmi dobře identifikovat a jistě je můžeme hodnotit kladně stejně tak jako ohromné úsilí, které při tom vynaložil. Důsledné naplňování tohoto názoru bez jisté uměřenosti a bez respektu k druhé individualitě a k jiným názorovým proudům ale vede k totalitnímu způsobu myšlení, ke kterému Nejedlý tíhnul a jež ho přivedlo ke komunistické straně.

ZÁVĚR

Má práce *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl 1918 až 1838* přinesla následující závěry. Zdeněk Nejedlý již ve svém prvním zpracování dějin Litomyšle z roku 1903 představuje zatím v ne tak jasně patrné podobě způsoby svého pojmání a výkladu dějin. Jde především o ideu vyššího směřování dějin, kdy zdůrazňuje program a filozofii dějin. V metodologii se snaží ukázat na příkladu konkrétní osobnosti obraz doby nebo místa v čase. V případě *Dějin města Litomyšle a okolí* nám obraz regionu zprostředkovává hlavně na osobnostech litomyšlských biskupů. Doba husitská, která je vedle obrození pro Nejedlého nejzajímavější, je zpodobněna ve vztahu k biskupu Janovi Železnému a Mikuláši z Litomyšle jako představiteli opravného hnutí. Nejedlý činí na počátku dvacátého století i významné objevy. Jsou to na příklad důkazy o pramenných falzech u jednoho z prvních historiků Litomyšle Františka Jelínka nebo později zisk téměř již ztraceného rukopisu topografie Litomyšle z pera Augusta Sedláčka. Nejvýznamnějším vztahem, který tehdy směrem k mapování dějin Litomyšle udržoval přímo v místě, je spolupráce s Antonínem Tomíčkem. Jejich vztah se jeví oproti dřívějším interpretacím jako vyvážený. Nejedlý uznává Tomíčkův vědecký přínos, kterého dosáhl, ač mu z finančních důvodů nebylo dopřáno univerzitního vzdělání a oceňuje i jeho entuziasmus. Tomíček ctí Nejedlého jako začínajícího odborníka, v němž vidí budoucnost české historiografie.

Nejedlý musí na počátku století řešit vnitřní krizi, která se projevuje odmítavou pózou směrem ke svému rodišti a také k ženám, což spolu úzce souviselo. Korespondence s Tomíčkem a také Čeňkem Zíbrtem pomohla osvětlit vztahy Nejedlého k českým historikům a vyvrátila některá starší negativní hodnocení Zíbrtovy role. Analýzu osobnosti Zdeňka Nejedlého nám pomohla dotvořit korespondence s jeho regionálními přáteli Karlem Popelkou, Zdeňkem Wirthem a Quido Hodurou. Ukazuje se, že v případě Nejedlého vztahu k Litomyšli

v době meziválečné měla vliv zejména známost se Zdeňkem Wirthem. Wirth totiž později stál v čele odboru památkové péče na ministerstvu školství a národní osvěty, což bylo pro Nejedlého činnost v tomto období nejvýznamnější.

V meziválečném období Nejedlý nejprve ve druhé polovině dvacátých let uspořádal litomyšlský archiv a později přešel k sepsání svých druhých dějin města Litomyšle nazvaných *Litomyšl, tisíc let života českého města*. Tak jako u prvních dějin z roku 1903 měl i nyní v Litomyšli spolupracovníka, jímž byl zdejší radní pro kulturu Václav Drbohlav. Naplno se zde rozvíjí zcela novátorský přístup Nejedlého k zpracování regionálních dějin. Jde o umělecké zpracování, které navíc není pouze textem, ale je jakousi malou galerií portrétů osobností Litomyšle. Do dokonalosti zde Nejedlý dovedl svou metodu zprostředkování obrazu doby na příkladu vybrané osobnosti. Vydání knihy v roce 1934 je nutné brát v souvislosti s probíhající výstavou Bedřicha Smetany a její účel je tedy určitě i propagační. Možná ne zcela vědomým cílem je také společenské uznání ve městě, jehož se Nejedlému bohatě dostává. V díle je současně patrný známý pedagogicko-osvětový záměr, který Nejedlý sledoval po celé meziválečné období a jehož náběhy cítíme i v první práci věnované litomyšlským dějinám. Tento záměr formuloval Nejedlý už v roce 1903 v autobiografii *Moje práce* a týká se zvýšení kulturní úrovně českého národa. Důležitou novinkou v české historiografii vůbec je povýšení obrazového materiálu na stejnou úroveň jako text tak, aby sám vypovídal o době, již ilustruje. Tento cíl sleduje Nejedlý i v pořádání velkých litomyšlských výstav, které spadají do stejného časového období jako vydání monografie. Kniha *Litomyšl, tisíc let života českého města* má čtenáře vzdělat nejen v poznání historie, ale i v umění a dalších oborech.

Kulturní a společenské styky Zdeňka Nejedlého s Litomyšlí se jeví jako rozsáhlé. Zahrnují několik oblastí, jež se dají zúžit na politiku, kulturu a osobní vztahy. U osobností jako byl Václav Drbohlav, který ho o veškerém dění ve městě podrobně informoval, se tyto vazby stýkají. V případě politiky se Nejedlý setkával již od dvacátých let s litomyšlskými komunisty a zároveň s nekomunistickou reprezentací města. S oběma těmito skupinami jednal rozdílně. Zatímco komunisté byli adresáty propagandistických projevů, v nichž Nejedlý velebil zejména stalinské Rusko, ve vztahu Nejedlý-rada a zastupitelstvo města Litomyšle převažoval společný zájem kulturní propagace města a zvýšení jeho věhlasu. Na politické otázky prakticky nedocházelo. Vše se změnilo po Smetanově výstavě v roce 1934, kdy byla nastolena opět otázka Nejedlého čestného občanství. Záležitost vygradovala zejména v roce 1936, kdy se o této poctě bouřlivě jednalo. Václav Drbohlav byl členem Národní demokracie a občas si on nebo jeho žena Marie dovolili s Nejedlým v politice nesouhlasit, ale boj za

čestné občanství pro Nejedlého si vzal osobně a spojil s ním svoje setrvání ve veřejných funkcích města. V nastalém střetu nakonec potřebné hlasy chyběly, když proti Nejedlému vystoupili hlavně místní lidovci a živnostníci. Opět se zde ukázala oboustranná rozpornost vztahu Nejedlý-Litomyšl. Na jedné straně byl několikrát zdůrazněn podíl Zdeňka Nejedlého na vynikajícím kulturním obrazu města, který byl zvýšen zejména výstavami v první polovině třicátých let. Na straně druhé ale určitá část města nedokázala zapomenout Nejedlému jeho protináboženské a komunistické postoje. Činnost Zdeňka Nejedlého byla tedy už ve své době považována za rozporuplnou a jeho pouze povrchové a ne zcela vážně myšlená snaha oddělovat politické a kulturní alespoň ve vztahu k rodišti se minula účinkem. Václav Drbohlav byl vývojem zcela konsternován a s porážkou se nikdy nesmířil. Byl nucen si prožít ještě dvě velká zklamání. První z nich je vývoj v jeho vlastní straně, která se snaží úbytek preferencí řešit příklonem k fašismu. Drbohlav ze strany odešel a brzy musel čelit dalšímu problému. Tentokrát šlo o finance z fondu výstav, jejichž využívání se snažil blokovat i ve chvíli, kdy se na protest vzdal členství ve všech svých funkcích a patrně pod vlivem emocí odešel i z místa ředitele litomyšlské galerie. Vzdává se teprve poté, co mu purkmistr Lašek a rada města hrozí soudem. Na konci třicátých let došlo k určitému ochlazení vztahů i se Zdeňkem Nejedlým. Drbohlav i s manželkou Marií Litomyšl nakonec opouští a stává se školním inspektorem v Benešově a později v Příbrami, kde v předvečer druhé světové války předčasně umírá na tuberkulózu.

Podíl Zdeňka Nejedlého na kulturní tváři Litomyšle ve dvacátých a třicátých letech je velký. Angažoval se výrazně ve smetanovských oslavách v letech 1924 a 1934 a byl duchovním otcem i dalších výstav věnovaných Aloisi Jiráskovi v roce 1931 a Boženě Němcové v roce 1932. Jeho pokyny zcela přesně a oddaně plnil Václav Drbohlav, s nímž ho tehdy spojovalo přátelství stvrzované vzájemnými návštěvami a častým písemným stykem. Zejména z výstav v první polovině třicátých let se staly události celorepublikového významu, jež navštívily významné osobnosti kulturního, společenského a hlavně politického života své doby včetně T. G. Masaryka a Edvarda Beneše. Výstavy měly i vysokou návštěvnost a dosáhly čistého zisku vyššího než 120 tisíc korun. Vedle toho začala v Litomyšli ve druhé polovině dvacátých let působit městská galerie, jejímž ředitelem byl Václav Drbohlav, jenž s Nejedlým konzultoval nejen pořádané akce, ale i shromažďování uměleckých děl. Obrazárna se nejdříve orientovala na umělce z Litomyšlska, ale později svou expozici rozšířila a stala se z ní instituce minimálně regionálního významu.

Zdeněk Nejedlý byl i reprezentací a samotnými obyvateli města brán v kulturní oblasti jako značná autorita. Schvaloval plány výstav i jejich organizaci, byl přítomen jejich instalaci a

využíval rozsáhlých kontaktů s Národním divadlem i jinými institucemi a osobnostmi, což přispívalo ke zvýšení lesku všech akcí. I v pořádání výstav se ukazuje Nejedlého hlavní cíl namířený k pozvednutí kulturní úrovně národa, o čemž může svědčit i jeho odmítání čehokoli, co by mělo nádech laciné senzace či bulváru. Co se týká vztahů na poli hudebním, je jistě zajímavá a patrně zcela neznámá skutečnost, že Nejedlý s Drbohlavem plánovali ještě před druhou světovou válkou hudební festival. Plán pak Nejedlý realizoval pod názvem Smetanova Litomyšl až po roce 1945.

Zdeněk Nejedlý zůstane vždy součástí dějin města Litomyšle a je nutné ještě důkladně analyzovat dobu před první světovou válkou stejně tak jako období poválečné do konce padesátých let. Už teď ale můžeme říci, že podíl Nejedlého na kulturním obrazu jeho rodiště je vysoký a nemůžeme jej v hodnocení pominout. Stejně tak ale toto ocenění neznamená, že bychom neznali negativa spojená s jeho působením po roce 1945. To ale nebylo obsahem této práce. Některé skutečnosti směřující k souhlasu Zdeňka Nejedlého s totalitním způsobem spravování věcí veřejných však lze sledovat už v době první republiky. V tomto období ale byla Nejedlého činnost v Litomyšli zaměřena převážně na oblast kultury a můžeme říci, že se mu záměry související s výrazným zvýšením prestiže Litomyšle podařilo naplnit. Úlohu Zdeňka Nejedlého je nutné brát z hlediska doby a je patrné, že byl mnoha svými spolupracovníky i představiteli města včetně purkmistra a radních napříč politickým spektrem obdivován, respektován a oceňován.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

I. PRAMENY

a) Nevydané:

Archiv akademie věd ČR:

fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá: Václav Drbohlav, Marie Drbohlavová, Quido Hodura, František Lašek, Jaromír Metyš, Arne Novák, František Páta, Josef Páta, Karel Popelka, Otto Popler, Josef Theurer, Karel Veselík, Marie Veselíková, Zdeněk Wirth

Regionální muzeum Litomyšl:

fond Václav Drbohlav

fond Zdeněk Nejedlý

fond Městská galerie Litomyšl, karton 3

SOA v Zámrsku Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli:

Okresní úřad Litomyšl, prezidiální spisy č. 77/1933, kart. 64

Mezifondový soubor kronik:

- Kronika města Litomyšle, 3.díl, č. 22 (1928 - 1932)

- Kronika města Litomyšle, 4.díl, č. 23 (1933 - 1935)

b) Vydané:

Zdeněk Nejedlý-Antonín Tomíček. Korespondence. Připravila, doslovem a ediční pozn. opatřila Blanka Svadbová, předmluva Josef Hanzal, Hradec Králové, Kruh 1976, 259 s.

Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky: Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zíbrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter. K vydání připravili Josef Hanzal a Blanka Svadbová, předmluva Jaroslav Charvát: Kořeny historické práce Zdeňka Nejedlého, Praha, Academia, 1978, 174 s.

Zdeněk Nejedlý – Otakar Ostrčil, korespondence. K vydání připravila, pozn., doslovem, ediční pozn. a bibl. opatřila a text. úpravu provedla Stanislava Zachařová, Praha, Academia, 1982, 240 s.

II. LITERATURA

BOUČEK, J.: *Jan Slavík o zániku ČČH a Nejedlého Dějinách národu českého.* In: *Soudobé dějiny* 2007/1, s. 190-226.

ČERVINKA, F.: *Zdeněk Nejedlý. Studie s dokumentárními přílohami.* Praha, Melantrich. 1969, 406 s.

ČERVINKA, F.: *Roman Nejedlý a Litomyšl. Z tradic pedagogické a osvětové práce našich učitelů.* Pardubice, Krajský dům osvěty. 1958, 89 s.

ČERVINKA, F.: *Zdeněk Nejedlý o demokracii a o myšlení Karla Čapka v letech dvacátých.* In: *Zprávy z muzeí*

od Trstenické stezky č. 4. 1968, Vlastivědné muzeum v Litomyšli a Okresní muzeum AI. V. Šembery ve Vysokém Mýtě, s. 3-12.

ČORNEJ, P.: *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*. In: *Acta universitatis Carolinae*, r. 1983, Tomus XXIII, fasc. 2. UK Praha, s. 7-42.

ČORNEJ, P.: *Geneze Nejedlého pojetí regionalistiky jako součásti kulturní historie*. In: *Muzeum a současnost 1/78*, Středočeské muzeum Rožtoky u Prahy. 1979, s. 77-98.

DRBOHLAV, V.: *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl*, In: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám*. Praha, Melantrich. 1938, s. 167-179.

DRBOHLAV, V.: *Prof. Nejedlý a Litomyšl*. In: *Věstník Klubu přátel a rodáků Litomyše v Praze*, roč. IV, 1936, č. 3., s. 171

DRBOHLAVOVÁ, M.: *Doplňek k článku Karla Veselíka Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v letech 1931 – 1934*. SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, rkp. 1967.

HANZAL, J.: *Zdeněk Nejedlý bez legend*. In: *Lilie*, roč. III., č. 3., 1.2. 1993, s. 5-7.

HANZAL, J.: *Zd. Nejedlý – historik kritického novoromantismu*. In: *Zdeněk Nejedlý: doba - život – dílo: sborník prací, přípr. (kol.), předmluva Jaromír Dvořák*. Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1975, s. 47-50.

HANZAL, J.: *Zdeněk Nejedlý – historik Litomyše. Na okraj korespondence Zdeňka Nejedlého*. In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, č. 13-14, Okresní vlastivědné muzeum v Litomyšli 1973, s. 3-11.

HODURA, Q.: *O mládí Zdeňka Nejedlého*. In: *Padesát let Zdeňka Nejedlého*, red. Bedřich Bělohlávek, Praha 1928, nepaginováno.

HUSA, V., *Zdeněk Nejedlý a pokrokové tradice našeho dějepisectví*. In: *Zdeňku Nejedlému* ČSAV, Praha 1953, s. 247-253.

CHARVÁT, J.: *Zdeněk Nejedlý a historická vlastivěda*. In: *Časopis společnosti přátel starožitností* 66, 1958, s.1-6.

CHARVÁT, J.: /předmluva/ *Kořeny historické práce Zdeňka Nejedlého*. In: *Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky: Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zíbrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter*. Ed. Josef Hanzal a Blanka Svadbová, Praha Academia 1978.

JAROŠ, K.: *Městská obrazárna v Litomyšli*, In: *Pomezí Čech a Moravy*, sv II., Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. 1998, s. 51-75.

KEJÍKOVÁ, D.: *Litomyšl v období I. republiky*. Dipl. práce, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě 1998, SOA Zámorsk Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, R 534.

- KOSINOVÁ, V.: *Archiv města Litomyšle. Časopis archivní školy.* Roč. IX-X, 1931/1932, Praha 1933, s. 380-382.
- KUBÁTOVÁ, M.: *Soudruh Nejedlý zůstal náš.* In: *Umělci Zdeňku Nejedlému k 75. narozeninám*, Praha 1953, s. 381.
- LELEK, J.: *Božena Němcová v Litomyšli.* Redakční sbor vlastivědného sborníku *Od Trstenické stezky*, 1923, 16 s.
- METYŠ, J.: *Literární dílo Zdeňka Nejedlého ve vztahu k Litomyšli.* In: *Vlastivědný sborník Od Trstenické stezky*, roč. 22 (1947-48), č. 7, s. 97-98.
- NEJEDLÝ, Z.: *Alois Jirásek a jeho Litomyšl.* Nákladem Dr. Františka Páty, v komisi knihkupectví J.R. Veselíka, tiskem Dělnické tiskárny v Praze, 1911, 43 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Antonín Boček a František Jelínek.* ČČH VI. 1900, seš.2, s.132-135.
- NEJEDLÝ, Z.: *Bedřich Smetana, díl I, sv. I, Doma.* Praha, Hudební Matice Umělecké Besedy, 1924, 450s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl 1. (do roku 1421).* Litomyšl 1903, 378 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Litomyšl. Tisíc let života českého města.* Litomyšl Výstavní výbor města L. 1934, 152 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Moje práce.* Praha 1973.
- NEJEDLÝ, Z.: *T.G. Masaryk, 1850-1882, Kniha první.* Praha, Melantrich, 1931, 320 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *T.G. Masaryk, knihy první část druhá.* Praha, Melantrich, 1931, 403 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Teréza Nováková, I. část.* Praha, Československý spisovatel 1958, 78 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Výstava Boženy Němcové v Litomyšli 1932. Katalog.* Tiskem V. Augusty a nákladem Výstavního výboru 1932, 61 s.
- NEJEDLÝ, Z.: *Zdeňka Fibicha milostný deník. Nálady, dojmy a upomínky.* Praha Hudební matice UB 1925, 264 s.
- NEKVINDOVÁ, T.: *Malíř Josef Voleský (1895-1932).* Diplomová práce, Univerzita Palackého Olomouc, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění, srpen 2005, SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, R 684.
- PÁTA, J.: *Antonín Tomíček. Stručný náskres života a díla s bohatou bibliografií.* Litomyšl 1928.
- PEKAŘ, J.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí.* Litomyšl 1903., *Český časopis historický* 10, 1904, s. 223-224.
- SKŘIVÁNEK, M.: *Antonín Tomíček – historik Litomyšlska a Humpolecka.* SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sign. R-353.
- SKŘIVÁNEK, M.: *Litomyšl, starobylé město.* Paseka Praha Litomyšl 1994, 118 s.

STANĚK, M.: *Kulturně osvětová a politická činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938*. In: *Litomyšl 981-1981. Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1000. výročí první zmínky.*, TEPS Praha pro MNV v Litomyšli 1981, s. 61-76.

STANĚK, M.: *Zdeněk Nejedlý a Litomyšl. Politická a kulturně osvětová činnost Zdeňka Nejedlého v Litomyšli v letech 1918-1938*. Postrgrad. práce, Filozofická fakulta UP Olomouc, šk. r. 1976-1977, obhájeno 1977, SOA v Zámrsku, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, uložení R 146.

SVADBOVÁ, B.: /doslov/ *Zdeněk Nejedlý-Antonín Tomíček. Korespondence*. Připravila, doslovem a ediční pozn. opatřila Blanka Svadbová, předmluva Josef Hanzal, Hradec Králové, Kruh 1976, 259 s., s. 232-245.

SVADBOVÁ, B.: *Pojetí regionálních dějin Zdeňka Nejedlého*. In: *Zdeněk Nejedlý: doba - život - dílo: sborník prací, přípr. (kol.)*, předmluva Jaromír Dvořák, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1975, s.71-89.

RŮŽIČKA, J. a kol.: *Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. Průvodce po archívních fondech a sbírkách*. Pro ONV ve Svitavách nakl. Kruh v Hradci Králové 1973, 496 s., s. 88.

RŮŽIČKA, J.: *Okresní archiv v Litomyšli*. OA v Litomyšli 1960, 14 s.

RŮŽIČKA, J.: *Z dějin okresního archívu v Litomyšli*. In: *Vlastivědný sborník Pardubický kraj. 700 let Litomyšle*, Pardubice 1959, s. 63-64.

VESELÍK, K.: *Jak Zdeněk Nejedlý instaloval výstavy v Litomyšli v letech 1931-1934*. In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, č. 4, Okresní vlastivědné muzeum v Litomyšli, r. 1968, s. 45-48.

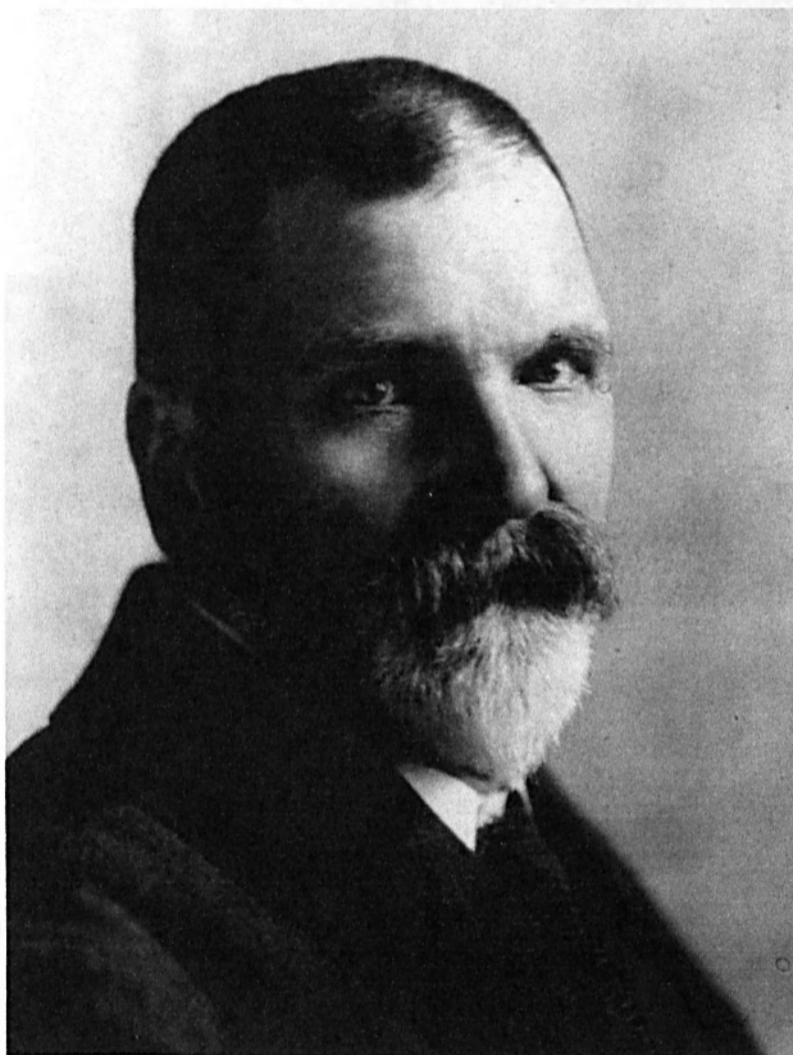
VOSYKA, S.: *K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872-1947)*. In: *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 1, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli 1997, s. 69-98.

WINTER, Z.: /Ref./ NEJEDLÝ, Z.: *Dějiny města Litomyšle a okolí. I. díl*. Zvon 4, 1904, s. 42-43.; *Korespondence Nejedlý - Tomíček*, s. 147-149.

WIRTH, Z.: *Monografie tisíciletého města*. In: *O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám*, Praha Melantrich 1938, s. 163-166.

Sto let ve službách knihy. Vzpomínky litomyšlských literátů k jubileu knihkupectví J. R. Veselíka v Litomyšli 1835-1935, uspořádal Josef Páta, Litomyšl J. R. Veselík 1934, 48 s.

PŘÍLOHY

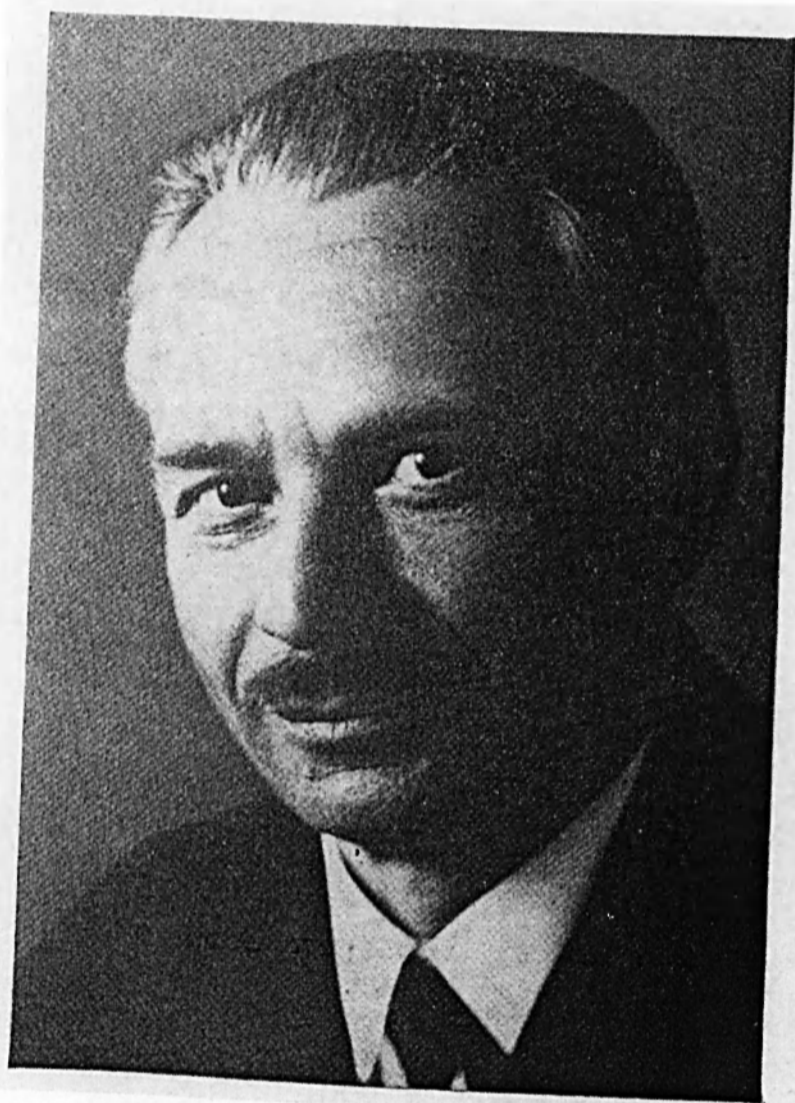
Obr. č. 1
Antonín Tomíček

Obr. č. 2
MUDr. František Lašek

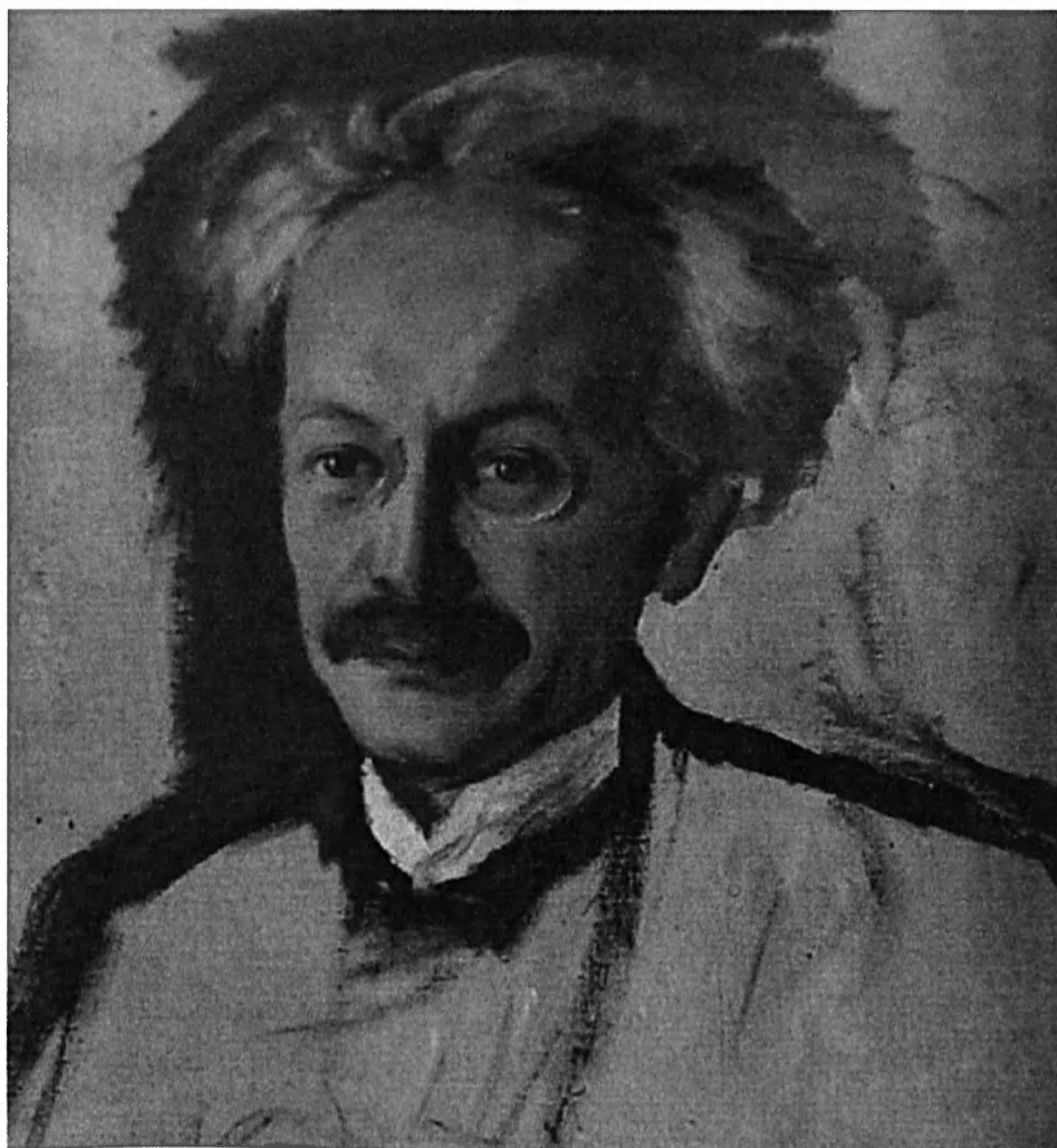
Obr. č. 3
Prof. Josef Páta

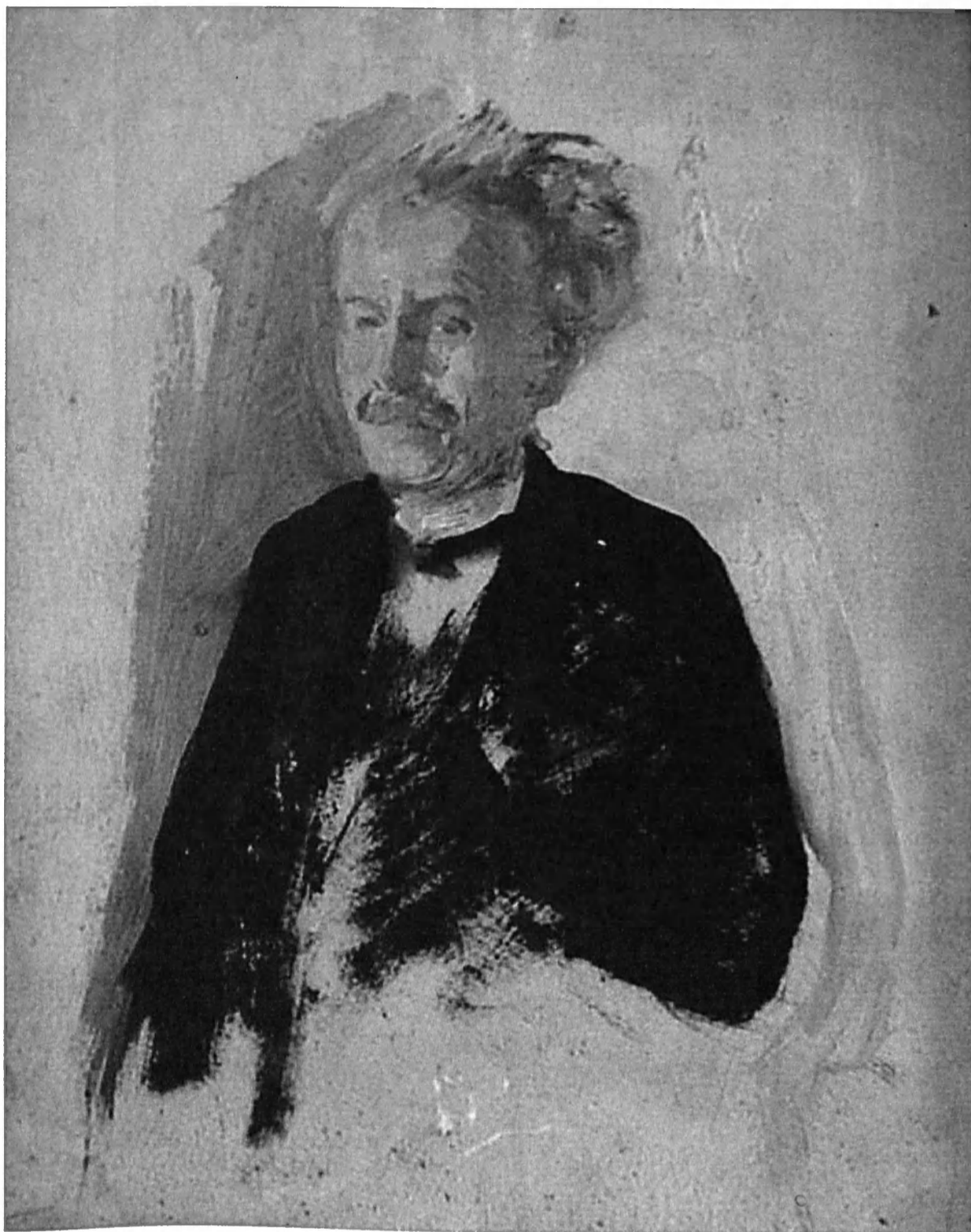
Obr. č. 4
PhDr. František Páta

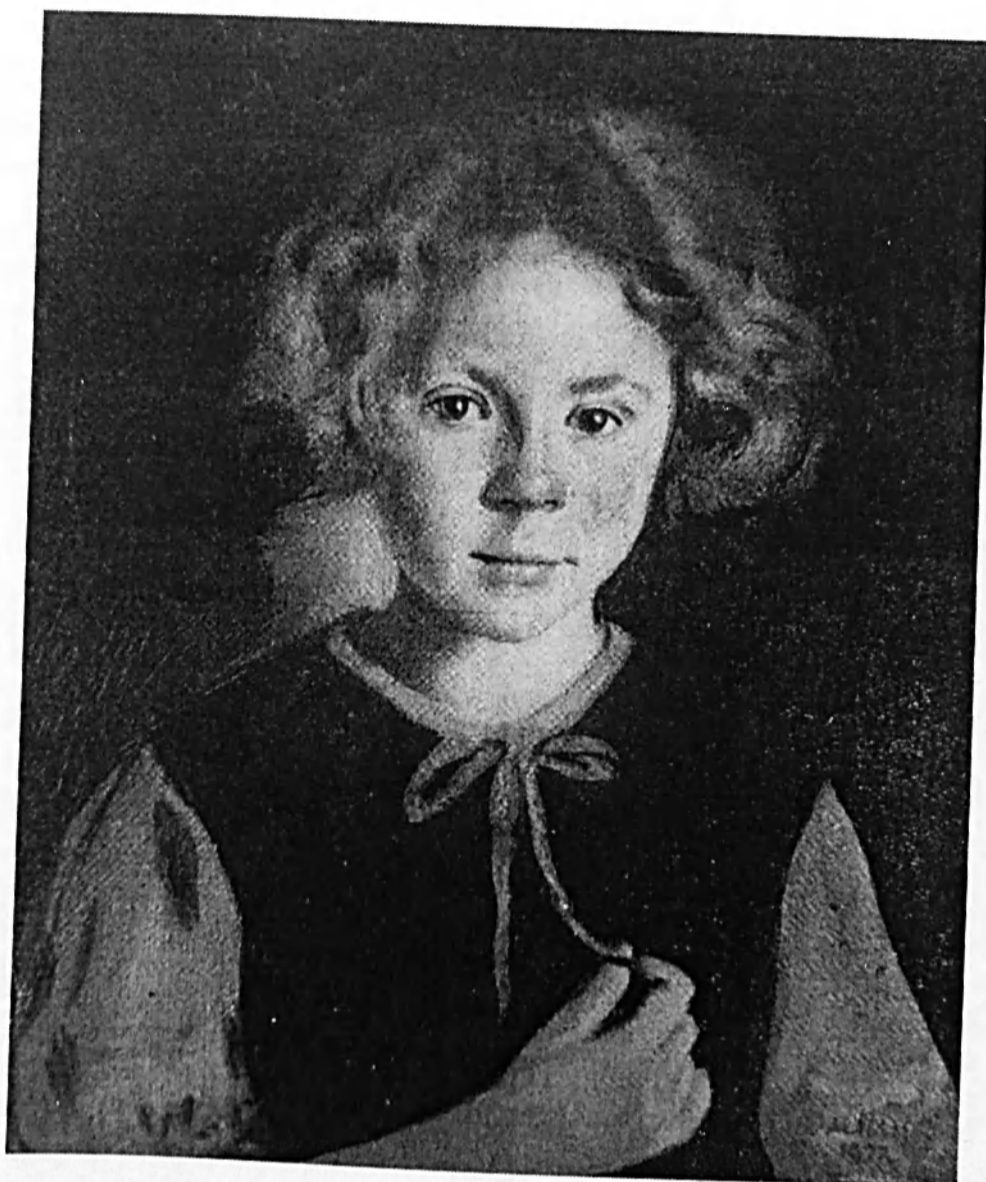
Obr. č. 5
Václav Drbohlav

Obr. č. 6
Josef Voleský: Portrét Dr. Zdeňka Nejedlého, olej, 1928

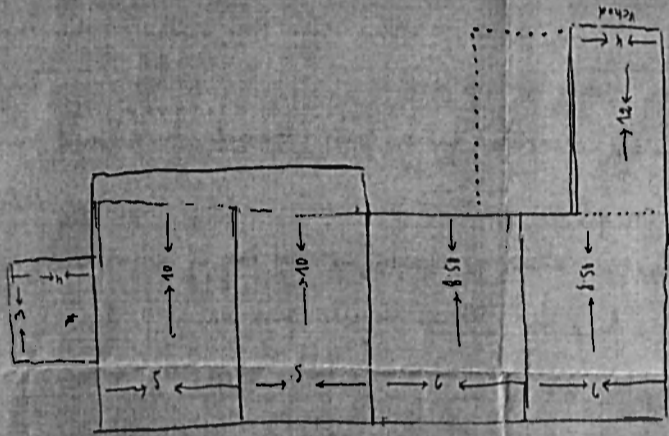

Obr. č. 7
Josef Voleský: Zdeněk Nejedlý, olej, 1928

Obr. č. 8
Josef Voleský: Světluška Drbohlavová, olej, 1927

Mito by se uvidelo vzhledem, že by výstava měla reprezentativní vzhled a jasnou jednotu i
 pravidla. Půsila by se osvětlila a tímto vzhledem. Ve zvláštní roli měla být i s mikroskopem
 ale my jí s přeci máme 6. Půsila by se. Kopalovi je třeba rozmyslet, aby nám namaloval katedru
 kterou se opatřit má. Kde první místnost by měla být rozšířena? Byla by to jen 4 m.

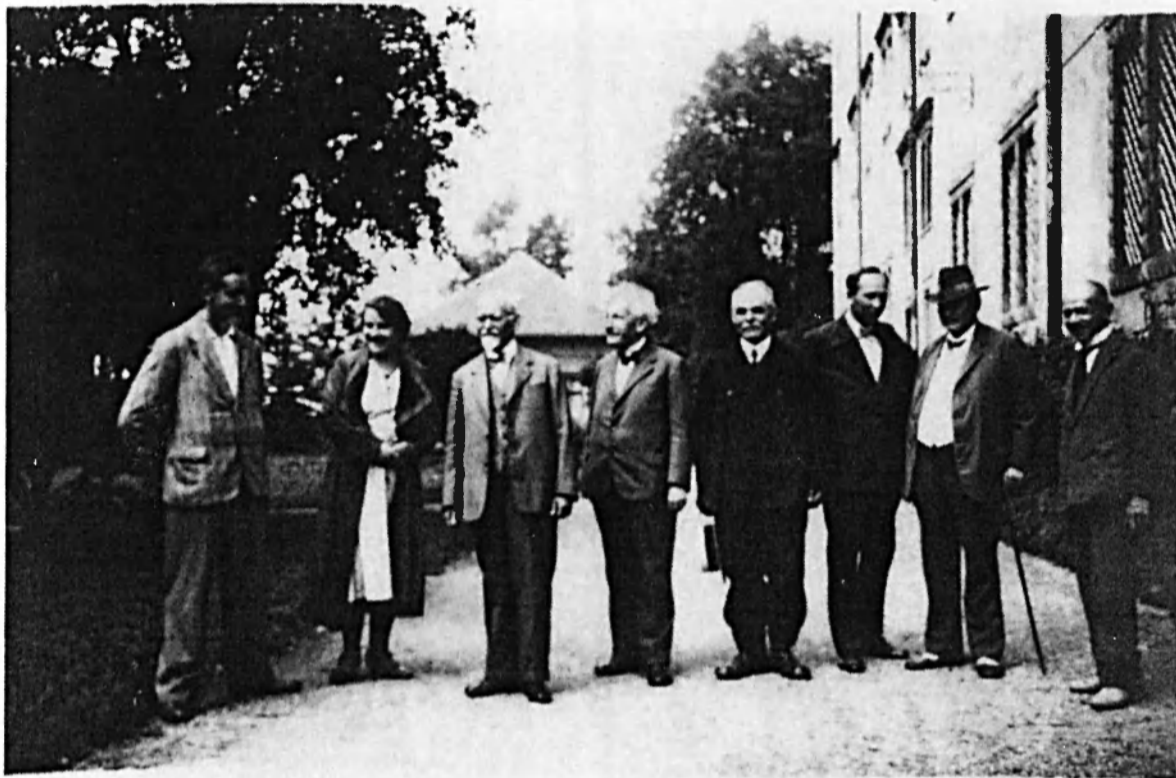

Písemně, jak jsem psal, na dle Vašeho výrazu. Tedy o to prosíme, w Vás jsmu a rozhodnutí.
 U nás se to řídí na vzhled i v každé řadě. Pro nás nic a lidí máme!

Na tyto věci se sledují! Jen Vám oddám Vašeho

13) Když se to p. projevem může být vzhledem, že by se to mělo na jsmu panství. Tedy by se
 mělo zvlášť a dle vzhledu, jako by se, jako obzvláštní katedra - vzhledem. A... Měly by?
 Co bychom o tom měli říci a jak?

Obr. č. 9
 Dopis Václava Drbohlava Zdeňkovi Nejedlému z dubna 1932 s mapkou návrhu výstavy
 Boženy Němcové, se zprávou o aktivitách fašistů a s požadavkem směřem k Mařákové
 výstavě

Obr. č. 10
Výstava Boženy Němcové, 1932
Zleva: Karel Veselík, Marie Drbohlavová, Otto Popler, Zdeněk Nejedlý, Václav Loukota,
Václav Drbohlav, Vilém Kaválek, Václav Štěpánek

Obr. č. 11
Zahájení výstavy Bedřicha Smetany v litomyšlském zámku 2. července 1934
Zdeněk Nejedlý a Alfons Waisar

Obr. č. 12
Zahájení výstavy Bedřicha Smetany v litomyšlském zámku 2. července 1934,
Zdeněk Nejedlý

Obr. č. 13
Edvard Beneš s manželkou Hanou na návštěvě Smetanovy výstavy 19. 8. 1934
Vpravo od Beneše: Jaromír Metyš, Václav Drbohlav, Za Hanou Benešovou: Josef Páta

SEZNAM PŘÍLOH

- Obr. č. 1 – Antonín Tomíček, archiv Regionálního muzea v Litomyšli, neutříděno
- Obr. č. 2 – MUDr. František Lašek, archiv Regionálního muzea v Litomyšli, neutříděno
- Obr. č. 3 – Prof. Josef Páta, archiv Regionálního muzea v Litomyšli, neutříděno
- Obr. č. 4 – PhDr. František Páta, archiv Regionálního muzea v Litomyšli, neutříděno
- Obr. č. 5 – Václav Drbohlav, Regionální muzeum v Litomyšli, fond Václav Drbohlav, karton 1
- Obr. č. 6 - Josef Voleský: Portrét Dr. Zdeňka Nejedlého (předchozí názvy: Portrét Zd. Nejedlého, Portrét Z.N., Portrét Zdeňka Nejedlého, Portrét Dr. Z.N., Podobizna Dr. Zdeňka Nejedlého), 1928, olej, plátno, 44,5 x 41 cm, Městská galerie Litomyšl, inv. Č. G 229
- Obr. č. 7 – Josef Voleský: Zdeněk Nejedlý (předchozí název: Studie portrétu Z.N.), 1928, olej, lepenka, 38,5 x 31 cm, Městská galerie Litomyšl, inv. Č. G 1084
- Obr. č. 8 – Josef Voleský: Světluška Drbohlavová (předchozí názvy: Světluška, Světluška D.), 1927, olej, plátno, 47 x 38 cm, obraz je v současnosti nezvěstný, roku 1947 i 1962 v majetku Marie Drbohlavové. Reprodukce: BIRNBAUMOVÁ, A., *Josef Voleský*, Praha 1946, s. 17; též NEKVINDOVÁ, T., *Malíř Josef Voleský (1895 – 1932)*, diplomová práce, Katedra dějin umění FF UP Olomouc, Olomouc 2005, č. Kat. 127, s. 144.
- Obr. č. 9 - Dopis Václava Drbohlava Zdeňkovi Nejedlému z dubna 1932 s mapkou návrhu výstavy Boženy Němcové, se zprávou o aktivitách fašistů a s požadavkem směrem k Mařákově výstavě, Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, Václav Drbohlav, dopis z dubna (14.-17.) 1932.

Obr. č. 10 - Výstava Boženy Němcové, 1932

Zleva: Karel Veselík, Marie Drbohlavová, Otto Popler, Zdeněk Nejedlý, Václav Loukota, Václav Drbohlav, Vilém Kaválek, Václav Štěpánek, Regionální muzeum v Litomyšli, fond Zdeněk Nejedlý, karton 1 fotografie

Obr. č. 11 - Zahájení výstavy Bedřicha Smetany v litomyšlském zámku 2. července 1934

Zdeněk Nejedlý a Alfons Waisar, Regionální muzeum v Litomyšli, fond Zdeněk Nejedlý, karton 1 fotografie

Obr. č. 12 - Zahájení výstavy Bedřicha Smetany v litomyšlském zámku 2. července 1934,

Zdeněk Nejedlý, Regionální muzeum v Litomyšli, fond Zdeněk Nejedlý, karton 1 fotografie

Obr. č. 13 - Edvard Beneš s manželkou Hanou na návštěvě Smetanovy výstavy 19. 8. 1934

Vpravo od Beneše: Jaromír Metyš, Václav Drbohlav. Za Hanou Benešovou: Josef Páta, Archiv AVČR, fond Zdeněk Nejedlý, korespondence osobní přijatá, Václav Drbohlav,